

2021

**Πάντειον
Πανεπιστήμιο**

**Ανδρέας Ν. Λύτρας
[Andreas N. Lytras]**

***Κριτικά Δοκίμια
Παρεμβάσεις στην Ελληνική Κοινωνιολογία
Τόμος ΙΙΙ_1***

**Η Κοινωνική Πόλωση και
η Απασχόληση σε Παγκόσμια Κλίμακα
(2006-2018),
σε Επιλεγμένες Χώρες**

**The Social Polarization and
and the Distribution of Employment,
Worldwide (2006-2018),
in Selected Countries**

Ανδρέας Ν. Λύτρας

***Κριτικά Δοκίμια
Παρεμβάσεις στην Ελληνική Κοινωνιολογία
Τόμος ΙΙΙ_1***

**Η Κοινωνική Πόλωση και
η Απασχόληση σε Παγκόσμια Κλίμακα
(2006-2018),
σε Επιλεγμένες Χώρες**

**The Social Polarization and
the Distribution of Employment,
Worldwide (2006-2018),
in Selected Countries**

Αθήνα, 2021

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγικά Σχόλια.....	7
1. Η φύση και τα χαρακτηριστικά του κειμένου.....	7
2. Αιχμηρά ζητήματα συζήτησης και «άβολες» απαντήσεις.....	8
3. Ο κοινός τόπος: η κοινωνική πόλωση.....	34
4. Όψεις της κοινωνικής πόλωσης σε επιλεγμένες χώρες.....	50
4.1 Όψεις της κοινωνικής πόλωσης στις πρωτοπόρες χώρες.....	55
4.2 Όψεις της κοινωνικής πόλωσης σε Ιταλία, Ελλάδα, Μεξικό, Ν. Κορέα και Χιλή.....	72
4.3 Όψεις της κοινωνικής πόλωσης σε Ινδονησία και Αίγυπτο.....	83
Βιβλιογραφία [Bibliography].....	88
B. [National Data] Μετρήσεις σε Εθνική Κλίμακα.....	91
[Australia] Αυστραλία.....	93
[Canada] Καναδάς.....	97
[Chile] Χιλή.....	101
[China] Κίνα.....	105
[Cyprus] Κύπρος.....	109
[Egypt] Αίγυπτος.....	113
[France] Γαλλία.....	117
[Germany] Γερμανία.....	121
[Greece] Ελλάδα.....	125
[Hungary] Ουγγαρία.....	129
[India] Ινδία.....	133
[Indonesia] Ινδονησία.....	137
[Italy] Ιταλία.....	141
[Japan] Ιαπωνία.....	145
[S. Korea (Republic of Korea)] Ν. Κορέα (Δημοκρατία της Κορέας).....	149
[Mexico] Μεξικό.....	153
[Russia (Russian Federation)] Ρωσία (Ρωσική Ομοσπονδία).....	157
[U.K.] Η.Β.....	161
[U.S.A.] Η.Π.Α.....	165
[C. Total Employment, Statuses, and Professions] Γ. Συνολική Απασχόληση, Καθεστώς Απασχόλησης και Κατηγορίες Επαγγελματιών.....	169
[C.1 The Growth of Total Employment] Γ.1 Η Αύξηση της Απασχόλησης.....	171
[C.2 The Evolution of Wage Labor] Γ.2 Η Εξέλιξη της Μισθωτής Εργασίας.....	175
[C.3 Employers in Selected Countries] Γ.3 Οι Εργοδότες σε Επιλεγμένες Χώρες.....	179
[C.4 Own-Account Workers] Γ.4 Οι Αυτοαπασχολούμενοι.....	183
[C.5 Professions] Γ.5 Κατηγορίες Επαγγελματιών [Μονοψήφιας].....	187
Παράρτημα [Appendix].....	191

A. Εισαγωγικά Σχόλια

Απασχόληση και Κατανομή των Καθεστώτων Εργασίας: Εκτιμήσεις για την κοινωνική πόλωση σε παγκόσμια κλίμακα

1. Η φύση και τα χαρακτηριστικά του κειμένου

Το κείμενο που ακολουθεί είναι μια πολιτική ανάλυση, με τη μορφή μιας τεχνικού τύπου επεξεργασίας, η οποία αποτελείται βασικά από διαγράμματα (με επιμέλεια του γράφοντος), με τις πλήρεις καταγραφές της απασχόλησης και τις κατανομές των καθεστώτων εργασίας (μισθωτοί, εργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι, συμβοηθούντα και μή-αμειβόμενα μέλη της οικογένειας κλπ), για την περίοδο: 2006-2018, σε επιλεγμένες χώρες της παγκόσμιας σφαίρας. Τα δεδομένα αυτά προέρχονται από τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας [ILO (www.ilo.org)] και ιδίως από την βάση δεδομένων: ILOSTAT. Η ανάκτηση του σχετικού αρχείου (με ιδιαίτερο τίτλο: Employment by Sex and Status in Employment), το οποίο περιλαμβάνει αυτά τα δεδομένα, έγινε στις 4 Αυγούστου 2019, μέσω του διαδικτύου. Πρόσθετα στοιχεία προέρχονται από τη βάση: LABORSTA, την World Bank, τον OECD, αλλά και άλλες πρόσφορες πηγές (τα στοιχεία τους εκτίθενται κατά περίπτωση). Η τεχνική επεξεργασία και η σύνταξη με τη μορφή ενός διακριτού τόμου πραγματοποιήθηκε για να ενισχύσει, πέραν άλλων επεξεργασμένων στοιχείων και κειμένων για την κοινωνική δομή, την απασχόληση και την ανεργία, τη διδασκαλία στο μάθημα: *Κοινωνική Δομή και*

Εργασία (για τα ακαδημαϊκά έτη: 2019-2020, 2020-2021) του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) «Κοινωνιολογία», του Τμήματος Κοινωνιολογίας, στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Πιο ειδικά το παρόν κείμενο περιλαμβάνει εκτός από τα *Εισαγωγικά Σχόλια*, σειρά από διαγράμματα, αποτελούμενα από τις απεικονίσεις και τις αναλυτικές καταγραφές της συνολικής απασχόλησης και των διακριτών καθεστώτων απασχόλησης, όπως και τις εκατοστιαίες αναλογίες (ποσοστά %) των καθεστώτων απασχόλησης, σε δεκαεννέα χώρες, όλων των ηπείρων. Στο τέλος αυτών των παραθέσεων εκτίθενται συγκεντρωτικά διαγράμματα με τις κατανομές ξεχωριστά για τους μισθωτούς, τους εργοδότες, τους αυτοαπασχολούμενους και τις κατηγορίες των επαγγελματιών (σε μια πιο περιορισμένη ομάδα χωρών). Των αναφερθέντων προτάσσεται ένα διάγραμμα με συγκριτικά αριθμητικά δεδομένα της συνολικής απασχόλησης και στις δέκα εννέα χώρες. Του βασικού τεχνικού κειμένου των επεξεργασιών έπεται η έκθεση των στοιχείων της βάσης δεδομένων, που περιλαμβάνει όλες τις χώρες, για τις οποίες ο ΔΟΕ (ILO) συλλέγει ποσοτικά στοιχεία. Αυτή η έκθεση των δεδομένων ανταποκρίνεται σε διττή ανάγκη: την ανάγκη πρόσβασης στην υπάρχουσα τεκμηρίωση και την επέκταση της διερεύνησης, με νέες επεξεργασίες, και σε άλλες χώρες.

2. Αιχμηρά ζητήματα συζήτησης και «άβολες» απαντήσεις

Συμπληρώνονται, φέτος, είκοσι δύο χρόνια από την πρώτη έκδοση του βιβλίου μου με τίτλο: *Κοινωνία και Εργασία*.¹ Σε εκείνο το βιβλίο διατυπώνεται, από τον

¹ A.N. Λύτρας, *Κοινωνία και Εργασία*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000.

γράφοντα, η εκτίμηση ότι βασικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης εργασίας έχουν πλέον ανασυγκροτηθεί, σε συνέχεια με τις παραγωγικές μεταβολές, οι οποίες έχουν συντελεστεί από το τέλος της δεκαετίας του '70 (του εικοστού αιώνα), στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες.

Στη φάση της μελέτης των αναλύσεων και των πραγματικοτήτων, οι διατυπωμένες απόψεις καλούσαν τον μελετητή, να θεωρήσει δεδομένο πως, σε ένα κοντινό (αλλά χρονικά απροσδιόριστο) μέλλον, η ανθρώπινη εργασία θα ήταν σχετικώς ή και απόλυτα άχρηστη, δηλαδή (σχεδόν) υποχρεωμένη να δέχεται την (περίπου) φιλάνθρωπη βοήθεια των επιχειρηματιών, οι οποίοι ήσαν εργοδότες, να απασχολούν «καθ' υπερβολήν» (ενόσω δεν τούς χρειάζονται) τους φορείς της εργασίας, προκειμένου οι τελευταίοι να έχουν εισόδημα και δυνατότητες επιβίωσης. Οι προβλέψεις κάποιων πολύ γνωστών, σε παγκόσμια κλίμακα, αναλυτών φαινότουσαν σαν να αντιπροσωπεύουν την αλήθεια για το εξαιρετικά δυσοίωνο μέλλον των εργαζομένων και βεβαίως των πιο αδύναμων από αυτούς, επομένως εκείνων που βασίζονται στην πληρωμή, από τους εργοδότες, των μέσων της συντήρησής τους, δηλαδή των μισθωτών. Εφόσον κάποιος ήταν πολύ ευπειθής στα λεγόμενα των δημοσιευμένων και εξαιρετικά διαφημισμένων (και ευπώλητων) βιβλίων ήταν έτοιμος να συμφωνήσει, πως σε μερικά χρόνια από τη διατύπωση των συγκεκριμένων προβλέψεων τα ρομπότ θα κυκλοφορούν, κατά μάζες, στους δρόμους, ενώ στο πεδίο της παραγωγής μόνο τα αυτόματα συστήματα θα είχαν πραγματική θέση. Δεν έδωσα βάση σε αυτές τις αναλύσεις (οι πιο εκφοβιστικές είχαν παρόμοια χαρακτηριστικά με τις «χιλιαστικές» προβλέψεις, ενώ οι πιο συμπαθείς, απλώς, δεν είχαν τεκμηριωμένη βάση).² Ούτε η

² Η πιο εμβληματική είναι η μελέτη του J. Rifkin (= *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1996). Ο J. Rifkin στην ανάλυση του κάνει υπολογισμούς, χρησιμοποιώντας από τις τέσσερις πράξεις της πρακτικής αριθμητικής μόνον την πράξη της αφαίρεσης. Ξεχνά, βέβαια πως η μέτρηση της απασχόλησης προσδιορίζεται από ταυτόχρονες ροές, εισόδου και αποχώρησης στην ενεργή εργασία. Οι υπολογισμοί του, κατ' αυτόν τον τρόπο, απέχουν πολύ από

θεωρητική αντιπαράθεση για τα χαρακτηριστικά και τις προγνώσεις, σχετικά με το μέλλον του καπιταλισμού,³ ούτε οι μετρήσιμες και οι συγκριτικές πραγματικότητες έχουν υποδείξει κάποια σημαντική σύγκλιση με τις αναφερθείσες προβλέψεις, στην παρελθούσα περίοδο. Στη δική μας λογική, ο καπιταλισμός δεν μπορεί να πραγματοποιήσει κέρδη δίχως την ανθρώπινη εργασία. Κατά αυτήν την έννοια, μόνο η μεσολάβηση μιας μείζονος εργασιακής, παραγωγικής και κοινωνικής μεταβολής ή εντελώς επαναστατικού χαρακτήρα

το να είναι ακριβείς και για αυτόν τον λόγο οι τελικές εκτιμήσεις του είναι ανυπόστατες, ενώ οι προβλέψεις του δεν έχουν επιβεβαιωθεί μέχρι στιγμής. Η προσέγγιση του A. Gorz (=Farewell to the Working Class. Essay on Post-Industrial Socialism, London, Pluto Press, 1982, σσ. 126-133) αναπτύσσει μια ιδιόρρυθμη λογική στη ριζοσπαστική σκέψη, με σκοπό μια εναλλακτική στρατηγική για την κοινωνική αλλαγή. Επισημαίνει, βέβαια, πως η τεχνολογία μειώνει την ανάγκη για τις ανθρώπινες δυνάμεις στην παραγωγή του πλούτου και την απασχόληση. Η ανάλυση του A. Gorz δεν δείχνει να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα της απασχόλησης για τουλάχιστον τριάντα χρόνια.

³ Για τον A. Smith είναι απίθανη η λειτουργία της οικονομίας, χωρίς ανθρώπινη εργασία. Για τον φιλελευθερισμό, η αποκλειστική πηγή του κέρδους των κατόχων του κεφαλαίου είναι η εργασία. Δεν είναι δυνατή η υλοποίηση της προσδοκίας του συνεχώς αυξημένου κέρδους των καπιταλιστών, με λιγότερους ή χωρίς εργάτες. Την άποψη του A. Smith επιβεβαιώνει ο H.A. Simon, ο οποίος δηλώνει, ότι δεν ευσταθούν οι προβλέψεις για την αύξηση της ανεργίας και τη μείωση της ανθρώπινης συμμετοχής στην παραγωγή, εξαιτίας των προηγμένων τεχνολογιών και αυτοματισμών. Ανάλογες προσεγγίσεις διατυπώνουν οι R.N. Langlois, F. Levy και R.J. Murnane. Πβ., A. Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London, G. Bell and Sons, 1887, Vol. I, σσ. 48-49, 349· H.A. Simon, "The Corporation: Will It Be Managed by Machines?", M.L. Anshen, G.L. Bach (eds.), *Management and the Corporations*, 1985, New York, McGraw-Hill, 1960, σσ. 17-55· R.N., Langlois, "Cognitive Comparative Advantage and the Organization of Work: Lessons from Herbert Simon's Vision of the Future", *Economics Working Papers*, Paper 200220, 2002 (http://digitalcommons.uconn.edu/econ_wpapers/200220)· F. Levy, R.J. Murnane, *The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market*, New York- Princeton N.J., Russell Sage Foundation-Princeton University Press, 2004, σ. 8. Για την κλασική μαρξιστική ανάλυση, οι τεχνολογικές καινοτομίες οφείλονται στον ανταγωνισμό μεταξύ των καπιταλιστών, στην ατομική προσπάθεια τους να αποκτήσουν παραγωγικά και οικονομικά πλεονεκτήματα. Οι καπιταλιστές αξιοποιούν, ως καταλύτη, την τεχνολογία και, σε συνδυασμό με την αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των εργατών, επιτυγχάνουν το μειωμένο κόστος εργασίας. Αυξάνονται, έτσι, οι εργάτες οι οποίοι με τη πίεση της ανεργίας είτε δουλεύουν πολύ περισσότερο με τον ίδιο μισθό είτε με μειωμένα εισοδήματα. Οι καπιταλιστές απολύουν εργάτες, με σχετικά υψηλό κόστος, για να προσλάβουν ύστερα περισσότερους, αλλά πολύ πιο φθηνούς. Με την τεχνολογική αλλαγή σημειώνεται αύξηση του αριθμού των εργατών, ενώ η μεσοπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη μείωση των εργατών βρίσκεται εκτός του πνεύματος και της πράξης της καπιταλιστικής οργάνωσης. Βλ., K. Marx, «Μισθωτή Εργασία και Κεφάλαιο», K. Marx, F. Engels, *Διαλεχτά Έργα*, Αθήνα, Γνώσεις, τ. 1, σσ. 75-106, και ιδίως, σ. 92.

(στο πεδίο της συγκρότησης των κοινωνικών σχέσεων) αλλαγής είναι δυνατόν να ανασυγκροτήσει σε κάποια ενδεχόμενη «μετά-καπιταλιστική» προοπτική την παρούσα και εξελισσόμενη κατάσταση. Μέχρι τότε, τα πράγματα είναι και θα είναι αλλιώς, δηλαδή θα βασίζονται στην «ζωντανή εργασία»: αυτή είναι η φύση της παρούσας κοινωνικής οργάνωσης. Σε αυτή τη λογική φαίνονται, στην δική μου οπτική, καλά εδραιωμένες στα τρέχοντα τεκμήρια οι απόψεις οι οποίες αναπτύσσονται από τον γράφοντα, για τις συγκεκριμένες διαδικασίες και, μάλιστα, ενισχυμένες από πολλαπλά δεδομένα (μεταξύ άλλων: *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση*: *Wage Labour in Modern Society: A Radical Policy for Combating Unemployment*).⁴

Η σύγχρονη συγκρισιμότητα των μεγεθών, με όσες επιφυλάξεις μπορεί να δημιουργούν κάποιες ιδιόμορφες ροές των μετρήσεων, διασφαλίζεται από το γεγονός ότι έχουν ενταχθεί (και σταθμιστεί) στις σχετικές ενότητες στοιχείων, σε βάσεις δεδομένων ορισμένων υψηλού κύρους διεθνών οργανισμών. Η σύγκριση στο χρόνο σε μια χώρα, όπως και η σύγκριση μεταξύ των επιλεγμένων χωρών στην ίδια χρονική διάρκεια, εμπεριέχει τη δυνατότητα της εμφάνισης ομοιοτήτων και διαφορών, στην εργασιακή δομή και την παραγωγή, σε παγκόσμια κλίμακα. Η δόκιμη εκτίμηση των γενικών τάσεων, υπό αυτούς τους όρους, είναι μια σοβαρή πιθανότητα.

Αυτή η διάσταση της διερεύνησης δεικνύει, πως ορισμένεςπίστεις για τα χαρακτηριστικά και τις ροπές της κοινωνικής οργάνωσης, στην εποχή μας, είναι, εντελέστατα, είτε ανυπόστατες είτε προβληματικές. Η εξισορρόπηση της ψύχραιμης αντιμετώπισης των πραγματικοτήτων απορρέει από την αντιπαραβολή

⁴ Πβ., A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση*, Αθήνα, Παπαζήση, 2016· A.N. Lytras, *Wage Labour in Modern Society*, Athens, Papazissis Publishers, 2016 (eBook)· A.N. Lytras, *A Radical Policy for Combating Unemployment*, Papazissis Publishers, 2017 (eBook).

των, συνήθως, κατηγορηματικών αποφάνσεων και εκτιμήσεων, με τα ίδια τα τεκμήρια.

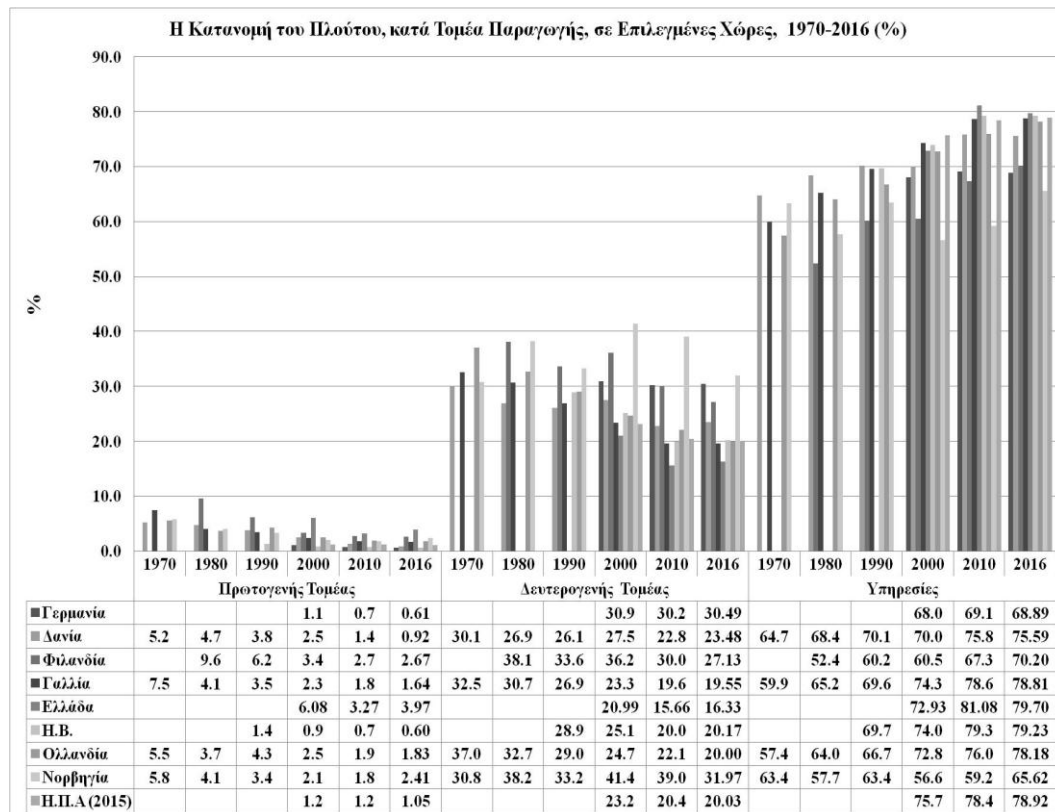
Οι εκτιμήσεις, ωστόσο, είναι ένα διαφορετικό πεδίο συζήτησης. Οι αντιπαραθέσεις των εκτιμήσεων καταλαμβάνουν μείζον μέρος των αναζητήσεων στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών. Μερικές, ακόμη και φαινομενικά δύσκολες στην κατανόηση, προσεγγίσεις έχουν ενδιαφέρον, όταν τίς ανιχνεύσουμε πέραν των ακραίων θέσεων. Κάποιες, ωστόσο, από τις πιο σημαντικές βεβαιότητες, οι οποίες διακινούνται ευρέως, είναι μάλλον συζητήσιμες ή αβάσιμες και αιωρούμενες. Αρκετές από αυτές φορτίζονται από ιδεολογικές εμμονές. Σταχυολογώ, σε αυτό το εισαγωγικό πλαίσιο της πραγμάτευσης, ορισμένες από τις πιο κραυγαλέες απόψεις για τη μορφολογία και τις προοπτικές της απασχόλησης:

1) Οι πλούσιες χώρες βασίζονται στην υλική παραγωγή (βιομηχανική και αγροτική παραγωγή).

Η τοποθέτηση αυτή είναι παρελκυστική και ανυπόστατη. Οι πλούσιες χώρες διακρίνονται από τη δεκαετία του '60 από την επικράτηση των υπηρεσιών. Η βιομηχανία έκτοτε φθίνει συνεχώς. Η αγροτική παραγωγή σχεδόν εξαερώνεται. Σε αρκετές περιπτώσεις πρωτοπόρων χωρών, το άθροισμα της αναλογίας της βιομηχανίας και του πρωτογενούς τομέα κυμαίνεται, περί το 20%-23% του ΑΕΠ. Οι υπηρεσίες υπερέχουν θεαματικά, σε όλες τις χώρες. Η αναλογία τους ενισχύεται συνεχώς (έστω και λίγο τις τελευταίες δεκαετίες). Οι προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν την δεκαετία του '70 (όπως κυρίως αυτή του D. Bell) και προέβλεπαν την επερχόμενη μεταβιομηχανική κοινωνία είτε αγνοούσαν είτε

στρέβλωναν τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πραγματικότητες της εποχής τους. Ήδη από τις αρχές εκείνης της δεκαετίας ήταν σαφές ότι η πρόβλεψη τους παραβιάζει ανοικτές θύρες. Ίσως, η μόνη ουσιαστική χρησιμότητα των συγκεκριμένων απόψεων ήταν πως επιβεβαίωναν, διά της διανοητικής επικύρωσης, τα δεδομένα, με τα οποία η πραγματικότητα κραύγαζε (προς τους οπαδούς των στερεοτύπων), σχετικά με τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου καπιταλισμού και επομένως για την παραγωγή, την κατανάλωση (μαζί με τις μορφές των συναλλακτικών σχέσεων) και την κατανομή ή την ιδιοποίηση του πλούτου.

Διάγραμμα Α1

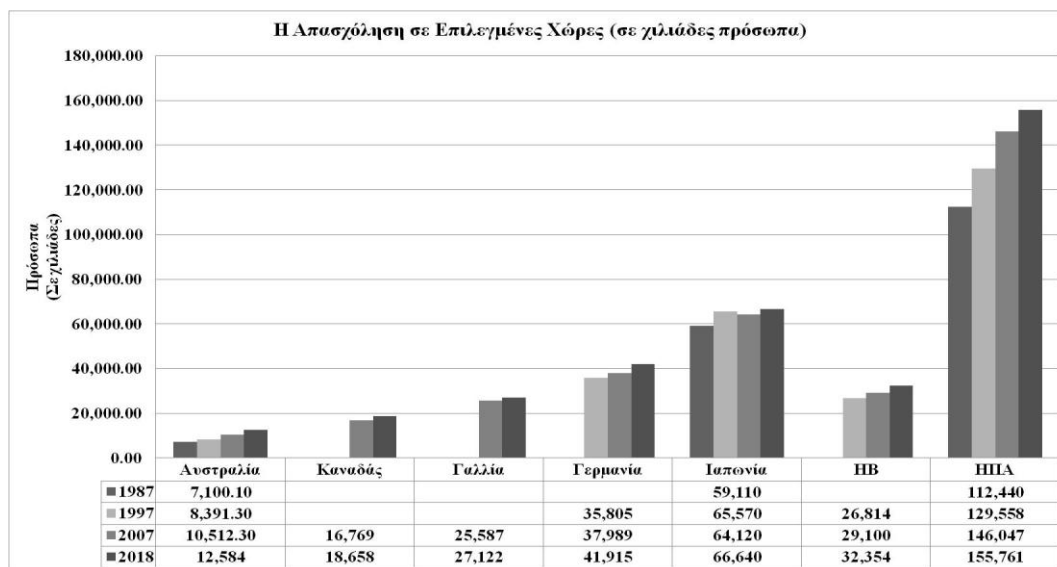

Πηγή: World Bank.

2) Η τεχνολογία (οι αυτοματισμοί, η ρομποτική, η πληροφορική, τα επικοινωνιακά μέσα και συστήματα κλπ) μειώνει την ανάγκη για την ανθρώπινη εργασία. Η προοπτική είναι να απειληθεί με εξαφάνιση, σύντομα, η ανθρώπινη εργασία.

Η τοποθέτηση αυτή δεν επιβεβαιώνεται. Με δεδομένο ότι οι πρώτες έντονες απόψεις με αυτό το περιεχόμενο εμφανίστηκαν πριν από σαράντα χρόνια και πύκνωσαν ιδιαίτερα πριν από τριάντα χρόνια ή έστω 25 χρόνια, αντιλαμβανόμαστε πως οι προβλέψεις τους αστόχησαν, πλήρως. Αντίθετα, η απασχόληση, ακόμα και μετά από τις διαταράξεις της πρόσφατης και παγκόσμιας κρίσης (2007-8), αυξάνεται, διαρκώς και πολύ. Αντιστρέφοντας τον ισχυρισμό, για συμβολικούς λόγους, θεωρούμε πως η σύγχρονη τεχνολογία (προς το παρόν και περί τα είκοσι πέντε χρόνια μετά τη διατύπωση των πιο εμβληματικών απόψεων) συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης.

Διάγραμμα Α2

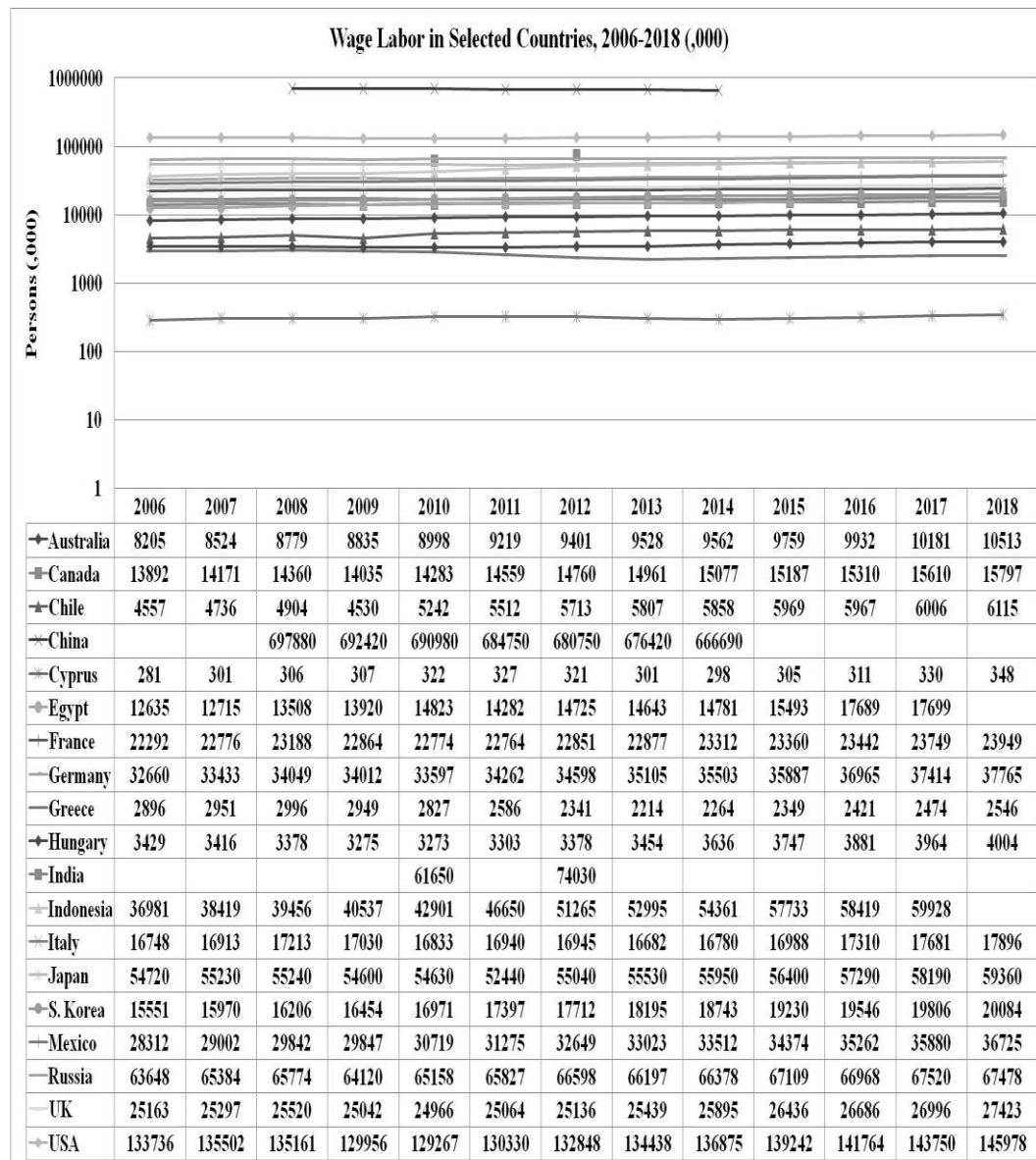

Πηγή: ILO, LABORSTA(Database), ILOSTAT (Database).

3) *Η σημασία της μισθωτής εργασίας συρρικνώνεται, μαζί και αντίστοιχα με τα μεγέθη της, καθώς ακολουθεί τη γενική τάση της απασχόλησης.*

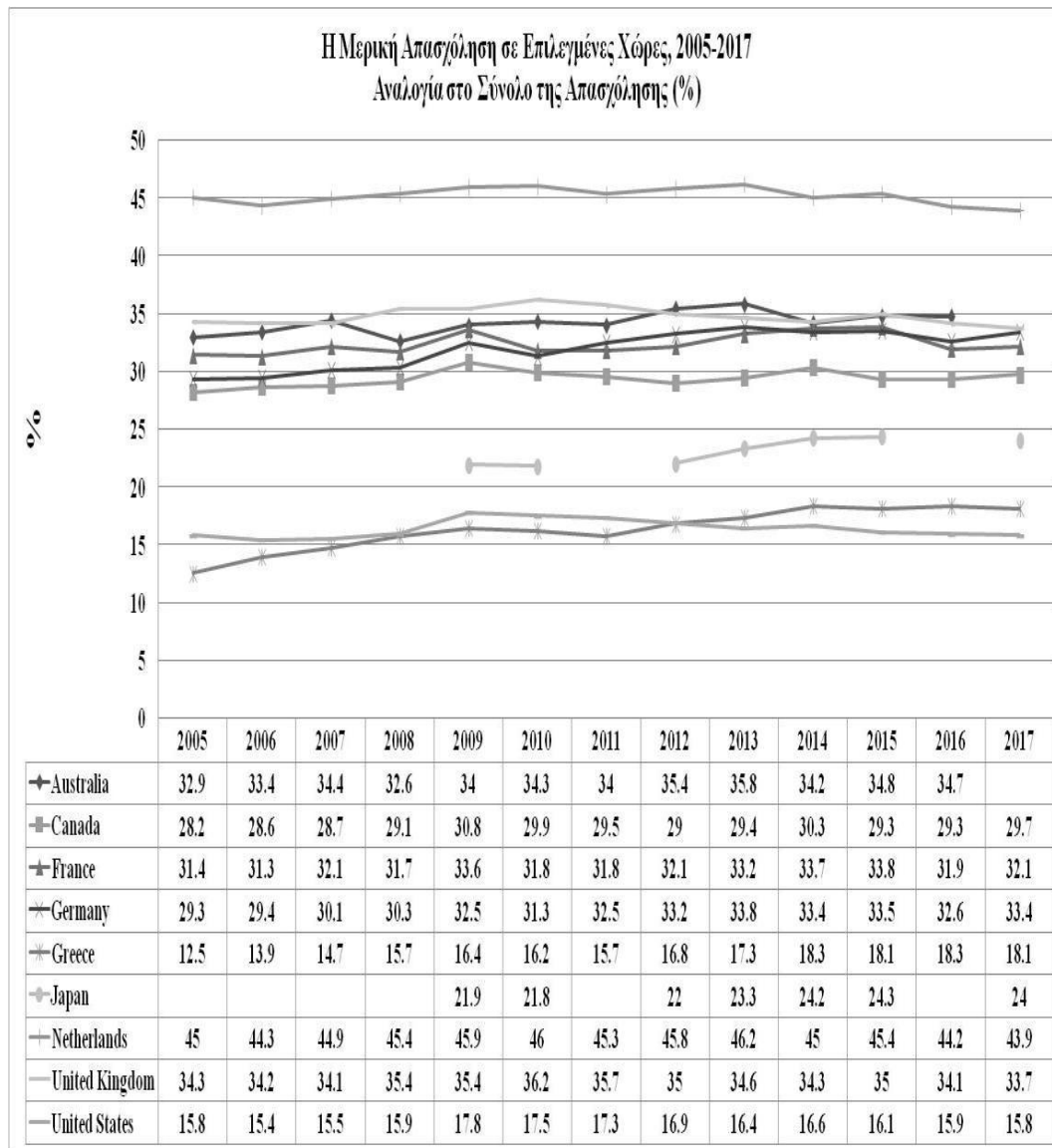
Οι περισσότερες από τις απόψεις, που διατείνονται κάτι παρόμοιο, είτε αγνοούν είτε παραποιούν την κοινωνική και εργασιακή πραγματικότητα. Στις πρωτοπόρες χώρες, η μισθωτή εργασία είναι σχεδόν καθολικό καθεστώς εργασίας (περί το 90%) και σε ορισμένες διευρύνεται ακόμη περισσότερο. Οι χώρες που ακολουθούν εκσυγχρονιστικά υποδείγματα μετασχηματισμού, αναπαράγουν, είτε σταθερά είτε με ταχείες διαδικασίες, το πρότυπο της πολύ ευρείας μισθωτής εργασίας. Η εργασιακή ευελιξία, που έχει ως κέντρο της τη μισθωτή εργασία, διευρύνεται, επίσης, και αυτή έχει άμεση συνέπεια τη μείωση των μέσων ατομικών αμοιβών (δηλαδή των ατομικών εισοδημάτων), παρά τη διεύρυνση της αναλογίας των μισθωτών εργαζομένων. Ένας δείκτης για την εκτίμηση της σχετικής μείωσης του κόστους εργασίας αφορά στην ισχυρή αναλογία της μερικής απασχόλησης (Διάγραμμα A4).

Διάγραμμα Α3

Πηγή: ILO, ILOSTAT (Database).

Διάγραμμα Α4

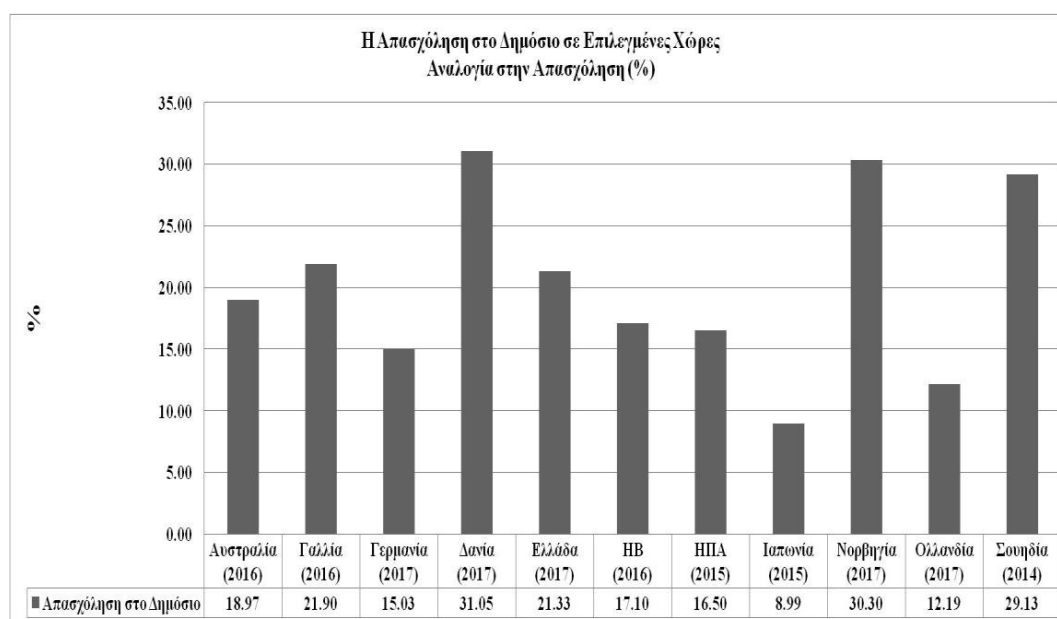

Πηγή: ILO, ILOSTAT (Database).

4) Το μεγάλο κράτος και οι δημόσιες επιχειρήσεις είναι χαρακτηριστικά των προβληματικών εθνικών οικονομιών και των, ενδεχομένως, «υπανάπτυκτων» χωρών.

Το «μεγάλο» κράτος, με τις ευρείες δημόσιες δομές και την πολυπληθή απασχόληση στο Δημόσιο, είναι χαρακτηριστικό των πολύ πλούσιων και πρωτοπόρων καπιταλιστικών χωρών, ιδίως στην Ευρώπη. Συμβολικά, το κράτος είναι ο μεγαλύτερος (ενιαίος) εργοδότης, στις προηγμένες και ευημερούσες καπιταλιστικές χώρες (Διάγραμμα Α5). Οι υπόλοιπες απόψεις είναι παρελκυστικές, σε σχέση με την παρούσα πραγματικότητα. Η εκτίμηση της σημασίας του κράτους στην ανάπτυξη και της στρατηγικής για τις δημόσιες δομές και το κόστος τους είναι ζητήματα ιδεολογικής προσέγγισης ή, έστω, δεοντολογίας, αλλά δεν αφορούν στην εικόνα της σημερινής οικονομικής δομής.

Διάγραμμα Α5

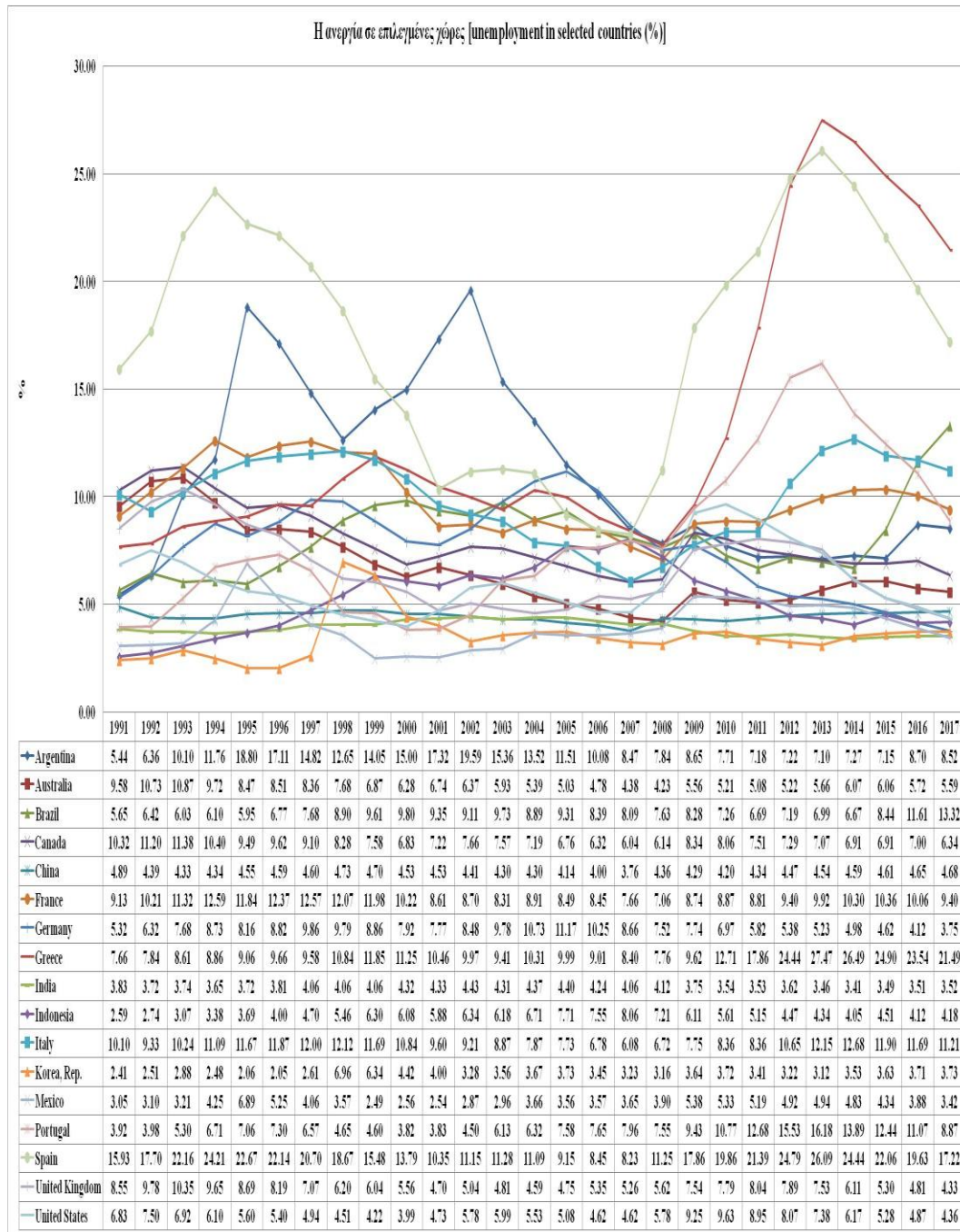
Πηγή: ILO, ILOSTAT (Database).

5) *Ο πολύ χαμηλός πληθωρισμός συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη και την ενίσχυση της απασχόλησης.*

Η τοποθέτηση αυτή φαίνεται εύλογη και αποτελεί μέρος των πεποιθήσεων πολύ ευρέων μαζών. Είναι, όμως, προβληματική.⁵ Ο πολύ χαμηλός πληθωρισμός έχει συνεισφορά στη νομισματική σταθερότητα, αλλά δεν συμβάλλει στην απασχόληση και τη μείωση της ανεργίας. Ο πολύ χαμηλός πληθωρισμός συμφέρει αντικειμενικά τους δανειστές, ενώ είναι απολύτως ασύμφορος για τους χρεώστες (με εξαίρεση εκείνους που ενδιαφέρονται να δανειστούν την εποχή του σχετικά υψηλότερου πληθωρισμού). Ένας ελεγχόμενος και διακυμαινόμενος πληθωρισμός, δημιουργεί επιστροφές προς τους χρεώστες. Ο συγκρατημένος, αλλά υψηλότερος από τα επιτόκια του μακροχρόνιου δανεισμού, πληθωρισμός, για μια περίοδο, συμβάλλει στην ενίσχυση των εισοδημάτων και την αύξηση της απασχόλησης. Ο διαρκώς πολύ χαμηλός πληθωρισμός επιδρά στη συγκράτηση της επέκτασης της απασχόλησης ή ακόμη και στη διεύρυνση της ανεργίας. Αντίστροφα, η ελεγχόμενη διεύρυνση της ανεργίας λειτουργεί ως αποπληθωριστής (βλ., BOX 1). Σε εκείνες τις περιόδους οι πολιτικές συγκράτησης του πληθωρισμού έχουν σαφή στόχο την ενίσχυση των δανειστών και των κατόχων των κεφαλαίων με μεγάλη μάζα.

⁵ Οι μετρήσεις (και η απολογιστική τους αποτίμηση) της ανεργίας και του πληθωρισμού, στη μακρά διάρκεια υποδεικνύουν, ότι οι σχετικοί δείκτες διακρίνονται από την αντίστροφη κίνησή τους (βλ. A.W. Phillips, “The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957”, *Economica*, 1958, 25 (100), σσ. 283-299, (doi:10.1111/j.1468-0335.1958.tb00003.x), με μοναδική εξαίρεση την ταυτόχρονη αυξητική τάση, για μια περίοδο, στη διάρκεια της δεκαετίας του '70. Η τελευταία εξαίρεση φάνηκε να επιβεβαιώνει την πιο ουσιαστική θεωρητική αμφισβήτηση [M. Friedman, “The role of monetary policy”, *American Economic Review*, 1968, 68 (1), σσ. 1-17] της αντίστροφης σχέσης πληθωρισμού και ανεργίας, για μια μόνο φορά. Η ορθότητα της ανάλυσης του A.W. Phillips υποστηρίζεται και από το γεγονός, ότι οι τρέχουσες πολιτικές (επί σαράντα χρόνια), ανομολόγητα χρησιμοποιούν τα πορίσματά της, ενώ η άποψη του M. Friedman εξάντλησε την προγνωστική της ικανότητα στην δεκαετία του '70 και έγινε ίσως η πιο εμβληματική σήμανση της επίθεσης στην Κεϋνσιανή θεραπευτική των αρρυθμιών της οικονομίας.

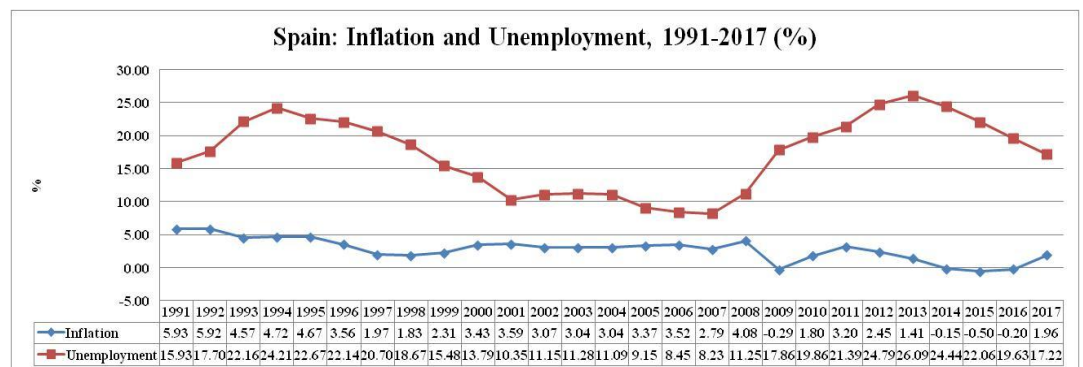
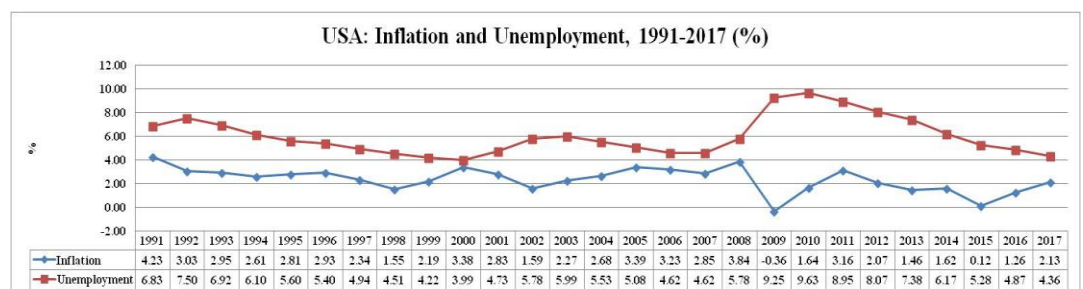
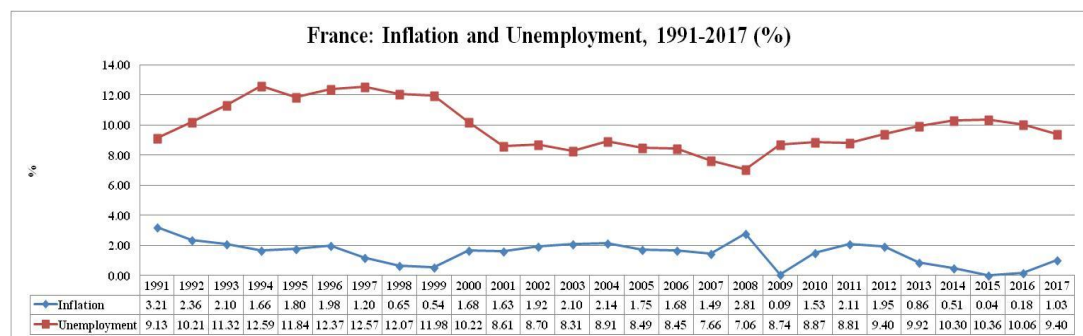
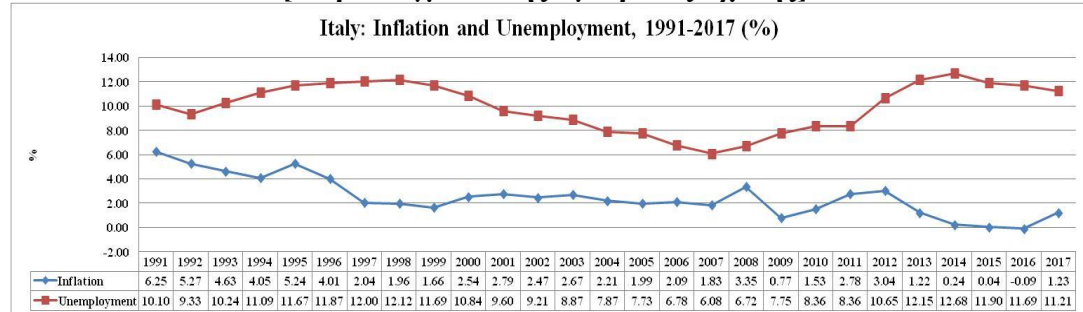
Διάγραμμα Α6

Πηγή: ILO, ILOSTAT (Database).

BOX 1

Ανεργία και Πληθωρισμός [Παραδείγματα της αμοιβαίας σχέσης]

Πηγή: ILO-ILOSTAT (Database), World Bank.

6) *Η επιχειρηματικότητα βρίσκεται σε άμεση σχέση με την ανταγωνιστικότητα και η τελευταία συνεπάγεται την αύξηση της απασχόλησης.*

Στο επίπεδο της πραγματικής λειτουργίας των επιχειρήσεων, η μόνη πηγή για τη δημιουργία κερδών είναι η ανθρώπινη εργασία (ανεξαρτήτως των τεχνικών που ευνοούν ή επιταχύνουν τις διαδικασίες απόδοσης της ανθρώπινης εργασίας) και επομένως η αύξηση της απασχόλησης είναι προϋπόθεση για την αύξηση των κερδών. Η επιχειρηματικότητα, η ανταγωνιστικότητα και η αύξηση της απασχόλησης έχουν μια πολύ πιο σύνθετη επικοινωνία, μεταξύ τους, από την εικαζόμενη. Οι επιχειρήσεις δεν είναι όλες ισοδύναμες και με ομοιογενή χαρακτηριστικά. Οι μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις είναι μια ισχνή μειονότητα (αρκετές φορές κάτω από το 1%, ενώ στην ΕΕ αποτελούν περίπου το 1% του συνόλου), ενώ οι μικρές ή οι πολύ μικρές αντιπροσωπεύουν μια τεράστια πλειονότητα. Η ανταγωνιστικότητα έχει υπόσταση μόνο μεταξύ των ομοίων. Αλλιώς απεικονίζει μια λεόντειο σχέση στην οποία υπάρχει μια μόνο προοπτική: η επικράτηση των μεγάλων και υποβάθμιση ή η καταστροφή των μικρών (δείτε την ισχνή και σε αρκετές περιπτώσεις μειούμενη αναλογία των εργοδοτών στην απασχόληση, με βάση το Διάγραμμα Α7). Οι μεγάλες επιχειρήσεις αποτελούν το 2016,⁶ το 0,3% του συνόλου, στην ΕΕ. Στο πεδίο της απασχόλησης φαίνεται ότι στην ΕΕ εντάσσεται στις μεγάλες επιχειρήσεις μια αρκετά μεγάλη αναλογία των μισθωτών (περίπου το 33%), αλλά πολύ λιγότεροι έναντι της πλειονότητας. Η ανταγωνιστικότητα μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων στην πραγματικότητα δεν υφίσταται και (όταν κάποιες φορές παρουσιάζεται) αφορά συνήθως σε μακρόχρονες διαφοροποιήσεις στις στρατηγικές επενδύσεις και τις τεχνικές αξιοποίησης φυσικών ή τεχνολογικών όρων, για πολύ λίγες επιχειρήσεις σε μια

⁶ Για αυτές τις μετρήσεις, βλ., Β. Αρανίτου, *Η μεσαία τάξη στην Ελλάδα την εποχή των μνημονίων*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2018, σσ. 230-231.

εθνική οικονομία ή σε ένα ευρύτερο πλαίσιο από ένα εθνικό κράτος. Στις μικρές (μαζί με τις πολύ μικρές, δηλαδή το 98,8% του συνόλου των επιχειρήσεων, στην ΕΕ, το 2016) υφίστανται πραγματικές επικοινωνίες μεταξύ επιχειρηματικότητας, ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης. Στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (το 93% - δηλαδή μεγάλο κλάσμα της αμέσως προηγούμενης αναλογίας- των επιχειρήσεων της ΕΕ, το 2016, ενώ, για το 2017, πβ., Διάγραμμα 8 και 8.1) και τους αυτοαπασχολούμενους έχει πραγματικό νόημα η ανταγωνιστικότητα, αλλά εκεί είναι εντελέστατα αμφίβολη η ευθεία σχέση της με τη γενική ιδέα της επιτυχούς επιχειρηματικότητας, με εκβολή στην απασχόληση, καθώς σε αυτές απασχολείται το 29,8% της απασχόλησης, στην ΕΕ (2016).⁷ Η μόνη σχέση με την επιχειρηματικότητα είναι αμυντικού και όχι αναπτυξιακού χαρακτήρα. Αφορά, δηλαδή, στην επιβίωση, με τη συνέχιση της μικρής επιχειρηματικότητας. Η καθεαυτή σχέση με την απασχόληση είναι απλώς η διατήρηση βασικά της αυτοαπασχόλησης (είτε του πολύ μικρού εργοδότη είτε του κατ' εξοχήν αυτοαπασχολούμενου), με περιορισμένες ή ασήμαντες εκβολές στη μισθωτή εργασία (βλ. Διάγραμμα 8 και 8.1).

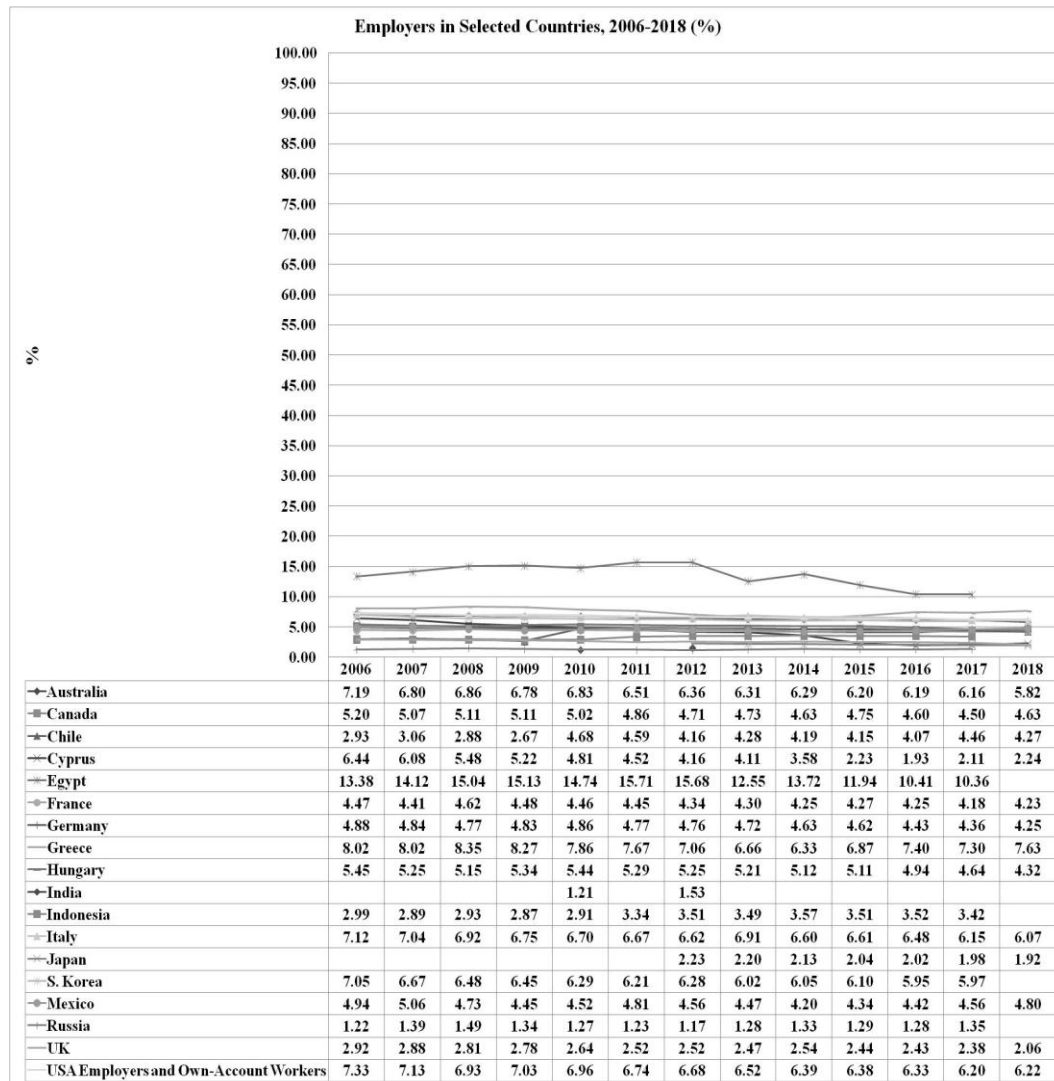
7) Μία επιπλέον θέση, που συμπληρώνει την αμέσως προηγούμενη, είναι η παρακάτω: *Οι αναπτυγμένες χώρες είναι εκείνες που στηρίζουν την ύπαρξη των επιχειρήσεων και την αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας.*

Δυστυχώς για τους υποστηρικτές της, αυτή η θέση απέχει πάρα πολύ από να επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία, τα οποία παρουσιάζει ο ΟΟΣΑ (OECD). Σε μια μέτρηση που αφορά σε σταθερό πληθυσμό (ανά ένα εκατομμύριο κατοίκων) οι πρωτοπόρες χώρες (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γαλλία, Γερμανία και ΗΒ) έχουν πολύ

⁷ Στο ίδιο.

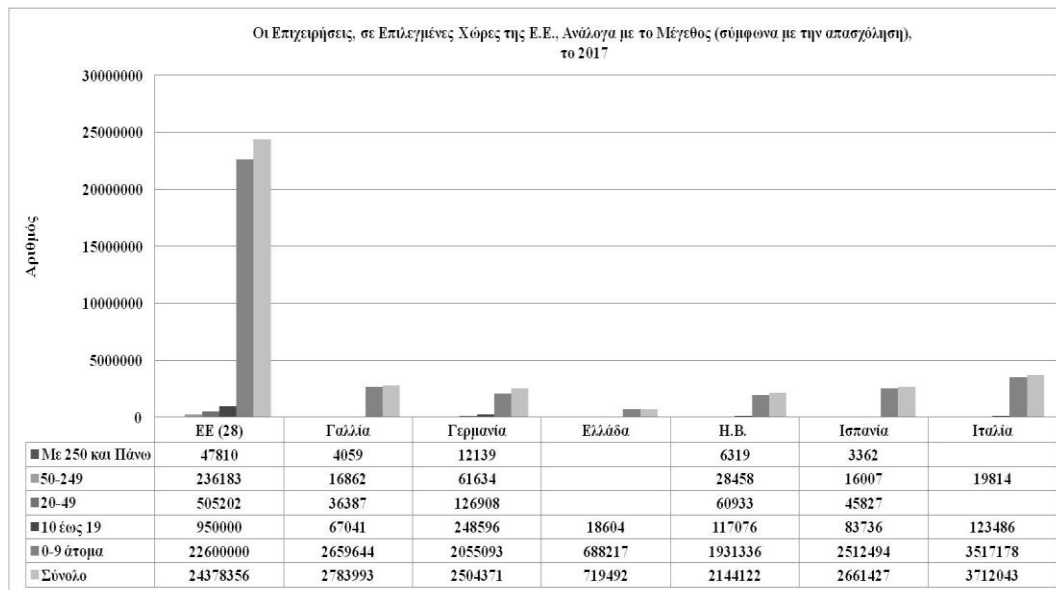
μικρότερο αριθμό επιχειρήσεων με προσωπικό (μεταξύ 2005 και 2017-Διάγραμμα A9), από την Ελλάδα. Παρά τη μείωση των επιχειρήσεων μέχρι την τελευταία μέτρηση σε όλες τις περιπτώσεις, στην Ελλάδα ο αριθμός των επιχειρήσεων με προσωπικό είναι συντριπτικά μεγαλύτερος, σε σχέση με τις προαναφερθείσες πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες, το 2017.

Διάγραμμα A7

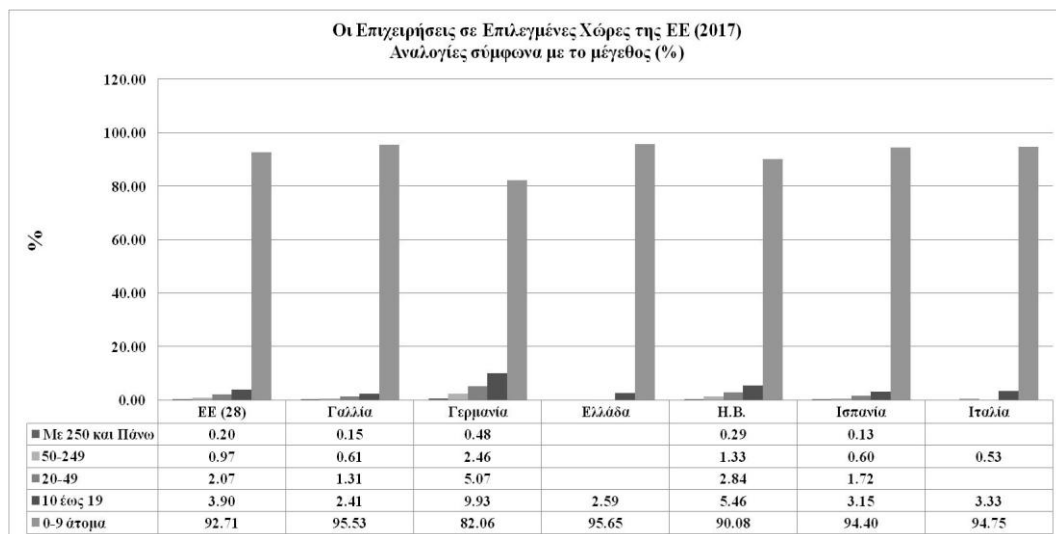
Πηγή: ILO, ILOSTAT (Database).

Διάγραμμα Α8

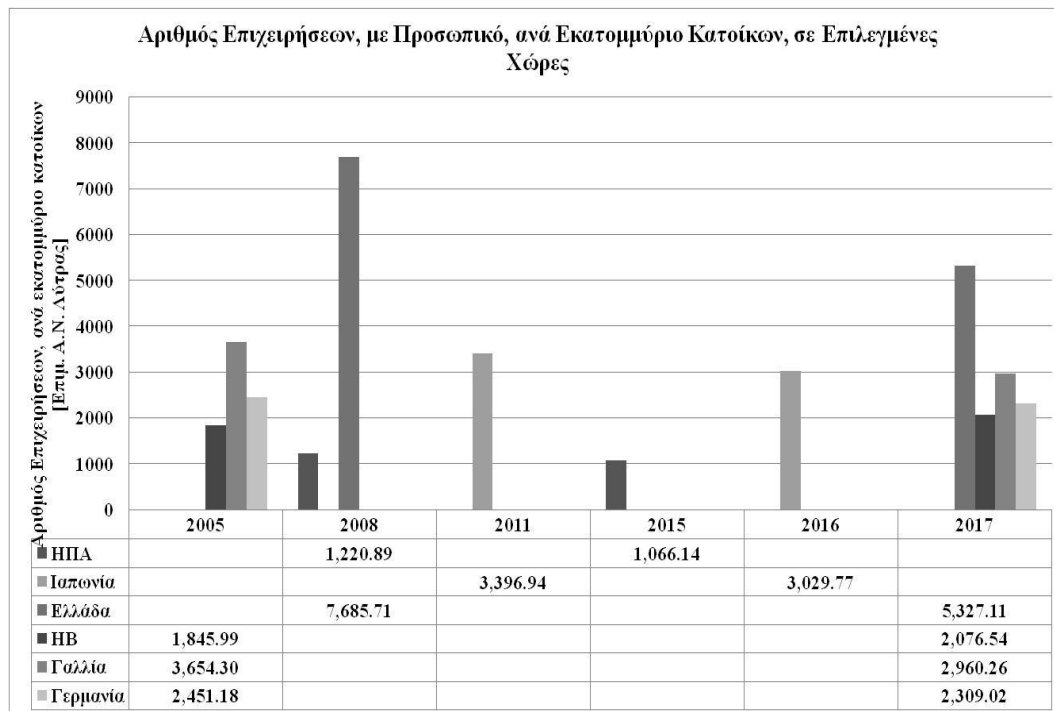
Πηγή: EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tin00145&language=en>.

Διάγραμμα Α8.1

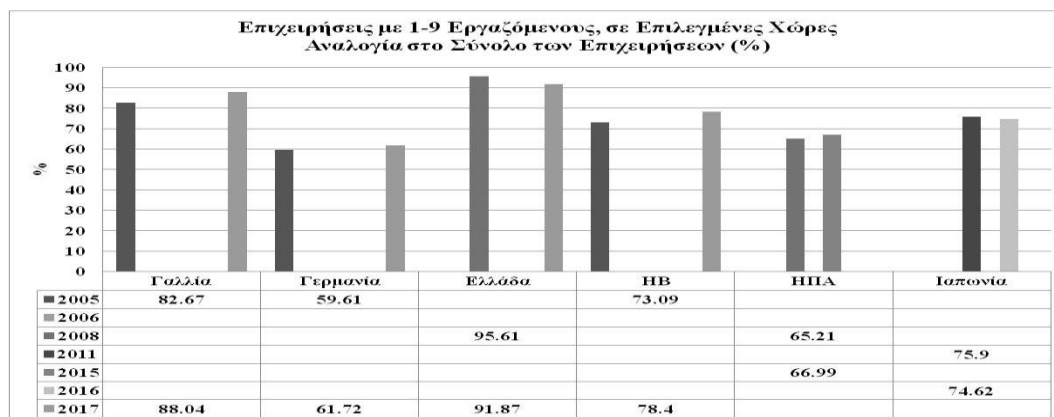
Πηγή: EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tin00145&language=en>.

Διάγραμμα Α9

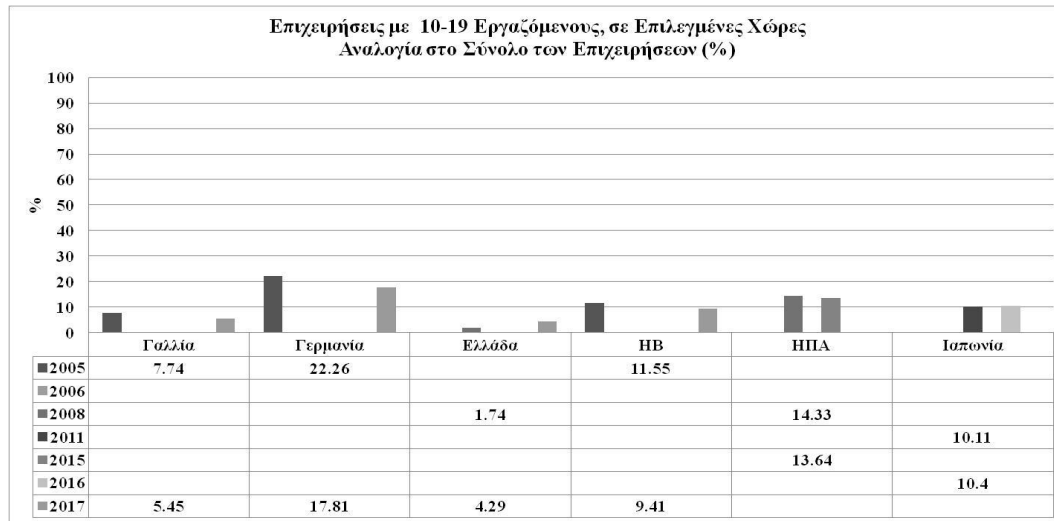
Πηγή: ΟΟΣΑ (OECD).

Διάγραμμα Α9.1

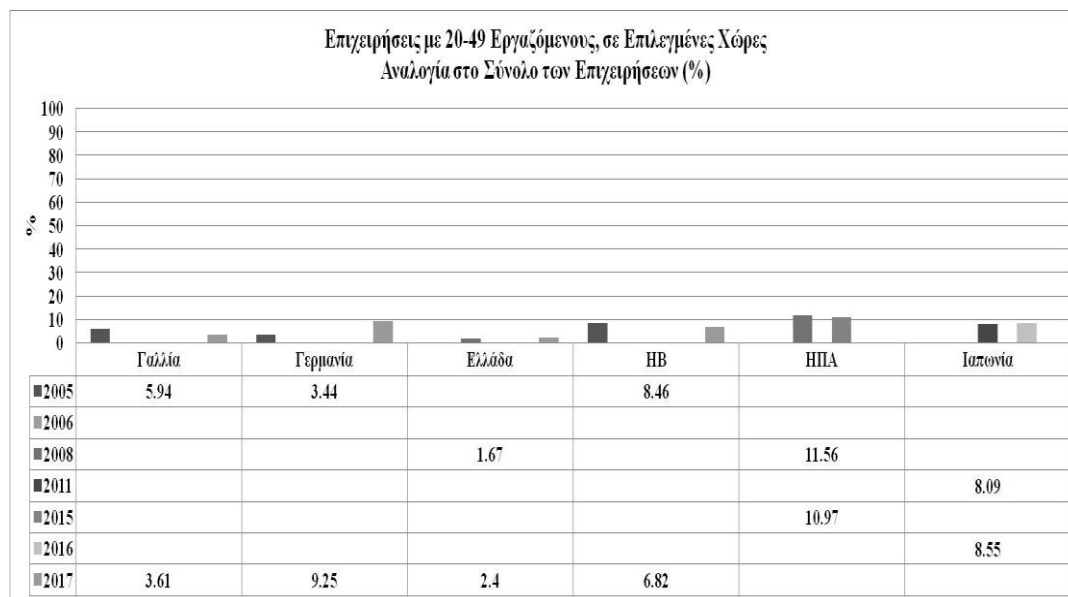
Πηγή: ΟΟΣΑ (OECD).

Διάγραμμα Α9.2

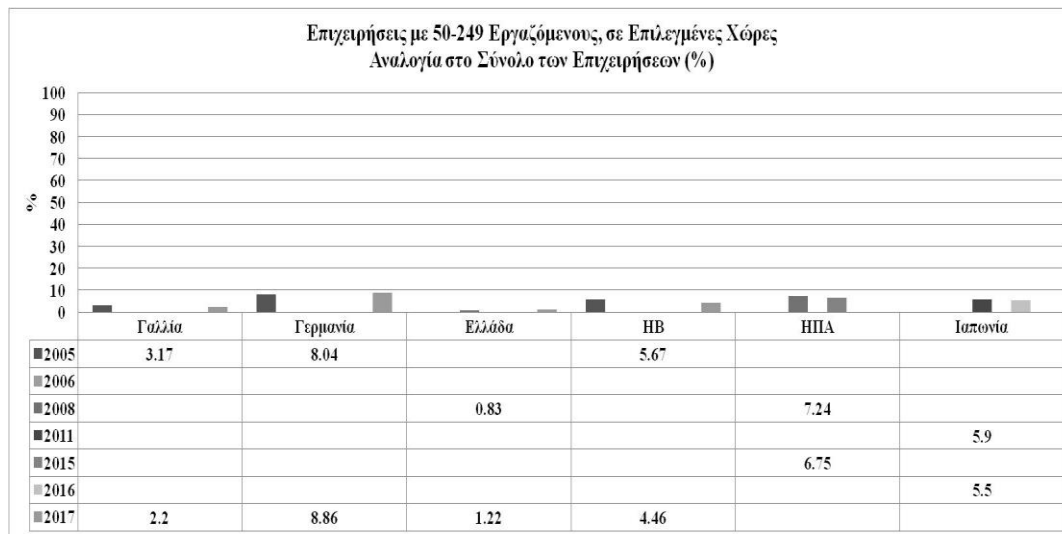
Πηγή: ΟΟΣΑ (OECD).

Διάγραμμα Α9.3

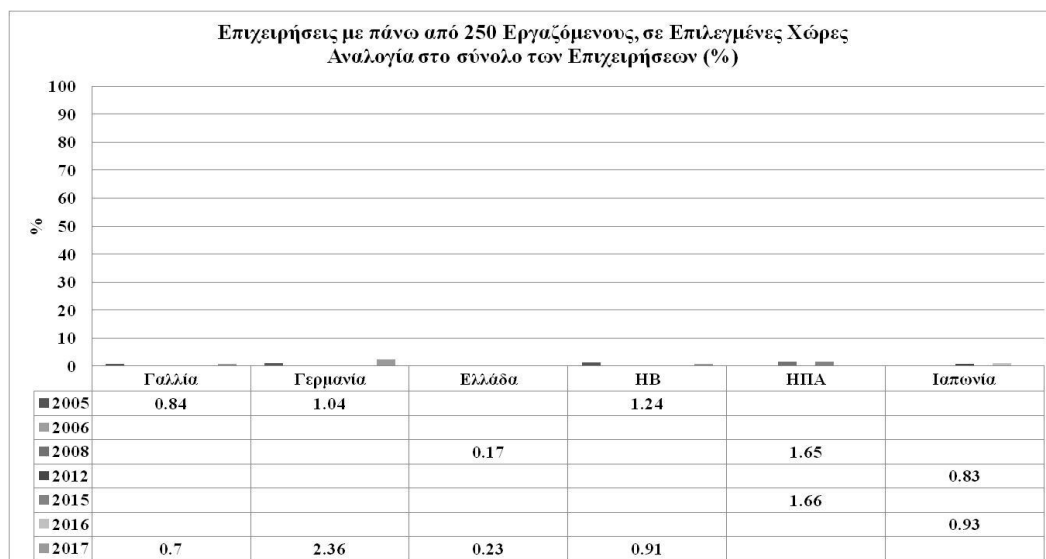
Πηγή: ΟΟΣΑ (OECD).

Διάγραμμα Α9.4

Πηγή: ΟΟΣΑ (OECD).

Διάγραμμα Α9.5

Πηγή: ΟΟΣΑ (OECD).

8) *Οι αναπτυγμένες χώρες, δηλαδή εκείνες ακριβώς που «διακρίνονται από την υποστήριξη της επιχειρηματικότητας», είναι οικονομικά «εξωστρεφείς» και, ως εκ τούτου, αντιπροσωπεύουν ισχυρές εξαγωγικές οικονομίες.*

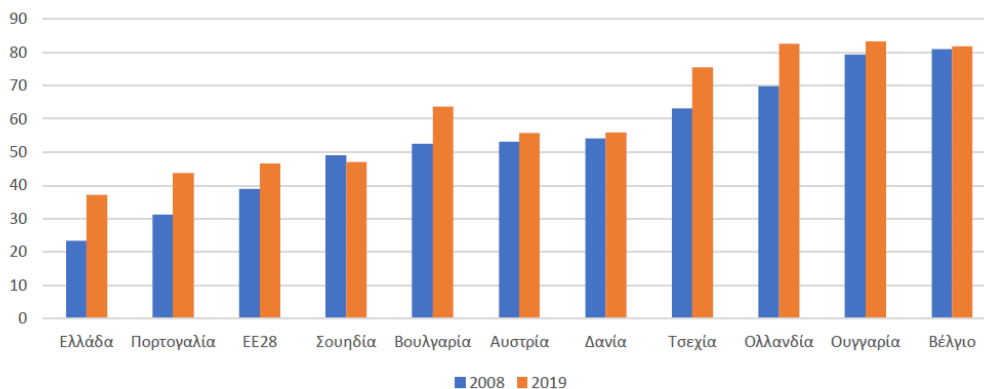
Πέραν της ήδη υποδειχθείσας μη-υποστήριξης της επιχειρηματικότητας (για το σύνολο της), δεν ισχύει, βεβαίως και καθόλου, ότι οι πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες είναι ισχυρά εξαγωγικές ή, τουλάχιστον, διακρίνονται, με περισσότερες εξαγωγές, σε σχέση με άλλες αναπτυγμένες χώρες. Καθώς είναι παντελώς ανυπόστατες οι τεκμηριώσεις παρόμοιων θέσεων, ο χειρισμός τους αποκρύπτει κατ' ουσίαν ότι η παραγωγή υλικών και άυλων προϊόντων ή υπηρεσιών, στις πλούσιες ή ισχυρά αναπτυσσόμενες χώρες, καταναλώνεται (ανισότιμα και ασύμμετρα μεταξύ των κοινωνικών ομάδων), σε συντριπτικές αναλογίες (ποσοστά % επί του ΑΕΠ), στην εγχώρια αγορά (και επομένως τα περισσότερα αγαθά, που παράγονται, δεν εξάγονται). Όσοι διακινούν, με ευκολία, ανάλογες απόψεις, ως έγκυρες, είτε είναι εντελώς άσχετοι για τα πραγματικά τεκμήρια είτε διαβιβάζουν τις ιδεολογικές τους επιθυμίες (και ουσιαστικά στρεβλώνουν την εικόνα της πραγματικότητας) ή ανομολόγητα σκοπεύουν να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα της εξαιρετικά ισχνης μειονότητας των μεγάλων επιχειρηματιών. Οι τελευταίοι [ένα μικρό κλάσμα του 2%-6% της απασχόλησης που είναι εργοδότες (Διάγραμμα A7) ή οι ιδιοκτήτες των μεγάλων επιχειρήσεων (το 0,23%-1,66%, με την εξαίρεση της Γερμανίας, του συνολικού αριθμού των επιχειρήσεων, σύμφωνα με την μέτρηση του ΟΟΣΑ-Διάγραμμα A9.5)] επιθυμούν, διά της διακίνησης της προβληματικής τεκμηρίωσης, να αντλήσουν πόρους από το δημόσιο ταμείο (επιχορηγήσεις εξαγωγών, φοροαπαλλαγές, ασφαλιστικές ελαφρύνσεις, χορηγήσεις από τις ευρωπαϊκές δημόσιες πιστώσεις κ.ά.) και αμβλύτερες θεσμικές ρυθμίσεις για την διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού (ρυθμίσεις για την

ευελιξία του ωραρίου και των περιόδων απασχόλησης, τη χορήγηση αδειών, τις εργοδοτικές εισφορές στα ασφαλιστικά ταμεία, την κλιμάκωση στις αμοιβές), το οποίο εργάζεται στις (πραγματικά ή επιθυμητά) προνομιακές επιχειρήσεις τους. Οι ιδιοτέλειες τους διαβιβάζονται, από το διαφημιστικό κύκλωμα και την πληροφόρηση [στους φορείς αυτούς είναι είτε οι ίδιοι οι επιχειρηματίες οι ιδιοκτήτες των μέσων ενημέρωσης είτε οι άμεσοι χρηματοδότες (πληρώνουν για την παραγωγή εκπομπών και το κόστος της διαφημιστικής δαπάνης προβολής των εμπορευμάτων τους) ή οι έμμεσοι χρηματοδότες (πληρώνουν το κόστος της προβολής στους διαφημιστές και εκείνοι κάνουν τις καταβολές των ποσών στα μέσα ενημέρωσης)]. Ενίοτε οι (ελεγχόμενες για την εγκυρότητά τους ή ανυπόστατες) απόψεις, που προωθούν τα συμφέροντά τους, διακινούνται από εκπροσώπους της (τυπικώς) πραγματικής επιστημονικής αυθεντίας, καθώς στις δραστηριότητες της ισχυρής μειονότητας των απειροελάχιστων επιχειρηματιών συμποσούνται και οι επενδύσεις σε ιδιωτικά ακαδημαϊκά ιδρύματα και σε διάφορων τύπων ερευνητικά ινστιτούτα [διάφορων νομικών μορφών και με εναλλακτικές ουσιαστικές εξαρτήσεις (από τράπεζες, επαγγελματικές οργανώσεις, συλλόγους, μη-κερδοσκοπικούς φορείς, άλλες επιχειρήσεις και ιδιώτες)]. Η αξίωση για τη συνέχιση της χρηματοδότησης και της ατομικής ευημερίας των χειριστών του προφορικού και γραπτού λόγου διευκολύνει ή επιβάλλει την μεταβολή της ανάγκης σε φιλοτιμία. Συχνά γίνονται και αυτοί αυτόβουλοι και πολύ ένθερμοι «οπαδοί» των στρεβλών ή ατεκμηρίωτων απόψεων, που εξυπηρετούν τους ισχυρότατους επιχειρηματίες, και κάνουν άοκνες προσπάθειες, να προβάλλουν ανάλογους και απαράδεκτους ισχυρισμούς. Η πραγματικότητα, σαφώς και εντονότατα, προσβάλλει αυτές τις απόψεις και συντρίβει τις πεποιθήσεις όσων έχουν καταντήσει οπαδοί οικονομικών «πίστεων» ή ακολουθούν τις επιθυμίες εκπροσώπων ισχυρών συμφερόντων (Διάγραμμα A10).

Κάποτε, όταν δηλαδή οι πολιτικοί συσχετισμοί της συγκυρίας επιτρέψουν την εκλογική επικράτηση υποστηρικτών πολύ συντηρητικών οικονομικών αντιλήψεων δίνεται η ευκαιρία, με την δύναμη των δήθεν αυτονόητων ιδεών περί ελεύθερης επιλογής στην αγορά, να μετατρέψουν τις θρησκευτικού τύπου πίστεις τους σε προσκλήσεις για την εφαρμογή λύσεων οικονομικής πολιτικής, οι οποίες διευκολύνουν τους ελάχιστους πάμπλουτους επιχειρηματίες να λάβουν επιχορηγήσεις και ελαφρύνσεις, με το πρόσχημα πως ο εξαγωγικός χαρακτήρας των επιχειρήσεων τους θα συμβάλλει στην εθνική ανάπτυξη και ευημερία.⁸

⁸ Είναι ενδιαφέρον ότι η επιτροπή, η οποία ανέλαβε το καθήκον της επεξεργασίας της στρατηγικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, αντί να βασιστεί στα (πολυετή) στοιχεία περί των εξαγωγών και στη σύγκριση με τις πιο πλούσιες και αναπτυγμένες ή τις ταχέως αναπτυσσόμενες χώρες, αποφάσισε να συγκρίνει τις εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας μας, με τις λεγόμενες (πόσο δόκιμη είναι μια τέτοια σύγκριση;) «μικρότερες χώρες» της ΕΕ, σε δύο μόνο έτη [πβ., Χρ. Πισσαρίδης κ.ά., *Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία (Τελική Έκθεση)*, 2020 (14 Νοεμβρίου), σ. 44]. Μόνον, που η παράσταση που δημιουργείται, σχεδόν αυτόματα, οδηγεί τον αναγνώστη να σκεφτεί ότι η Ελλάδα είναι η τελευταία σε αυτήν την σύγκριση (!). Αν αντίθετα στηρίζονταν στην σύγκριση με τις πρωτοπόρες χώρες της παγκόσμιας σφαίρας η Ελλάδα θα ήταν δεύτερη σε εξαγωγικές επιδόσεις, πολύ μπροστά από προηγμένες χώρες (Διάγραμμα Α10) με ώριμες οικονομίες (μόνο η γερμανική οικονομία προηγείται σε εξαγωγές, ως ποσοστό -% του ΑΕΠ). Πώς λέγεται αυτή επιλογή; Πώς χαρακτηρίζονται οι επιστήμονες που συμμετείχαν σε αυτό το εγχείρημα; Είναι δύο δύσκολες απορίες.
[Ακολουθεί το συγκεκριμένο Διάγραμμα από την προαναφερθείσα Έκθεση (σ. 44)]

Διάγραμμα 2.5: Εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2008 και 2019, μικρότερες ευρωπαϊκές χώρες

Πηγή: Eurostat

Για λόγους απλής καταγραφής (με δεδομένα από την Παγκόσμια Τράπεζα), θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι ΗΠΑ, δηλαδή η χώρα με το μεγαλύτερο ΑΕΠ παγκοσμίως, είχαν εξαγωγές ίσες με το 11,7% του ετήσιου πλούτου, το 2019. Η τρίτη χώρα σε ετήσιο πλούτο διεθνώς, η Ιαπωνία (έναν αναμφισβήτητα βιομηχανικός γίγαντας) είχε εξαγωγές ίσες με το 18,5% του ΑΕΠ το 2018. Οι δύο χώρες με ισχυρότατο βιομηχανικό τομέα και παράδοση εξαγωγών στον Ευρωπαϊκό Νότο, η Ισπανία και η Ιταλία, είχαν εξαγωγές το 2019 ίσες με το 34,8% και 31,6% αντίστοιχα του ΑΕΠ τους. Το εξαιρετικά ισχυρό, στον χρηματοοικονομικό τομέα, ΗΒ, με πάμπολλες διεθνείς συναλλαγές, είχε εξαγωγές ίσες με το 31,5% του ΑΕΠ (2019). Η Γαλλία, που αποτελεί μια παγκόσμια οικονομική δύναμη, εξήγαγε το 31,7% του ΑΕΠ (2019). Η Ινδία, με μια από τις πιο γρήγορες διαδικασίες ανάπτυξης στην παρούσα περίοδο, είχε εξαγωγές ίσες με το 18,6% του ΑΕΠ. Η ευημερούσα Αυστραλία εξήγαγε, το 2019, το 24,1% του ΑΕΠ. Η Ελλάδα, που για τους επικριτές της δεν «παράγει» και κατακρίνεται για τις «χαμηλές επιδόσεις» της, έχει αξία εξαγωγών το 37,1% του ΑΕΠ (2019). Η γερμανική οικονομία ευνοήθηκε πολύ περισσότερο από άλλες οικονομίες, σε πλούσιες και ευημερούσες χώρες, και αύξησε αλματωδώς τις εξαγωγές της, στην περίοδο του ενιαίου νομίσματος της ΕΕ, ενώ κατάφερε να έχει δυσπρόσιτες επιδόσεις στις εξαγωγές της (46,9% του ΑΕΠ της, το 2019). Μήπως και από αυτές τις ανισοδυναμίες κρίθηκε η απόφαση της εξόδου του ΗΒ από την ΕΕ; Πάντως, σε αυτόν τον μακρόχρονο ανταγωνισμό (με προνομιακούς ανταγωνιστές) η Ελλάδα είναι δεύτερη. Με αφετηρία το 9,9% του 1960, οι εξαγωγές της χώρας έφτασαν το 20,1%, το 2002 (μετά από κάποιες διακυμάνσεις στο τέλος του εικοστού αιώνα), για να φτάσουν το 23,3%, το 2008, και να καταλήξουν σε σταθερή αναρρίχηση, πάνω από το 30%, τα τελευταία έτη της σύγκρισης. Οι

επιδόσεις αυτές είναι τουλάχιστον αξιοσημείωτες. Κάποιοι, όμως, θεωρούν αυτές τις εξελίξεις των ποσοτικών επιτευγμάτων ασήμαντες. Τί σκοπεύουν;

3. Ο κοινός τόπος: η κοινωνική πόλωση

Είναι σίγουρα πολύ δύσκολο κάποιος, να προσδιορίσει, με «αντικειμενικά κριτήρια», την κοινωνική πόλωση (πρακτικά σημαίνει την έντονη διαφοροποίηση του συνόλου του πληθυσμού σε δύο, μείζονος και αλληλένδετου ρόλου, ομάδες, από τις οποίες η μία είναι περιορισμένη σε μέγεθος, αλλά οικονομικά ισχυρότατη, ενώ η άλλη αντιπροσωπεύει την κοινωνική πλειονότητα, αλλά τα μέλη της είναι σε ατομική βάση οικονομικώς αδύναμα. Συχνά η κοινωνική πόλωση προσδιορίζεται με «κάποια ελαφρότητα» και με βάση τις διαφορές εισοδήματος ή ακόμη τις διαφορές πλούτου και φτώχειας. Είναι, όμως, εξαιρετικά δυσχερές, να οριστεί η ποσοτική διαφορά (παρά μόνο με μία αποφασισμένη αυθαιρεσία) του πλούτου από την κατάσταση που δεν θεωρείται πλούτος και ακόμη πιο σύνθετο είναι το ζήτημα της πραγματικής απόστασης του πλούτου και (από τους διάφορους εθνικούς προσδιορισμούς) της φτώχειας. Αν επιχειρούσαμε να καταγράψουμε με αυστηρούς όρους την απόλυτη φτώχεια (άτομα με εισόδημα: 1 δολάριο ή 1,25 δολάριο ή πέντε δολάρια την ημέρα), τότε η έννοια της φτώχειας και των φτωχών αυτού του είδους θα ήταν σε ένα βαθμό διεξοδική, μόνο, για τις πολύ χαμηλής ανάπτυξης χώρες του σημερινού κόσμου, οι οποίες όμως συγκεντρώνουν την πλειονότητα των πληθυσμών της υφελίου.⁹ Τα ίδια κριτήρια

⁹ Λίγα πράγματα μπορεί να προσθέσει κάποιος στα δεδομένα της προκλητικής και εξωφρενικά έντονης εισοδηματικής διαφοράς, μεταξύ πλούσιων και φτωχών προσώπων στον πλανήτη, όπως και της αφόρητης κατάστασης των φτωχών. Πβ., Oxfam International, “An economy for the 1%. How privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped”, *Oxfam Briefing Papers*, Oxford, Oxfam GB, 2016 (January), No, 210, σσ. 2-3, 9, 11, 12-15· Credit Suisse Research Institute, *Global Wealth Databook 2015*, Zurich, Credit Suisse Research Institute

και οι αντίστοιχες καταγραφές θα ήταν ταυτόχρονα άνευ σημασίας για τις αναπτυγμένες χώρες. Αν τά χρησιμοποιούσαμε, το αποτέλεσμα θα ήταν εξαιρετικά απλοϊκό: δεν θα υπήρχε φτώχεια και δεν θα διαπιστώναμε φτωχούς αυτού του είδους της μέτρησης. Και πάλι, όμως, δεν θα υπήρχε κάποιος πραγματικά σημαντικός καθορισμός των ορίων του πλούτου, με τις κατηγορίες του πληθυσμού, οι οποίες δεν ανήκουν στους φτωχούς.

Με ένα κοινό και κυνικό τρόπο, οι χειριστές στατιστικών ή (ακόμη πιο προβληματικό ζήτημα) των οικονομικών μεθόδων και οι σχετικές μετρήσεις δεν αντιμετωπίζουν τα συγκεκριμένα ζητήματα και αντ' αυτών προσδιορίζουν, σαν να ήταν ένα ικανό αντίβαρο, μια «μεσαία» εισοδηματική «τάξη». Με μια ακόμη πιο προκλητική ροπή και σχεδόν με έλλειψη ευαισθησίας, φθάνουν να προσδιορίζουν με τεράστια ελαστικότητα το ανώτερο και και το κατώτερο όριο της λεγόμενης «μεσαίας (εισοδηματικής) τάξης».¹⁰ Οι αναλύσεις αυτές «απεικονίζουν» την ακόλουθη πραγματικότητα: μετά από τους πληθυσμούς που έχουν προσδιοριστεί με τα εθνικά κριτήρια ως φτωχοί,¹¹ οι υπόλοιποι φαίνεται να είναι στη

(www.credit-suisse.com/researchinstitute), 2015 (October), σ. 3. Είναι χαρακτηριστική η διαπίστωση της τελευταίας μελέτης, ότι το 0,7% των πιο πλούσιων του πλανήτη κερδίζουν όσα κερδίζουν 3,4 δισεκατομμύρια κατόχων χαμηλότερων εισοδημάτων (εισόδημα κάτω από 10.000 δολάρια το χρόνο).

¹⁰ U.S. Department Of Commerce (Economics and Statistics Administration), Office of the Vice President of the United States (Middle Class Task Force)], *Middle Class in America*, Washington D.C., 2010 (January). H. Kharas, "The Emerging Middle Class in Developing Countries", OECD, Development Centre, *Working Papers*, No. 285, 2010 (January).

¹¹ Ο προσδιορισμός του ορίου της φτώχειας ανά χώρα πραγματοποιείται τυπικά, δηλαδή με πράξη της ιεραρχίας του νόμου (είτε με διάταξη νόμου είτε με πράξη της εκτελεστικής εξουσίας μετά από σχετική εξουσιοδότηση διάταξης νόμου-στην ελληνική περίπτωση είτε Προεδρικό Διάταγμα είτε Κοινή Υπουργική Απόφαση είτε Υπουργική Απόφαση κλπ). Αυτός ο προσδιορισμός απέχει αρκετά από τον εναλλακτικό προσδιορισμό των φτωχών και της φτώχειας με βάση είτε το μέσο κατά κεφαλήν ακαθάριστο εθνικό προϊόν είτε αναλογίες (σε ποσοστά %) του διάμεσου εισοδήματος είτε τον πιο επιτηδευμένο δείκτη Gini [με βάση τη μελέτη της οικονομικής ανισότητας, βλ., A. Atkinson, "The Luxembourg Income Study (LIS): Past, Present and Future." *Socio-Economic Review* 2(2): 165-190], στις αναπτυγμένες χώρες.

συντριπτική τους πλειονότητα μέλη¹² μια ευρύτατης «μεσαίας (εισοδηματικής) τάξης». Σε όλους αυτούς τους προσδιορισμούς απουσιάζει η ρητή και αναλυτική αναγνώριση μιας κατώτερης εισοδηματικής τάξης και βεβαίως της ανώτερης εισοδηματικής τάξης (για την τελευταία η εκτίμηση γίνεται πλαγίως, καθώς μένουν χωρίς λεπτομερή σχολιασμό τα ανώτερα κλιμάκια της κλίμακας των εισοδημάτων).

Παραμένουν ακόμη δύο «λεπτά» θέματα. Το πρώτο θέμα είναι ότι σε κάθε εθνική κλίμακα της κατανομής των εισοδημάτων χωρούν να αναγνωριστούν δύο, τρεις, πέντε, δέκα ή και δέκα οκτώ (κλπ) επιμέρους κατηγορίες εισοδημάτων. Σε κάποια λογική, λοιπόν, ή ερευνητική ή διανοητική ή πολιτική στρατηγική θα πρέπει να ανταποκρίνεται η κατάτμηση της κλίμακας των εισοδημάτων, σε τρεις βασικά εισοδηματικές κατηγορίες, οι οποίες με μέγιστη αυθαιρεσία και ανεξήγητα ονοματίζονται τάξεις. Από αυτές, μάλιστα, η ενδιάμεση θεωρείται ταυτόσημη, ενώ δεν είναι αποτέλεσμα μιας αυτονόητης ταυτοποίησης, με τη «μεσαία τάξη».

¹² Στην ουσία και στις περισσότερες περιπτώσεις, ο προσδιορισμός του κατώτερου και του ανώτερου ορίου της λεγόμενης «μεσαίας (εισοδηματικής) τάξης» είναι αποτέλεσμα μιας εν πολλοίς «αυθαίρετης» επιλογής μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας ή ενός κυρίαρχου πολιτικού συσχετισμού, της οποίας προηγείται μια εισήγηση «τεχνικού χαρακτήρα» είτε ενός διεθνούς οργανισμού (π.χ. του ΟΟΣΑ, οποίος είναι διεθνής διακρατικός οργανισμός και στην ουσία οι αποφάσεις του είναι διά-κυβερνητικές) είτε ενός εθνικού θεσμού, με σχετική αρμοδιότητα (π.χ. ένα ινστιτούτο) είτε μιας *ad hoc* ομάδας ειδικών για το συγκεκριμένο αντικείμενο. Στην πιο συνηθισμένη εκδοχή αντίστοιχων πράξεων, ο προσδιορισμός γίνεται με βάση το «διάμεσο» (και όχι το «μέσο» εισόδημα). Μεταξύ των εναλλακτικών διαχειρίσεων, επικρατούν βασικά δύο μοντέλα καταγραφής και μέτρησης της μεσαίας εισοδηματικής τάξης: α) ο προσδιορισμός του εισοδήματος της εντός των ορίων του 75% και του 125% του «διάμεσου εισοδήματος»· β) ο σταθερός ορισμός της μεσαίας τάξης ως το 60% του πληθυσμού με εισόδημα (με υποδιαίρεση: σε κατώτερη μεσαία-πυρήνα της μεσαίας τάξης-και ανώτερη μεσαία τάξη) με άμεση συνέπεια να αναγνωρίζεται ότι το 20% του πληθυσμού αποτελεί την κατώτερη τάξη και ένα άλλο 20% την ανώτερη τάξη. Πβ., A. Atkinson, A. Brandolini, “On the identification of the ‘middle class’”, ECENEQ, Society for the Study of the Economic Inequality, *Working Papers*, No. 217, 2011· A. Banerjee, E. Duflo, “What is middle class about the middle classes around the world?”, *Journal of Economic Perspective*, 22 (2), 2008, σσ. 3-28· S. Pressman, “The decline of middle class: An international perspective”, *Journal of Economic Issues*, 41(1), 2007, σσ. 181-200.

Κατά τη δική μας ανάγνωση και εκτίμηση, η επιλογή για την τριχοτόμηση της εισοδηματικής κλίμακας οφείλεται στην εδραιωμένη, από τις θεωρητικές επεξεργασίες, «τριαδική» μορφή της κοινωνικής δομής του καπιταλισμού. Με μια εμμονική προσπάθεια, οι ειδήμονες των κρατικών θεσμών και οι οικονομολόγοι που είναι υπέρμαχοι του σημερινού τύπου της δημόσιας χρηματοδότησης της οικονομίας, σε συνδυασμό με τον τρέχοντα τύπο λειτουργίας των διεθνών αγορών, επιχειρούν να επισημάνουν ότι οι μισθωτοί, οι οποίοι αποτελούν τις συντριπτικές πλειονότητες των σύγχρονων κοινωνιών, δεν είναι μέλη μιας κατώτερης τάξης (πολύ περισσότερο της εργατικής τάξης). Καθώς τα περισσότερα, εδραιωμένα σε πολύ ισχυρές θεωρητικές θεμελιώσεις, υποδείγματα κοινωνικής ανάλυσης διακρίνουν τύπους κοινωνικής δομής που αποτελούνται από τρεις τάξεις, η προσπάθειά τους είναι να μετατοπίσουν τη συζήτηση από την εμφανή ένδειξη της διεύρυνσης της μισθωτής εργασίας (δηλαδή της θέσης στο επάγγελμα και τα ποιοτικά κριτήρια ιδιοποίησης του κοινωνικού πλούτου, των οποίων ακολουθεί ο προσδιορισμός του ύψους του εισοδήματος για την συντριπτική πλειονότητα των εργαζομένων). Αυθαίρετα καθορίζουν, λοιπόν, τομές στην κλίμακα των εισοδημάτων (που συμπληρώνονται και από κάποιους επίσης αυθαίρετους αυτοπροσδιορισμούς των ατόμων) και διά αυτών κατατάσσουν τους (υπερβολικά) περισσότερους μισθωτούς στη μεσαία τάξη (!). Πρόκειται για ένα εγχείρημα λιγότερο επιστημονικής διαχείρισης και περισσότερο ιδεολογικής προσέγγισης ή και επικοινωνιακής, προπαγάνδας.

Προκειμένου, οι αναγνώστες μας να έχουν αίσθηση των σημαντικών επιστημονικών θεμελιώσεων για την κοινωνική δομή, σταχυολογούμε εκείνες που περιγράφουν τις βασικές τάσεις της κοινωνικής ανάλυσης. Μέσα από αυτή την διανοητική περιήγηση, σε θέσεις και εισηγήσεις, μπορούμε να στοχαστούμε τις αξιώσεις, στις οποίες έπρεπε να ανταποκριθούν, με κάποια ευλογοφάνεια οι

κατασκευαστές της εισοδηματικής (λεγόμενης) «μεσαίας τάξης», που μάλλον δεν επικοινωνεί με την «μεσαία τάξη» (των αντιπαρατιθέμενων προσεγγίσεων) της κοινωνικής θεωρίας. Η τοποθέτηση του A. Smith μάς εισαγάγει στο υπόδειγμα της ταξικής δομής που αποτελείται βασικά από τρεις (οικονομικές) τάξεις (καπιταλιστές, μισθωτοί εργάτες, γαιοκτήμονες).¹³ Σε μια εποχή που οι παρελθούσες αριστοκρατίες έχουν υποβαθμιστεί (μετά την περίοδο: 1841-50), ο κλασικός μαρξισμός εδραιώνει κριτικά το υπόδειγμα της κοινωνικής δομής, που αποτελείται από τρεις τάξεις (καπιταλιστές, μισθωτοί εργάτες και παραδοσιακή μικροαστική ή μεσαία τάξη-δηλαδή οι αυτοαπασχολούμενοι, με μικρή ιδιοκτησία και μικρή παραγωγή). Η προβλέψη του K. Marx, σύμφωνα με την ακριβή φρασεολογία του (και όχι σύμφωνα με τις συχνά «ανοικτές» ή «στενές» ερμηνείες της, από τρίτους κριτικούς αναλυτές ή τους «άκριτους» οπαδούς), επισημαίνει μια μελλοντική κοινωνική διχοτόμηση (η άλλη εκδοχή της κοινωνικής πόλωσης) με τον ακόλουθο τρόπο: (ο μικροαστός ή το μέλος της παλαιάς μεσαίας τάξης) «...είτε θα μεταμορφωθεί σταδιακά σε μικρό καπιταλιστή ... είτε θα υποστεί την απώλεια των μέσων παραγωγής που κατέχει και θα γίνει μισθωτός εργαζόμενος».¹⁴ Με διαφορετική φρασεολογία και άλλη ερευνητική στρατηγική από αυτή του κλασικού μαρξισμού, ο M. Weber, σε μια από τις περιορισμένες αναφορές του στην κοινωνική δομή του σύγχρονου καπιταλισμού (για την εποχή του βέβαια), επαναλαμβάνει κατ' ουσίαν την «τριαδική» δομή της κοινωνικής οργάνωσης (ανώτερη τάξη: *επιχειρηματίες και κάποια διευθυντικά στελέχη*, κατώτερη τάξη: *ειδικευμένοι, ημί-ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι εργάτες* και μεσαία τάξη: *μικροϊδιοκτήτες αγρότες, βιοτέχνες, ανεξάρτητοι επαγγελματίες και κάποιοι*

¹³ A. Smith, *όπ.π.*, σσ. 50-51.

¹⁴ K. Marx, *Theories of Surplus Value (Volume IV of Capital)*, Moscow, Progress Publishers, 1863, E-Book, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1863/theories-surplus-value/add1.htm#s12d>.

μισθωτοί).¹⁵ Μια μείζων μεταβολή συμβαίνει από την περίοδο της αποκρυστάλλωσης του καταμερισμού της εργασίας, που οι περισσότεροι έχουμε συνηθίσει να χαρακτηρίζουμε, ως φορντισμό-τεϊλορισμό, αλλά το βασικό σχήμα παραμένει «τριαδικό» ή τριπολικό. Τόσο ο C. Wright Mills (1951)¹⁶ όσο και αργότερα ο Ν. Πουλαντζάς (1974)¹⁷ αναγνωρίζουν την δραματική υποβάθμιση της παλαιάς μεσαίας τάξης (ή της παραδοσιακής μικροαστικής τάξης), αλλά ταυτόχρονα θεωρούν ότι έχει αναπτυχθεί μια σχετικώς ευρεία «νέα μεσαία» ή «νέα μικροαστική τάξη», η οποία αποτελείται από μισθωτούς, δηλαδή είτε βασικά από μεσαία στελέχη και υπαλλήλους γραφείου της διοικητικής πυραμίδας του φορντισμού-τεϊλορισμού (ο C. Wright Mills) είτε γενικώς από όλους τους εργαζόμενους που δεν εργάζονται αμέσως στην υλική παραγωγή (Ν. Πουλαντζάς). Την υπόσταση της τριπολικής κοινωνικής δομής επιβεβαιώνει ο E.O. Wright,¹⁸ στην περίοδο της υπέρβασης του φορντισμού. Στην δική του εκδοχή οι «νέες μεσαίες τάξεις» διαλύονται σε επιμέρους κατηγορίες, που εντάσσονται σε μικρότερες ομάδες, τις οποίες χαρακτηρίζει ως «αντιφατικές ταξικές τοποθετήσεις». Νεώτερες αναλύσεις δίνουν περισσότερη διάρκεια και ισχύ, στον δόκιμο χαρακτήρα του «τριαδικού» σχήματος της κοινωνικής δομής, αλλά και στην πρόγνωση της εξελισσόμενης κοινωνικής πόλωσης. Κάτι τέτοιο συμβαίνει με την εκτίμηση, περί της δημιουργίας μιας «υβριδικής ανώτερης τάξης» (αποτελούμενης από καπιταλιστές και ανώτατα διευθυντικά στελέχη επιχειρήσεων), από τους G. Duménil και D. Lévy (2011),¹⁹ όπως και με την

¹⁵ M. Weber, *Economy and Society*, Berkeley, University of California Press, 1978, Vol. I, σσ. 303-305.

¹⁶ C. Wright Mills, *White Collar: The American Middle Classes*, Oxford-New York, Oxford University Press, 2002 (1951).

¹⁷ Ν. Πουλαντζάς, *Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984 (1974).

¹⁸ E.O. Wright, *Classes*. New York, Verso, 1985.

¹⁹ G. Duménil, D. Lévy, *The Crisis of Neoliberalism*, Cambridge Mass.-London, Harvard University Press, 2011.

άποψη του G. Standing, (2011),²⁰ σχετικά με τη δημιουργία μιας περίεργης (ίσως και «επικίνδυνης») κατώτερης τάξης, που αποτελείται από μισθωτούς φορείς της ευέλικτης εργασίας ή απλώς από μισθωτούς με μερική απασχόληση (το λεγόμενο «πρεκαριάτο»: *precariat*- δηλαδή μια επιμέρους διακρινόμενη κατηγορία του «προλεταριάτου», χωρίς αυτονόητα, για τον συγγραφέα, να αποτελεί σκέλος της τελευταίας τάξης).

Το δεύτερο θέμα είναι, πως, όταν η αναφορά σε τάξεις αρχίζει και τελειώνει στην προσδιορισμένη, με περίεργο τρόπο, ως «μεσαία τάξη», τότε δημιουργεί την αίσθηση ότι και η κοινωνία είναι μια κοινωνία της ευρείας «μεσαίας τάξης», δηλαδή μια κοινωνία με ομαλές κοινωνικές συνθήκες, χωρίς μεγάλες και έντονες ανισότητες ή και ταξικές διαφορές. Οι φτωχοί, περίπου ατομικά υπεύθυνοι για την κατάσταση τους (ενήλικοι σε μονογονεακές οικογένειες, οι άνεργοι, οι γηραιοί συνταξιούχοι χωρίς την κατάλληλη προσωπική μέριμνα για την έγκαιρη εξασφάλιση των αναγκών για την αξιοπρεπή επιβίωση, οι εθισμένοι σε ουσίες και διάφορες επιβαρείς συνήθειες που οδηγούν ακόμη και σε ασθένειες, τα άτομα χωρίς κανονική και πλήρη εκπαίδευση, οι παραβατικοί και οι διάφορες ειδικές κατηγορίες «αχρείων»),²¹ δεν είναι ακριβώς μια κατώτερη τάξη, αλλά ένα συνονθύλευμα αποκλεισμένων (ή ακόμη και «αυτό-αποκλεισμένων»). Οι πλούσιοι είναι μια ακόμη παραθετικά νοούμενη κοινωνική ομάδα, δίπλα στους άλλους ή, για τους πολύ αιχμηρούς αναλυτές, σε πιο ψηλό επίπεδο από τους άλλους και βέβαια με πολύ καλύτερο εισόδημα. Με ένα πολύ άοριστο τρόπο: οι φτωχοί είναι φτωχοί και οι πλούσιοι είναι πλούσιοι. Λείπει δηλαδή μια λέξη, που εξηγεί την κατάσταση του προαναφερθέντος ζεύγους κάθε κοινωνίας, αποφεύγοντας την διπλή και αυτοπαθή ταυτολογία: δηλαδή το

²⁰ G. Standing, *The precariat*, London, Bloomsbury Academic, 2011.

²¹ Πβ., Α.Ν. Λύτρας, Κ.Ν. Σουλιώτης, *Αποκλεισμοί στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2004.

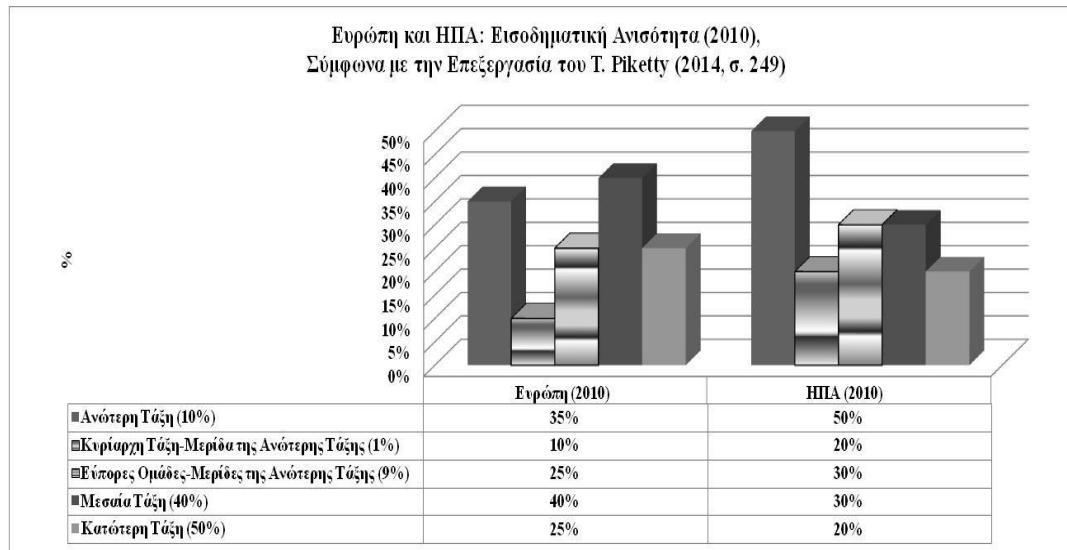
«επειδή». Αν επιλέγαμε αυτή την λέξη, ως συνδεδετική και επεξηγηματική, τότε ενδεχομένως τείνει στην ακόλουθη απόδοση: κάποιος είναι φτωχός επειδή κάποιος άλλος είναι πλούσιος, και αντίστροφα.

Σε αυτές τις αναλύσεις, ως προέκταση των αντίστοιχων καταγραφών, δεν υπάρχει οποιαδήποτε αναφορά στις αμοιβαίες σχέσεις τους και πολύ περισσότερο στην αναζήτηση κάποιας ενιαίας αιτιώδους συνάφειας, για την κατάσταση όλων αυτών των ομάδων. Είναι πρόβλημα και μάλιστα εξαιρετικά βαρύ, καθώς αν δεν είναι αποτέλεσμα της έλλειψης της κατάλληλης διανοητικής προετοιμασίας ή έστω του στοιχειώδους κοινωνικού ενδιαφέροντος, τότε αποτελεί την ένδειξη μιας απαράδεκτης αδιαφορίας.

Η περιγραφόμενη κοινωνική δομή, δηλαδή αυτή που επικεντρώνει στην επινοημένη «μεσαία (εισοδηματική) τάξη» δεν υπάρχει στην πραγματικότητα: είναι στην κυριολεξία ανύπαρκτη· είναι δηλαδή κατασκευασμένη. Στον αντίποδα, υπάρχουν πολύ πυκνές ενδείξεις ότι οι σύγχρονες κοινωνίες είναι, ακόμη και στο αμιγώς εισοδηματικό επίπεδο (με βάση την υπόθεση ότι θα δεχθούμε, ως στοιχειωδώς υπάρχουσα, την τριχοτόμηση της κλίμακας των εισοδημάτων), πολύ έντονα υπόφορες της εισοδηματικής πόλωσης. Την σημαντικότερη ένδειξη περί τούτου μάς προσφέρει η ανάλυση του T. Piketty (Διάγραμμα A11).²²

²² T. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge Mass., Harvard University Press, 2014. Στην περίπτωση της ανάλυσης του Piketty, η κατώτερη εισοδηματική τάξη έχει εισόδημα μεταξύ πρώτου και πέμπτου δεκατημορίου, η μεσαία τάξη μεταξύ έκτου και ένατου δεκατημορίου και η ανώτερη εισοδηματική τάξη καταλαμβάνει το δέκατο δεκατημόριο της κλίμακας των εισοδημάτων.

Διάγραμμα A11

Μια ακόμη ένδειξη τεκμηρίωσης εισφέρεται, επίσης, και από την χορεία των αναλύσεων που επικεντρώνουν στο ίδιο το πεδίο των εκτιμήσεων περί της εισοδηματικής και κατασκευασμένης «μεσαίας τάξης».²³ Και σε αυτήν την περίπτωση αποτύπωσης των εναλλακτικών όψεων της πραγματικότητας, γίνεται σαφής η σημαντική καταβύθιση των μεσαίων εισοδημάτων, την περίοδο: 2010-2014, στις μητροπολιτικές περιοχές των ΗΠΑ.

Η γρήγορη απόφαση από αυτές τις δύο αποτιμήσεις της κατανομής των εισοδημάτων είναι, ότι τόσο το διανόημα περί εισοδηματικής μεσαίας τάξης είναι θεωρητικά (που σημαίνει και ποιοτικά) αδύναμο όσο και το πρακτικό αποτέλεσμά του είναι ανεπαρκές (πράγμα που σημαίνει, ότι πρέπει να αναμένουμε πρόσθετες επινοήσεις και κατασκευές για να τό σταθεροποιήσουν από τις διανοητικές και τεχνικές αστάθειες, αν παραμείνει ενεργής η προσπάθεια εξωραϊσμού της

²³ Pew Research Center, *America's Shrinking Middle Class: A Close Look at Changes within Metropolitan Areas*, 2016 (May 11), <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/3/2016/05/Middle-Class-Metro-AreasFINAL.pdf>, σσ. 18-19, 56-63.

πραγματικότητας), καθώς δεν τονίζει αρκετά την πλασματική εικόνα της εξισορροπημένης κοινωνίας των λεγόμενων «μεσαίων τάξεων».

Ακόμη, όμως, και αν είχαν αυτές οι διανοητικές επινοήσεις, ενός μέρους της τρέχουσας οικονομικής ανάλυσης, κάποια στοιχειώδη ευλογοφάνεια ή έστω κάποια επικοινωνία με την κοινωνική πραγματικότητα, έπρεπε ταυτόχρονα να μπορούν να εξηγήσουν, είτε με απλότητα είτε με (έστω δύσκολα ερμηνεύσιμο για τους πολλούς και) σύνθετο τρόπο, τις αμοιβαίες οικονομικές σχέσεις και τις προελεύσεις του συνόλου των εισοδημάτων. Αυτή η εξήγηση θα έπρεπε να έχει μια κοινή και ενιαία βάση για το σύνολο των φορέων των άνισων εισοδημάτων (δηλαδή, *πώς κερδίζουν τα εισοδήματά τους, ταυτόχρονα, οι πλούσιοι, οι φορείς των λεγόμενων «μεσαίων εισοδημάτων» και οι κατώτεροι εισοδηματίες ή οι φτωχοί*). Εδώ είναι η μεγαλύτερη και πιο κραυγαλέα αδυναμία των επινοήσεων περί της λεγόμενης «μεσαίας (εισοδηματικής) τάξης».

Για τους οικονομολόγους είναι προκλητικό να μην γνωρίζουν, τον τρόπο με τον οποίο δημιουργούνται τα διαφορετικά εισοδήματα, ανεξάρτητα από τη θεωρητική αντίληψη, την οποία εκπροσωπούν στο πλαίσιο της επιστημονικής ανάλυσης. Επομένως, είναι αδύνατο να αγνοούν τον ενιαίο μηχανισμό δημιουργίας των διαφορετικών και άνισων εισοδημάτων και την αιτία της ανισότητας τους. Αν δεν παρουσιάζεται, τότε απλώς αποκρύπτεται.

Όσοι είναι ένθερμοι υποστηρικτές των φιλελεύθερων οικονομικών αντιλήψεων, για την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, είναι αδύνατο να μην γνωρίζουν την εξαιρετικά γνωστή τοποθέτηση του A. Smith, σχετικά με το μηχανισμό δημιουργίας του κέρδους των κατόχων του αποθέματος ή, άλλως, των καπιταλιστών: Οι κάτοχοι του αποθέματος (*stock holders ή capitalists*), ως εργοδότες, προκαταβάλλουν τα μέσα συντήρησης (τους μισθούς) σε «φιλόπρονους ανθρώπους» (οι μισθωτοί εργάτες) και μαζί προπληρώνουν το συνολικό κόστος

των αναγκαίων στοιχείων για την παραγωγή (αγορά ή ενοικίαση της γης και των κτιριακών εγκαταστάσεων, εργαλεία ή μηχανές, πρώτες ύλες, δικαιώματα διαχείρισης μεθόδων παραγωγής, πατέντες, διοικητικό κόστος της διαδικασίας κλπ). Οι μισθωτοί εργάτες είτε ατομικά (πιο σπάνια πλέον) είτε συλλογικά (με έναν επιτηδευμένο καταμερισμό της εργασίας), δημιουργούν το σύνολο των υπό πώληση εμπορευμάτων και το σύνολο της αξίας αυτών των εμπορευμάτων, τα οποία γίνονται αντικείμενο των συναλλακτικών σχέσεων στην ελεύθερη αγορά (στην οποία υπάρχει πλήρης ανταγωνισμός, στην βάση των νόμων της προσφοράς και της ζήτησης). Όταν η αξία των εμπορευμάτων υλοποιηθεί, κατά τη διαδικασία της ανταλλαγής, αυτή η αξία υπό-περιλαμβάνει το σύνολο της αξίας των μέσων συντήρησης (μισθοί) των εργατών, το σύνολο της προπληρωμένης αξίας όλων των λοιπών (προαναφερθέντων) αναγκαίων στοιχείων για την παραγωγή και το σύνολο της αξίας του κέρδους των κατόχων του αποθέματος ή, αλλιώς, των καπιταλιστών.²⁴ Από τα παραπάνω είναι, πέραν κάθε αμφιβολίας, προφανές, πως οι μισθωτοί δημιουργούν, μεταξύ άλλων, το σύνολο της αξίας των μισθών τους (οι οποίοι απλώς και συγκυριακά έχουν προπληρωθεί, από τους καπιταλιστές, προκειμένου να γίνει εφικτή η παραγωγή) και το σύνολο των κερδών των κατόχων του αποθέματος. Υπάρχουν, βέβαια, και πρόσθετοι τύποι (σύνθετων) εισοδημάτων. Σε αυτά ανήκουν τα εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων αγροτών (farmers) και βιοτεχνών (craftsmen), οι οποίοι στην κοινωνική ανάλυση είναι το κύριο σώμα των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων ή της παλαιάς

²⁴ A. Smith, *όπ.π.*, σσ. 48-49. Η αναφορά είναι επί λέξει η ακόλουθη: "As soon as stock has accumulated in the hands of particular persons, some of them naturally employ it, by setting industrious people, whom they will supply with materials and subsistence, in order to make a profit, by the sale of their work, or by what their labour adds to the value of the materials. In exchanging of the complete manufacture either for money, for human labour, or other goods, over and above what may be sufficient to pay the price of materials and the wages of the workmen, something must be given for the profits of the undertaker of the work who hazards his stock in this adventure. The value which workmen add to the materials, therefore, resolves itself in this case into two parts, of which the one pays their wages and the other the profits of their employers upon the whole stock of materials and wages, which he advanced. He could have no interest to employ them, unless he expected from the sale of their work, something more than what is sufficient to replace his stock to him; and he could have no interest to employ a great stock rather than a small one, unless his profit were to bear some proportion to the extent of his stock."

μεσαίας τάξης (με βάση την ονοματολογία της ευρωπαϊκής παράδοσης: la petite bourgeoisie ή με βάση την αγγλική ονοματοθεσία: the petty bourgeoisie). Οι τελευταίοι έχουν ένα σύνθετο εισόδημα, που εν μέρει αποτελείται από τα μέσα συντήρησης (κάτι σαν «έμμεσος» μισθός που ενσωματώνεται και αυτός στην αξία των εμπορευμάτων και επιστρέφεται με την είσπραξη της τιμής κατά την ανταλλαγή) της δικής τους προσωπικής εργασίας και εν μέρει απαρτίζεται από τα κέρδη του κεφαλαίου τους (και αυτά εισπράττονται κατά την εισπράξη της αξίας, δηλαδή της τιμής της ανταλλαγής των εμπορευμάτων).²⁵

Επισημαίνουμε, πως αυτή η επεξεργασία και θεμελίωση της λειτουργίας του ενιαίου μηχανισμού δημιουργίας του κέρδους και του μισθού, είναι και το μοναδικό θεωρητικό υπόστρωμα για την εξήγηση της δημιουργίας των εισοδημάτων, στο πλαίσιο της φιλελεύθερης οικονομικής ανάλυσης. Πιο ρητά: δεν υπάρχουν μείζονες αναθεωρήσεις, στην φιλελεύθερη οικονομική ανάλυση, για το μηχανισμό της δημιουργίας των εισοδημάτων, από τους μισθούς και τα κέρδη. Με βάση, μάλιστα, το γεγονός ότι τα εισοδήματα από γαιοπρόσοδο αποτελούν πλέον μικρό κλάσμα του συνόλου των εισοδημάτων, η σημασία του προκειμένου ενιαίου μηχανισμού είναι ακόμη πιο πρόδηλη. Αυτό σημαίνει, πως είναι και στην εποχή μας η ισχύουσα βάση για την πνευματική συγκρότηση των σημερινών οικονομολόγων κάθε τάξης και έκφρασης, για τη στρατηγική της οικονομικής ανάλυσης και πολιτικής (δηλαδή είτε των οπαδών των κλασικών είτε των υπέρμαχων των νέο-κλασικών οικονομικών είτε των ακόλουθων της κεϋνσιανού τύπου ανάλυσης), αν εξαιρέσουμε τους εκπροσώπους των ριζοσπαστικών αναλύσεων. Υφίστανται, σίγουρα, «επεκτατικές» αναλύσεις, σε άλλα αντικείμενα ή επιμέρους ερμηνείες, με σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες αφορούν και στις ενδεχόμενες οικονομικές πολιτικές. Οι σημαντικότερες, πάντως, αφορούν σε

²⁵ Στο ίδιο, σσ. 53-54.

διευκρινιστικές εξηγήσεις (μέχρι τη διατύπωση των εισηγήσεων του J.M. Keynes). Κάτι τέτοιο συμβαίνει με τις διαπιστώσεις του D. Ricardo,²⁶ σχετικά με την γενίκευση που αφορά στον τρόπο αύξησης του μέσου εισοδήματος από μισθούς (αυξάνεται όταν αυξάνεται το μέσο επίπεδο των τιμών καταναλωτή). Ορισμένες είναι σοβαρότερες και έχουν καθορίσει μείζονες μεταβολές στην άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής, δηλαδή στις εισηγήσεις για τη δημόσια χρηματοδότηση της οικονομίας και των εισοδημάτων, στις περιπτώσεις εμφάνισης σοβαρών αρρυθμιών της αγοράς. Είναι χαρακτηριστική, η αντιπαράθεση του J.M. Keynes²⁷ με την αυστηρή τοποθέτηση του J.-B. Say,²⁸ πως το εισόδημα από την εργασία δημιουργεί τη δική του ζήτηση.

Από τις προηγούμενες αναφορές μας, συναγάγουμε τη διαπίστωση πως, στο περιβάλλον των καπιταλιστικών σχέσεων, η αξία τόσο των μισθών όσο και των κερδών δημιουργείται αποκλειστικώς από τους μισθωτούς εργαζόμενους. Ταυτόχρονα, τα εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων (αγρότες, βιοτέχνες, ανεξάρτητοι επαγγελματίες, μικρέμποροι κλπ) δημιουργούνται από τους ίδιους

²⁶ Ο D. Ricardo επαναλαμβάνει τη βασική θεωρητική προβληματική του A. Smith. Εκτιμά παράλληλα ότι “with a rise in the price of food and necessaries the natural price of labour will rise; with the fall in their price the natural price of labour will fall” [«με την αύξηση της τιμής των τροφίμων και των λοιπών αναγκαίων η φυσική τιμή της εργασίας θα αυξηθεί: με την πτώση των ίδιων τιμών η φυσική τιμή της εργασίας θα μειωθεί»]. Βλ., D. Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, Kitchener (Ontario-Canada), 2001 [1821³(1817)], σ. 58.

²⁷ J.M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London, Macmillan, 2007 (1936). Σε αυτή την ανάλυση (κατά τη δική μας ανάγνωση και ελεύθερη απόδοση), όσο το χρήμα το οποίο είναι αποταμιευμένο, είναι περισσότερο από τις επενδύσεις τόσο το εργατικό δυναμικό και τα μέσα παραγωγής μένουν ανενεργή. Επομένως είναι καλύτερο, να χρηματοδοτηθούν με δημόσιο χρήμα (και δανεικό) τα εισοδήματα και οι επενδύσεις, από το να μένει η εργασία ανενεργής και τα μέσα παραγωγής αχρησιμοποίητα. Σε τίποτα αυτή η αντίληψη δεν διαφοροποιεί την εκτίμηση για τη διαμόρφωση των αμοιβαίων εισοδημάτων είτε των φορέων του κεφαλαίου είτε των φορέων της εργασίας.

²⁸ J.-B. Say, *A Treatise on Political Economy*, New York, A.M. Kelley, 1971. Το κρίσιμο απόσπασμα έχει την ακόλουθη διατύπωση: “Supply constitutes its own demand” και επομένως “Inherent in supply is the wherewithal for its own consumption”. Δηλαδή, η «προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση» και επομένως: «εγγενές στοιχείο της προσφοράς (ή της παραγωγής ενός εμπορεύματος) είναι ότι σε αυτήν εμπεριέχεται και η δυναμική της κατανάλωσής της». Και εδώ δεν υφίσταται η παραμικρή παρέκκλιση από την βασική εισήγηση του A. Smith.

και τα απλήρωτα μέλη της οικογένειάς τους. Σε αυτό το πλαίσιο οι οικονομολόγοι που σέβονται τη φιλελεύθερη οικονομική θεμελίωση και θεωρία, για να πραγματοποιήσουν γνήσια και δόκιμη οικονομική ανάλυση έχουν τρεις, κυρίως, οφειλές, με βάση τις απόψεις που εκπροσωπούν, σε σχέση με την κατανομή των εισοδημάτων σε μια εθνική οικονομία: Η πρώτη οφειλή είναι να προσδιορίσουν πόσοι (και σε ποίο ποσοστό %) ανήκουν στους εργοδότες, τους μισθωτούς και τους αυτοαπασχολούμενους. Η δεύτερη οφειλή είναι η παρακολούθηση της διαχρονικής εξέλιξης της κατανομής των εισοδημάτων και στις τρεις αυτές κατηγορίες. Η τρίτη οφειλή είναι η καταγραφή και η συνεκτίμηση των αναλογιών τόσο των εκπροσώπων των συγκεκριμένων θέσεων στο επάγγελμα όσο και της κατανομής των εισοδημάτων τους, προκειμένου να κατανοήσουν και να διαβιβάσουν σε τρίτους, ποιά είναι η πραγματική διάρθρωση της δομής όλων των τάξεων και η αντιστοιχία αυτών των τάξεων με τα εισοδήματά τους και τις αναλογίες τους στον εθνικό πλούτο. Τότε θα υπάρχει, στις συγκεκριμένες αναλύσεις, κάποια ευλογοφάνεια ή ακόμη και η δόκιμη αποτύπωση, τουλάχιστον, των βασικών όψεων της κοινωνικής πραγματικότητας, Τα υπόλοιπα θα μοιάζουν, πλέον, με απίστευτες ακριτομυθίες.

Οι εκπρόσωποι, από την άλλη πλευρά, των ριζοσπαστικών αντιλήψεων, οι οποίες προέρχονται από τον κλασικό μαρξισμό, είναι αυτονόητο, να αποδέχονται κριτικά την ύπαρξη του ιδίου και ενιαίου μηχανισμού δημιουργίας των εισοδημάτων των φορέων της εργασίας και των φορέων του κεφαλαίου. Βασισμένος, ο K. Marx, στο θεωρητικό υπόστρωμα της θεωρίας της αξίας (με αφετηρία κυρίως το έργο των A. Smith και D. Ricardo), αξιοποιεί κριτικά όλα τα επιμέρους στοιχεία της φιλελεύθερης οικονομικής ανάλυσης και δημιουργεί μια εξαιρετικά καλά δομημένη θεωρία για την «υπεραξία». Προκειμένου, μάλιστα, να στηρίξει τη νέα διανοητική κατασκευή επεκτείνει το πεδίο της θεώρησης, πέραν

του πεδίου των συναλλακτικών σχέσεων, στο πεδίο της παραγωγής του πλούτου. Αξιοποιεί τη σχετική επεξεργασία του D. Ricardo, για το διαχωρισμό του κεφαλαίου σε σταθερό (όλες οι υποστάσεις του κεφαλαίου, εκτός από τα μέσα συντήρησης-τους μισθούς) και μεταβλητό κεφάλαιο (τα μέσα συντήρησης-η αξία των μισθών). Θεωρεί πως για την αρχική δέσμευση των εργατών (και αφού μεσολαβήσει ο ανταγωνισμός μεταξύ τους), πραγματοποιείται στην αξία του χρόνου εργασίας (εργατική δύναμη, στην μαρξιστική ορολογία) των φορέων της εργασίας. Στη συνέχεια, αφού έχει μεσολαβήσει η τυπική ή άτυπη σύμβαση εργασίας και κατά την ένταξη στη διαδικασία παραγωγής, με τη συνεχή διεύρυνση του καταμερισμού της εργασίας, επιταχύνονται οι ρυθμοί παραγωγής. Η συνέπεια αυτής της διαδικασίας είναι η διαπίστωση (μετά την υλοποίηση της αξίας των εμπορευμάτων στην αγορά), πως ένα μέρος της αξίας της ανθρώπινης εργασίας να είναι πληρωμένη, αλλά ένα άλλο μέρος της εργασίας να μένει απλήρωτο. Κατά τον K. Marx, από αυτό το απλήρωτο μέρος της εργασίας απορρέει, ολόκληρο, το καπιταλιστικό κέρδος.²⁹ Αυτήν την απλήρωτη (υπέρ-) εργασία χαρακτηρίζει υπεραξία. Ο K. Marx είναι, μάλιστα, πιο συγκρατημένος από τον A. Smith, σχετικά με την ιδιοποίηση της υπεραξίας. Ισχυρίζεται ότι η υπεραξία ως ένα σύνολο απαρτίζεται από το άθροισμα της γαιοπροσόδου, του τόκου και του εμπορικού ή βιομηχανικού κέρδους. Επισημαίνει, εξ αυτού του γεγονότος, ότι ο καπιταλιστής καρπούται μόνο το βιομηχανικό ή εμπορικό κέρδος, ενώ τα λοιπά μέρη της υπεραξίας, τη γαιοπρόσοδο και τον τόκο, τά καταβάλλει ή τά επιστρέφει (κόστος της γης, κόστος αγοράς κατασκευής ή χρήσης κτιριακών

²⁹ Στο σχετικό απόσπασμα γράφει συγκεκριμένα: “part of that quantity of labour is realized in a value for which and equivalent has been paid in the form of wages; part of it is realized in a value for which no equivalent has been paid...”, K. Marx, *Value, Price and Profit*, New York, International Co., Inc, 1969 (HTML Mark-up: Mike Ballard, miballard@stanford.edu, 1995; Proofed and corrected by Brandon Poole, 2009, Mark Harris 2010), pp. 20-21. Η απόδοση στα ελληνικά θα μπορούσε να είναι επόμενη: «μέρος της ποσότητας της εργασίας που υλοποιείται σε αξία είναι πληρωμένη· ενώ ένα άλλο μέρος είναι απλήρωτο...».

εγκαταστάσεων και των δανειακών κεφαλαίων-τοκοχρεωλύσια), ως ποσά, στον γαιοκτήμονα και τον τραπεζίτη (ή τον εν γένει δανειστή).³⁰ Με αυτή τη διαπίστωση δηλώνει και το λόγο της υπεροχής της καπιταλιστικής οργάνωσης έναντι των προηγούμενων (προκαπιταλιστικών) μορφών οικονομικής απόδοσης (σημαίνει ότι μπορεί να παράγει πολύ περισσότερη αξία από την κάθε μία ξεχωριστά και από το σύνολό τους). Και σκεφτείτε, μαζί με τα προηγούμενα, ότι όλη αυτή η αξία παράγεται αποκλειστικά από την ανθρώπινη εργασία των μισθωτών εργαζομένων. Επιπλέον, ο K. Marx επικεντρώνει, με έναν ιδιαίτερο τονισμό, στις αμοιβαίες σχέσεις των δύο τάξεων (καπιταλιστών και μισθωτών εργατών) και των εισοδημάτων τους. Αξιοποιεί και σε αυτό το πεδίο τις εκτιμήσεις και τις επεξεργασίες του D. Ricardo. Οι δύο τάξεις έχουν αντίστροφα συμφέροντα: όταν τα κέρδη του κεφαλαίου αυξάνονται μειώνονται οι μισθοί· όταν ανεβαίνουν οι μισθοί, τα κέρδη του κεφαλαίου βαίνουν μειούμενα.³¹ Στο τέλος αυτής της πολύ σύντομης αναφοράς στην μαρξιστική προσέγγιση, έχει νόημα να σημειώσουμε ότι, για τον K. Marx, μέλη της εργατικής τάξης είναι όλοι οι εργαζόμενοι, είτε είναι χειρώνακτες είτε είναι διανοητικά εργαζόμενοι, εφόσον ανταλλάσσουν την εργατική τους δύναμη (είναι μισθωτοί) με κεφάλαιο και συμβάλλουν, στο πλαίσιο της καπιταλιστικής παραγωγής, στην παραγωγή υλικών ή άυλων εμπορευμάτων, και για αυτόν τον λόγο, μετά την υλοποίηση της αξίας τους στην αγορά, προσφέρουν υπεραξία στους εργοδότες τους, δηλαδή συνεισφέρουν, ως μια ενιαία κοινωνική δύναμη, στην αύξηση του κεφαλαίου.³² Από τα προαναφερθέντα, είναι αβίαστη η διαπίστωση πως στο πλαίσιο της

³⁰ Στο ίδιο, σσ. 21-22.

³¹ K. Marx, "Wage Labour and Capital", D. McLellan (ed.), *Karl Marx. Selected Writings*, Oxford-New York, Oxford University Press, 2000, σσ. 273-294, και ιδίως, σ. 286.

³² Αυτές οι αναλύσεις του αφορούν στις επεξεργασίες του για την παραγωγική εργασία. Βλ., K. Marx, *Θεωρίες για την Υπεραξία -τέταρτος τόμος του «Κεφαλαίου»-*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, Μέρος Πρώτο, 1981, σσ. 452-453.

καπιταλιστικής κοινωνίας, ανώτερη τάξη είναι η κοινωνική ομάδα, που τα μέλη της είναι εργοδότες και το εισόδημά τους προέρχεται βασικά από τα κέρδη του κεφαλαίου, μεσαία τάξη είναι κυρίως η κοινωνική ομάδα των αυτοαπασχολούμενων (ταυτόχρονα μικροϊδιοκτητών και μικροπαραγωγών) και κατώτερη τάξη είναι η κοινωνική ομάδα των μισθωτών εργαζομένων, οι οποίοι δεν διαθέτουν ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και τα εισοδήματά τους προέρχονται βασικά από τους μισθούς.

Οι προκείμενες περιπλανήσεις μας στα θεμελιώδη και κριτικά διανοήματα περί της καπιταλιστικής κοινωνίας, για τις βασικές κοινωνικές ομάδες, τα είδη και τις προελεύσεις των διαφορετικών, αλλά αλληλοπροσδιοριζόμενων, εισοδημάτων, μάς παρέχουν την εκτίμηση, πως σχηματίζεται ακόμη πιο αδρή εικόνα για τον παραπλανητικό και ανυπόστατο χαρακτήρα των προσεγγίσεων, των τεχνικών διαμόρφωσης των (αριθμητικών και) ποσοστιαίων μεγεθών και των τελικών αποτελεσμάτων που αφορούν τόσο στην λεγόμενη «μεσαία (εισοδηματική) τάξη» όσο και στην «κοινωνία των μεσαίων τάξεων ή στρωμάτων». Μερικές φορές ανάλογες προσεγγίσεις, όταν, μάλιστα, διατείνονται ότι έχουν τις πνευματικές ρίζες τους στην φιλελεύθερη οικονομική σκέψη, προκαλούν την ανθρώπινη διάνοια, σχετικά με τα εύλογα όρια της παράκαμψης από την πραγματικότητα.³³

4. Όψεις της κοινωνικής πόλωσης σε διεθνή κλίμακα

Έχουμε, με την προηγηθείσα ανάλυση, τις θεωρητικές προϋποθέσεις, για να εκτιμήσουμε τα πραγματικά δεδομένα για τις κοινωνικές εντάσεις και ανισότητες, στις πιο αναπτυγμένες και πλούσιες χώρες του σημερινού κόσμου. Τα κύρια

³³ Και τα επιτρεπτά όρια της εξυπηρέτησης κάποιων σκοπιμοτήτων.

δεδομένα, με βάση αυτές τις προϋποθέσεις, είναι αυτά που αφορούν στην απασχόληση και τις κατανομές της, σύμφωνα με τη θέση στο επάγγελμα. Πρόσθετα στοιχεία, για να εκτιμήσουμε με μεγαλύτερη εγγύτητα την εξελισσόμενη πραγματικότητα της κοινωνικής πόλωσης, αποτελούν τα δεδομένα της μερικής απασχόλησης, τα πιο πρόσφορα στοιχεία της απασχόλησης στο Δημόσιο (στη γενική κυβέρνηση) και τις δημόσιες επιχειρήσεις, όπως και τα στοιχεία τα οποία αφορούν την κατανομή των επαγγελματικών κατηγοριών (μονοψήφιες κατηγορίες επαγγελμάτων- Graph 49).

Ορισμένες τεχνικές διευκρινίσεις είναι δυνατόν να λειτουργήσουν επεξηγηματικά για κάποιες εθνικές ιδιαιτερότητες, που εμφανίζονται σε αυτά τα δεδομένα, και εμποδίζουν να γίνει απολύτως ευκρινής η κατανομή όλων των καθεστώτων της απασχόλησης στις χώρες, οι οποίες είναι αντικείμενο καταγραφής και μελέτης. Είναι ενδιαφέρον, για όσους, πιθανώς, αναρωτιούνται για το ποιές κατηγορίες χωρών είναι αυτές που μάς τροφοδοτούν με ιδιόρρυθμες σειρές δεδομένων ή έχουν ασυνέπειες, πως η απάντηση είναι μάλλον απρόσμενη: ορισμένες από τις πιο αναπτυγμένες και πλούσιες χώρες, στις οποίες οι στατιστικές υπηρεσίες είναι πρότυπα για τις υπόλοιπες και οι εργασίες τους θεωρούνται κορυφαίας ποιότητας. Είναι εντυπωσιακό γεγονός, αλλά πρωτοπόρες χώρες, όπως το ΗΒ³⁴ και οι ΗΠΑ (συνεχίζεται μέχρι σήμερα),³⁵ επί δεκαετίες, δεν κατέγραφαν ως ξεχωριστές κατηγορίες τους εργοδότες (μικρούς και μεγάλους) και τους αυτοαπασχολούμενους. Στη Γερμανία, από το 1991, τότε οι εργοδότες και οι αυτοαπασχολούμενοι εμφανίζονται, ως μια σύνθεση αμφοτέρων, και τότε ως ξεχωριστές εργασιακές ομάδες.³⁶ Ανάλογη κατάσταση παρατηρείται και στη Ν. Κορέα (Δημοκρατία της Κορέας). Στην τελευταία έχει παρατηρηθεί η παλινωδία

³⁴ A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση*, ό.π., σ. 517.

³⁵ Στο ίδιο, σ. 518.

³⁶ Στο ίδιο, σ. 512.

ανάμεσα στην συνθετική και την αναλυτική παρουσίαση των αριθμητικών (και κατά συνέπεια και των αναλογιών) δεδομένων των εργοδοτών και των αυτοαπασχολουμένων.³⁷ Το τελευταίο διαθέσιμο έτος, σε αυτή χώρα των μετρήσεων (2018) είναι αισθητό, πως φάνηκε μάλλον μεγάλη η μείωση της αναλογίας των εργοδοτών και των αυτοαπασχολουμένων στα προηγούμενα χρόνια, και παρουσιάζουν τα δύο καθεστάτα εργασίας ως μια σύνθεση. Συμβαίνει και σε άλλες χώρες, πιθανώς για διάφορους λόγους που ανάγονται στις αδυναμίες των εθνικών στατιστικών υπηρεσιών, να ανταποκριθούν στις αξιώσεις του ΔΟΕ (ILO).

Σε άλλες περιπτώσεις, δίνοντας και μια αίσθηση για τα κρίσιμα μεγέθη, βασικών ομάδων, όπως των εκείνης των εργοδοτών, υπάρχουν άλλου τύπου προβλήματα. Στην Αυστραλία, για παράδειγμα, στις μετρήσεις της βάσης δεδομένων του ILO, LABORSTA, οι εργοδότες είναι, το 1987, το 4,85% και, μετά την φθίνουσα εξέλιξη του μεγέθους, καταλήγει το 2008, στο 2,78% της απασχόλησης.³⁸ Στην ίδια λογική τα πρώτα στοιχεία τα οποία ανακοινώθηκαν, στη βάση δεδομένων ILO, ILOSTAT (π.χ. το 2014) κατέληξαν το 2013 σε, αναλογία των εργοδοτών, 2,1%. Στις επόμενες εκδοχές της ίδιας βάσης δεδομένων αναπροσαρμόστηκαν ή έγιναν αντικείμενο εκ νέου επεξεργασίας οι προκείμενες αναλογίες και, όπως θα παρατηρηθεί σε επόμενο διάγραμμα (Graph 2) της παρούσας εργασίας, καταγράφονται οι εργοδότες ως 7,19% το 2006, 6,86% το 2008, ενώ καταλήγουν να αντιπροσωπεύουν το 5,82%, το 2018. Αυτές είναι μεγάλες και προβληματικές μεταβολές, οι οποίες τουλάχιστον μάς δημιουργούν επιφύλαξη. Σε αυτές τις περιπτώσεις τηρούμε απλώς απόσταση από τη χρήση και τη σύγκρισή τους, με όμοια στοιχεία από άλλες χώρες. Το μόνο που κρατάμε από

³⁷ Στο ίδιο, σ. 539· πβ., Graph 30.

³⁸ Στο ίδιο, σ. 509.

παρόμοια δεδομένα είναι η κοινή φθίνουσα τάση της εθνικής αναλογίας των εργοδοτών.

Οι δυσκολίες στην εθνική καταγραφή των στοιχείων της Ιταλίας φαίνεται πως ήταν ανυπέρβλητες μέχρι και την προηγούμενη δεκαετία.³⁹ Στη σημερινή συγκυρία, τα δεδομένα, που έχουν ενσωματωθεί στην βάση: ILOSTAT, δείχνουν πολύ πιο εύλογα και ενδεχομένως ανταποκρίνονται περισσότερο στην υπάρχουσα πραγματικότητα. Στη Ρωσία (δηλαδή τη Ρωσική Ομοσπονδία) μετά από πολλά χρόνια αναλυτικής καταγραφής και παρουσίασης των καθεστώτων απασχόλησης, έχει γίνει, κατά το 2018, συνθετική παρουσίαση των καταγεγραμμένων εργοδοτών και αυτοαπασχολουμένων.

Η αναφορά στα προηγούμενα ειδικά ζητήματα εθνικών καταγραφών και συγκρίσεων κάτι πιο προφανές λέει για τις προσπάθειες επιτηδευμένης ή πιο αιφνίδιας και «βιαστικής» ανταπόκρισης στην εξέλιξη των στοιχείων, είτε των εργοδοτών είτε των αυτοαπασχολουμένων είτε της σύνθεσης αμφοτέρων των καθεστώτων εργασίας. Στη δική μας αντίληψη, τα εγχειρήματα της εναλλακτικής διαχείρισης των εργοδοτών και των αυτοαπασχολουμένων ή της σύνθεσης τους δεν είναι τυχαία, δεν είναι ενδείξεις σφαλμάτων και δεν είναι δίχως σκοπιμότητες. Μπορούμε να υποθέσουμε βάσιμα, ότι οι στατιστικές υπηρεσίες και οι κατά καιρούς κυβερνητικές (φορείς της εκτελεστικής εξουσίας) δυνάμεις ενοχλούνται από την απεικόνιση, σε εξαιρετικώς μικρές αναλογίες (στις περισσότερες περιπτώσεις), των εργοδοτών (μικρών και μεγάλων), οι οποίοι αποτελούν τον πυρήνα της επιχειρηματικότητας. Δεν ταιριάζει, πιθανώς, στις βαθύτατες πίστεις τους στην επιχειρηματικότητα, η οποία απεικονίζει την μοναδική τους μέριμνα για την πραγματική άσκηση πολιτικής στο πλαίσιο του οικονομικού συστήματος και την μόνη ελπίδα τους για την επέκταση του πλούτου και της απασχόλησης (με

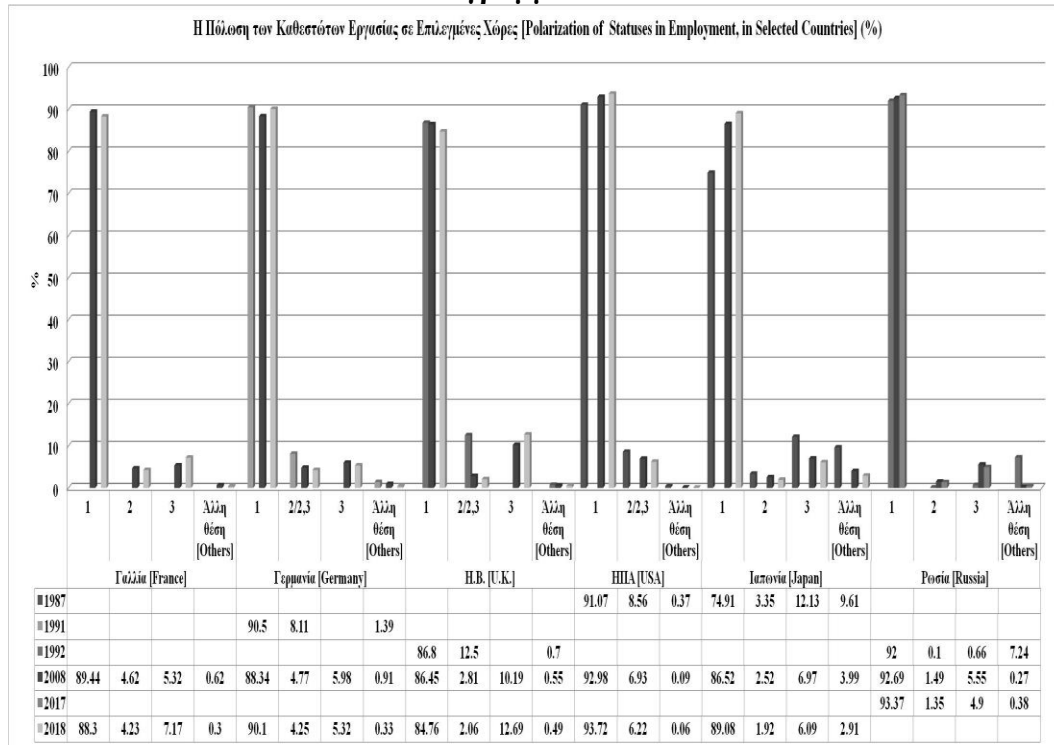
³⁹ Στο ίδιο, σ. 522.

ανάλογη και παράλληλη επίδραση στην ανεργία). Οιπίστεις τους, καθώς δεν επιβεβαιώνονται από τα δεδομένα και τα στερεότυπα τους (αυτά που εκπέμπονται από τον ιδεολογικό τους λόγο) προσβάλλονται από τις ίδιες τις πραγματικότητες (εκείνες που γίνονται αντιληπτές από τις συγκριτικές μετρήσεις). Προτιμούν, με εναλλακτικό τρόπο, να επεξεργαστούν τις τελικές απεικονίσεις των μετρήσεων (δεν μπορούν ή δεν θέλουν, καθώς φαίνεται, να αλλάξουν την ίδια την πραγματικότητα), προκειμένου να μην παραδεχθούν είτε πως οιπίστεις τους ήταν έωλες είτε ότι οι προβλέψεις τους αστόχησαν είτε πως τα διανοήματα, στα οποία εδράζονται οι πολιτικές τους, έχουν διαφορετικές συνέπειες από τις ρητά λεγόμενες. Είτε εκτιμήσουμε ότι στις προϋποθέσεις αυτών των ποσοτικών αποτιμήσεων επικρατούν οι πολιτικές ή τεχνικές αυταπάτες είτε διαφορετικές εκδοχές (μαζί και άλλες συνθέσεις) του δεύτερου συνθετικού της κρίσιμης λέξης (τις αυταπάτες), αυτές κρίνουν τις διαφορετικές διαχειρίσεις των προαναφερθεισών αναλυτικών ή συνθετικών ομάδων και κατηγοριών στην απασχόληση.

Η δική μας αναλυτική προσπάθεια πρόκειται να κλιμακωθεί στη μελέτη σε τρεις ενότητες των επιλεγμένων χωρών: η πρώτη αφορά στις πιο πρωτοπόρες της παγκόσμιας σφαίρας, η δεύτερη αφορά σε εκείνες τις χώρες, από τις αναπτυγμένες, που βρίσκονται στη Μεσόγειο (Ελλάδα, Ιταλία-μέλος του G 20), την Άπω Ανατολή (η Ν. Κορέα, που είναι μέλος του G 20) και την Λατινική Αμερική (πρόκειται για το Μεξικό-η χώρα ανήκει στους G 20, μαζί με τη Χιλή), ενώ η τρίτη αφορά στις επιλεγμένες χώρες της Νότιας Ασίας (Ινδονησία-μέλος του G 20) και της Αφρικής (Αίγυπτος).

4.1 Όψεις της κοινωνικής πόλωσης στις πρωτοπόρες χώρες

Διάγραμμα A4.1.1

Πηγή: ILO, LABORSTA, ILOSTAT (Databases).

Σημείωση: 1=Μισθωτοί [Employees], 2= Εργοδότες [Employers], 2,3=Εργοδότες [Employers] + Αυτοαπασχολούμενοι [Own-Account Workers], 3=Αυτοαπασχολούμενοι [Own-Account Workers], Άλλη Θέση [Others]=Βοηθοί [Contributing Family Workers+Μέλη Συνεταιρισμών Παραγωγών [Members of Producers' Cooperatives]+Εργαζόμενοι μή-Δυνάμενοι να Καταταγούν με Βάση τη Θέση στο Επάγγελμα [Workers not Classifiable by Status].

Η εργασιακή διάρθρωση των πιο πρωτοπόρων χωρών της παγκόσμιας σφαίρας διακρίνεται από την απόλυτη πόλωση. Πιο αισθητή είναι αυτή η πόλωση στις ΗΠΑ, τη Ρωσία, τη Γερμανία και την Ιαπωνία. Δεν απέχουν πολύ από αυτήν την εικόνα η Γαλλία και το Η.Β. (Ενωμένο Βασίλειο).

Σε αυτές τις χώρες ελάχιστοι (και συνεχώς λιγότεροι) έχουν το πρακτικό δικαίωμα στην επιχειρηματικότητα, ως εργοδότες. Η ιδιότητα του εργοδότη μοιάζει, πλέον, με αριστοκρατικό χάρισμα, δηλαδή τείνει να διανέμεται σε εξωφρενικά περιορισμένες ομάδες του εργαζόμενου πληθυσμού. Δεν είναι πιστευτή, βέβαια, η γενίκευση, ότι η σοβαρή επιχειρηματική ιδιότητα, που στις πλείστες περιπτώσεις (υπάρχουν ελάχιστα παραδείγματα επιχειρηματιών που δεν είναι εργοδότες) συνοδεύεται από την ιδιότητα του εργοδότη, αφορά στους πιο ικανούς στις οικονομικές δραστηριότητες, διότι αμέσως και κατ' αντανάκλαση θα σήμαινε την ανικανότητα του υπόλοιπου πληθυσμού. Ακόμη πιο δύσκολα γίνονται τα πράγματα, από το γεγονός ότι στην ομάδα των εργοδοτών, με τη δική τους συντριπτική πλειονότητα, συμμετέχουν οι πολύ μικροί και οι μικροί εργοδότες. Οι μείζονες, λοιπόν, εργοδότες αποτελούν μια απειροελάχιστη ενότητα ανθρώπων. Πιο ενδιαφέρον και από την απειροελάχιστη αναλογία τους στην απασχόληση τονίζεται πως είναι άμπλουτοι και οι σημαντικότεροι εργοδότες των μισθωτών, εφόσον εξαιρεθεί το κράτος. Σταχυολογούμε, από τα προηγούμενα, τις περιπτώσεις των εργοδοτών στην Ρωσία (αναλογία 1,35%, το 2017) και την Ιαπωνία (αναλογία 1,92%, το 2018). Είναι για αυτές τις κοινωνίες προκλητικές καταστάσεις και δεν δημιουργούν οποιοδήποτε έδαφος για τη συζήτηση περί οικονομικής ελευθερίας. Παρά τις διακηρύξεις και τις εξυμνητικές αναφορές, οι ίδιοι άνθρωποι (με εξαίρεση τους περισσότερους μικρούς και πολύ μικρούς εργοδότες) προβάλλουν ως τα μέλη των σύγχρονων ολιγαρχιών. Με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον προσεγγίζουμε την ίδια ομάδα στο Η.Β. Μόλις ξεπερνούν και εκεί το 2%. Μόνο τα δεδομένα για την αυτοαπασχόληση δημιουργούν μια εναλλακτική άποψη από την καθολική επικράτηση της νέας αριστοκρατίας. Στη Γαλλία (4,23%) και τη Γερμανία (4,25%) φαίνεται πως η εργοδοτική ομάδα είναι πιο διευρυμένη και αισθητή στις αναλογίες της, μέσα στην εργασιακή διάρθρωση.

Αλλά θα πρέπει να αναρωτηθούμε και για αυτές τις χώρες: πόσες πιθανότητες έχει ένας νέος άνθρωπος να γίνει επιχειρηματίας-εργοδότης σήμερα; Οι πιθανότητες είναι ανάλογες του σημερινού ποσοστού των εργοδοτών, με εμφανή φθίνουσα τάση.

Πιο δύσκολο και κάπως δυσάρεστο είναι το ζήτημα των εργοδοτών στις ΗΠΑ. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πόσοι είναι ακριβώς οι εργοδότες, επειδή δεν μάς επιτρέπεται αυτή η αποτίμηση ή η εκτίμηση, λόγω του είδους της καταγραφής και της απεικόνισης, από την εθνική στατιστική υπηρεσία της χώρας. Η συλλογή, καταγραφή και τελική αποτύπωση των δεδομένων της σύνθεσης των εργοδοτών και των αυτοαπασχολούμενων υποδεικνύει συνεχώς φθίνουσα την εξέλιξη τους, στην απασχόληση. Η τελική αποτύπωση το 2018, δείχνει μόλις 1,22%, πάνω από το 5% (6,22%), για αμφότερες τις ομάδες των απασχολούμενων. Όλοι οι υπόλοιποι είναι μισθωτοί. Εφόσον εκτιμήσουμε ότι τα δεδομένα των ΗΠΑ είναι πιο κοντά στις πραγματικότητες της Ιαπωνίας και του Η.Β., τότε η αναλογία των εργοδοτών πιθανόν βρίσκεται περί το 1% με 1,5%. Αν ακολουθούν τα μοτίβα της Γαλλίας και της Γερμανίας, τότε οι εργοδότες κινούνται περί το 2,5%-3%. Με αυτές τις εκτιμήσεις δεν θα εκφράσουμε διαφορετική προσέγγιση για τη σημασία των εργοδοτών στις ΗΠΑ, από όσα αναφέρθηκαν για τις άλλες χώρες αυτής της ενότητας.

Το ζήτημα των αυτοαπασχολούμενων θα ήταν πολύ πιο σημαντικό από όσο σήμερα παρουσιάζεται, αν υπήρχαν περισσότερες ενδείξεις στις υπόλοιπες χώρες, από όσες σήμερα είναι αισθητές, ιδίως, στη Γαλλία και το Η.Β. Είναι προφανές ότι στις δύο αυτές χώρες διαφαίνεται μια αξιοσημείωτη ανακάμψη του ποσοστού των αυτοαπασχολούμενων. Έχουμε διαπιστώσει και σε άλλα προγενέστερα κείμενα,⁴⁰ πως αυτή η ανάκαμψη αφορά σε μια μορφή νέου τύπου

⁴⁰ A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση*, ό.π.π.

αυτοαπασχολουμένων, χωρίς ιδιοκτησία, στο πλαίσιο των σύγχρονων μορφών ευελιξίας, οι οποίες συνοδεύουν τη μερική απασχόληση και την εν γένει ευελιξία των μισθωτών εργαζομένων. Δίχως άλλο αυτή η ροπή προς την αυτοαπασχόληση οφείλει να παρατηρηθεί πιο συστηματικά και σε ευρύτερες χρονολογικές σειρές, προκειμένου να αποτελέσει μια αφετηρία για σημαντικές εκτιμήσεις, περί της εργασιακής διάρθρωσης και της κοινωνικής δομής.

Στις ΗΠΑ, οι αυτοαπασχολούμενοι είναι τόσο δύσκολο να εκτιμηθούν όσο και οι εργοδότες. Η όμοια εξέλιξη είναι αναλογικώς πτωτική και επομένως οι εργαζόμενοι για δικό τους λογαριασμό είναι συνεχώς λιγότεροι. Η μόνη γενίκευση που έχει θέση σε αυτήν την ανάλυση είναι πως η φθίνουσα αναλογία τους και το εν γένει μικρό ποσοστό τους, τώρα, στην απασχόληση, τονίζει την κοινωνική πόλωση, ως ένας επιπλέον παράγοντας αυτής της διαδικασίας.

Δεν μπορούμε να κάνουμε άλλου τύπου εκτίμηση για τη Ρωσία, εκτός από τη διαπίστωση ότι η προφανής κοινωνική πόλωση (όπως είναι αισθητό από τη διάρθρωση της απασχόλησης) επικυρώνεται και από το χαμηλό, αλλά και φθίνον, ποσοστό των αυτοαπασχολουμένων. Μετά από τους αρχικούς ή ενδιάμεσους σπασμούς δημιουργίας των βασικών υποκειμένων της οικονομικής πράξης (εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι), αυτές οι ομάδες περιορίζονται σε λίγους (σε περισσότερο ή σε λιγότερο αδρά αναγνωρισμένους ως) προνομιούχους, δηλαδή σε όσους έχουν το πραγματικό δικαίωμα να μην είναι μισθωτοί. Είναι μια πρόσθετη ένδειξη ότι η συγκεκριμένη κοινωνία, από την άποψη της πραγματικής κατάστασης, είναι θλιβερή για τις συντριπτικές πλειονότητες.

Στη Γερμανία, η αναλογία είναι φθίνουσα και συνεχώς κάτω από το 6% στον εικοστό πρώτο αιώνα, για τους εργαζόμενους για δικό τους λογαριασμό. Η κοινωνία είναι με αυτή την έννοια σταθερά πολωμένη μεταξύ εργοδοτών και μισθωτών.

Στην Ιαπωνία, οι αυτοαπασχολούμενοι και τα βοηθητικά μέλη της οικογένειας θυσιάστηκαν για το περίφημο μοτίβο της απασχόλησης, στην αναπτυγμένη κοινωνία, για τους εργοδότες και τους μισθωτούς (πολύ λίγοι εργοδότες και τεράστιες πλειονότητες μισθωτών) και του οικονομικού «εκσυγχρονισμού» της χώρας. Η έννοια της «θυσίας» είναι βέβαια συμβολική, καθώς η φθίνουσα εξέλιξη κλιμακώθηκε τα τελευταία τριάντα χρόνια, και κατ' ουσίαν απεικονίζει τη μη αναπλήρωση των εξερχομένων από τα ατομικά επαγγέλματα των αγροτών, των βιοτεχνών και των λοιπών τεχνητών, όπως και των μικρεμπόρων των πόλεων. Η πραγματική «θυσία» είναι η εγκατάλειψη της εργασιακής αυτονομίας και η καθυπόταξη των ανθρώπινων δυνατοτήτων και δεξιοτήτων, μέσω της μισθωτής εξάρτησης, στους πολύ λιγότερους (και πολύ πιο εύπορους) εργοδότες. Είναι ένας «εκσυγχρονισμός», που συνοδεύεται από την εργασιακή εξάρτηση των ελεύθερων ανθρώπων. Είναι ένα εξαιρετικό γεγονός, ότι οικονομική ελευθερία στηρίζεται στην εργασιακή δέσμευση, η οποία φαντάζει όμοια με, κάποιας μορφής, εξαγορά και με αντίβαρο την επιβίωση.

Στην άλλη πλευρά στη μισθωτή εργασία εντάσσεται η τεράστια πλειονότητα των ανθρώπων που σήμερα εργάζεται στις πιο πρωτοπόρες ή έστω τις πιο εμβληματικές χώρες (όπως η Ρωσία με τις σύγχρονες διακυμάνσεις της ιστορίας της-από μείζονα υπερδύναμη και δεύτερη οικονομική δύναμη της δεκαετίας του '80 σε μείζονα προμηθευτή ενεργειακών πόρων και σημαντική οικονομική και στρατηγική δύναμη) της παγκόσμιας σφαίρας. Είτε στη μέση διάρκεια είτε απλώς στον εικοστό πρώτο αιώνα, σε όλες τις προκείμενες χώρες οι μισθωτοί αποτελούν πάνω από το 84% της απασχόλησης. Η εδραιωμένη κατάσταση από το παρελθόν απεικονίζεται σε ένα ποσοστό προς ή πάνω από το 90% των απασχολούμενων, για τις πλείστες χώρες της παρούσας σύγκρισης. Είναι μια αδρή εικόνα, αλλά η μισθωτή εργασία είναι πάνδημο πλέον γεγονός, για

το σύνολο των πρωτοπόρων και σημαντικών οικονομιών. Είναι αξιοσημείωτο ότι στη Γερμανία, την Ιαπωνία, τις ΗΠΑ και τη Ρωσία, παρά τους σπασμούς και τις διακυμάνσεις, οι μισθωτοί διευρύνονται ως αναλογία, έστω και λίγο, την τελευταία δεκαετία και ενώ μεσολάβησε η σοβαρή οικονομική κρίση του 2007-8. Η πιο εντυπωσιακή αύξηση είναι σίγουρα εκείνη που αφορά στην Ιαπωνία. Οι μόνες χώρες, στις οποίες σημειώθηκε, έστω συγκρατημένη, μείωση των αναλογιών των μισθωτών, είναι η Γαλλία και το Η.Β. Πιο συγκρατημένη είναι αυτή εξέλιξη για την Γαλλία και πιο αισθητή στο Η.Β. Έχει μια ιδιαίτερη σημασία να διαπιστώσουμε ότι η εξέλιξη της μισθωτής απασχόλησης είναι ανάλογη της αύξησης των εργαζομένων για δικό τους λογαριασμό, στις προκείμενες χώρες. Κρατήσαμε τελευταία τα σχόλια για τις ΗΠΑ. Είναι η χώρα με την πιο σταθερή διαδικασία της ένταξης στους μισθωτούς. Η αύξηση ακόμη και στη σχετικώς μεγαλύτερη διάρκεια υποδεικνύει το είδος της οικονομικής ζωτικότητας που αφορά σε αυτήν την εθνική οικονομία. Είναι προφανές, ότι η δυναμικότητα της αμερικανικής οικονομίας απορρέει από την μεγαλύτερη ενδυνάμωση της μισθωτής απασχόλησης.

Οι συντριπτικά περισσότεροι εργαζόμενοι είναι μισθωτοί και ελάχιστοι είναι οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι). Στις περισσότερες χώρες, μάλιστα, οι μισθωτοί διευρύνονται ακόμη και όταν ήδη βρίσκονται, σε επίπεδα αναλογίας, πολύ κοντά στο σύνολο της απασχόλησης. Οι εργοδότες τείνουν να μειωθούν περαιτέρω, ακόμη και λίγο, σε όλες τις εξεταζόμενες, σε αυτήν την ενότητα, χώρες. Ταυτόχρονα οι αυτοαπασχολούμενοι, με τις εξαιρέσεις της Γαλλίας και του Η.Β., μειώνονται σε πολύ περιορισμένες αναλογίες. Η εργασιακή δομή, με αυτές τις πραγματικότητες, διακρίνεται για την εξαιρετική και ανεξάρτητη πόλωση. Είναι εξαιρετική και η κοινωνική πόλωση;

Για όσους έχουν ταυτόσημη ή έστω κοντινή άποψη με τις βασικές φιλελεύθερες οικονομικές απόψεις, οι αναλυθείσες εργασιακές διαρθρώσεις σημαίνουν ότι οι πολύ ισχνές μειονότητες ανήκουν στους κατόχους του αποθέματος ή αλλιώς στους καπιταλιστές και οι πολύ (ασύγκριτα) μεγάλες πλειονότητες στους μισθωτούς. Μικρό μέρος των, υπό διερεύνηση, κοινωνιών ανήκει στην ενότητα των αυτοαπασχολουμένων, οι οποίοι έχουν προφανώς κοντινότερη σχέση με την (παλαιά) μεσαία τάξη. Ενδεχομένως, οι περισσότεροι των πολύ μικρών εργοδοτών θα μπορούσαν, υπό προϋποθέσεις, να αναγνωριστούν ως μετέχοντες της ομάδας των (παραδοσιακών) μικροαστών. Σύμφωνα με αυτήν ανάλυση, οι μείζονες πλειονότητες των μισθωτών, κατά το διανοητικό ίχνος της φιλελεύθερης οικονομικής σκέψης, με την εργασιακή και παραγωγική τους δράση (ανεξάρτητα από τον τομέα παραγωγής), αναπληρώνουν το σύνολο της αξίας του εισοδήματος από μισθούς, που τούς έχουν προκαταβάλλει οι εργοδότες τους και το σύνολο των κερδών, τα οποία ιδιοποιούνται και απολαμβάνουν οι κάτοχοι του αποθέματος (δηλαδή οι εργοδότες τους). Οι αυτοαπασχολούμενοι, από την άλλη πλευρά, καρπύονται την αξία των μέσων συντήρησής τους και το σύνολο των κερδών της ατομικής εργασίας και παραγωγής τους. Με βάση τον ποσοτικό (αριθμητικό και αναλογικό) συσχετισμό των βασικών εργασιακών ομάδων (και ιδίως την τεράστια αναλογία των μισθωτών), οι εισοδηματικές ανισότητες είναι φοβερές και η κοινωνική πόλωση θλιβερή.

Χωρίς πολλά σχόλια η θλιβερή κοινωνική πόλωση πρέπει να είναι η διαπίστωση των αναλυτών, που ακολουθούν την κλασική μαρξιστική υπόδειξη των ταξικών διαφορών και των αντίστροφων συμφερόντων μεταξύ των φορέων της εργασίας και του κεφαλαίου. Η πρόγνωση, άλλωστε, σύμφωνα με την ακριβή διατύπωση του K. Marx, έχει απολύτως και πλήρως επιβεβαιωθεί και η μεγάλη

πλειονότητα των φορέων της εργασίας υπάγεται κάτω από την οικονομική εξουσία του κεφαλαίου.

Η σημερινή ένταση, μάλιστα, των κοινωνικών διαφορών μπορεί να ανιχνευθεί, μεταξύ άλλων, στη παρούσα διεύρυνση των μερικώς απασχολούμενων, οι οποίοι είναι οι χειρότερα αμειβόμενοι μισθωτοί. Είναι χαρακτηριστικό ότι, στη Γαλλία, τη Γερμανία και το Η.Β., οι μερικώς απασχολούμενοι βρίσκονται κοντά στο ένα τρίτο ή περί του ενός τρίτου της συνολικής απασχόλησης (εφιστώ την προσοχή: όχι μόνο της μισθωτής εργασίας). Στην Ιαπωνία αντιπροσωπεύουν κοντά στο ένα τέταρτο της συνολικής απασχόλησης. Στις ΗΠΑ οι μερικώς απασχολούμενοι είναι σημαντικά λιγότεροι, αλλά αντιπροσωπεύουν μια (όχι ασήμαντη) αναλογία κοντά στο 16% της συνολικής απασχόλησης. Αυτή η κατάσταση επισημαίνει ότι στις προαναφερθείσες χώρες οι μερικώς απασχολούμενοι (μισθωτοί) είναι αρκετά μεγαλύτερο μέρος του συνόλου των μισθωτών (από την αναλογία στη συνολική απασχόληση). Οι εργαζόμενοι αυτοί είναι αδύνατο, να μην αντιπροσωπεύουν την κοινωνική θέση των κατώτερων από τους μισθωτούς εργάτες.

Ανάλογη, αλλά όχι ακριβώς αντίστοιχη, θέση έχουν οι μισθωτοί του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, αλλά και όλοι όσοι στο δημόσιο τομέα της οικονομίας (γενική κυβέρνηση και δημόσιες επιχειρήσεις), καλύπτουν θέσεις (είτε χειρωνακτικής είτε πνευματικής εργασίας), οι οποίες αφορούν σε εκτελεστικού χαρακτήρα δράσεις ή αρμοδιότητες (π.χ. οδοκαθαριστές, τραυματιοφορείς, εργάτες σε κρατικά εργοστάσια, νοσηλευτές/νοσηλεύτριες, κατώτερα στελέχη των στρατιωτικών και στρατιωτικοποιημένων σωμάτων και των σωμάτων ασφαλείας, κλητήρες, υπάλληλοι γραφείου με καθαρά εκτελεστικές αρμοδιότητες, γραμματείς, τεχνίτες-συντηρητές, εργαζόμενοι σε διάφορες αρμοδιότητες και στοιχειώδη εκπαίδευση ή ειδίκευση κλπ). Για την αμιγώς φιλελεύθερη αντίληψη,

όλοι αυτοί οι εργαζόμενοι έχουν τον προσδιορισμό των μισθωτών εργατών. Για την θεωρητική προσέγγιση της κλασικής μαρξιστικής ανάλυσης ανήκουν στην εργατική τάξη ή στο προλεταριάτο.

Υπάρχουν πιθανόν σε όλες αυτές τις αποτιμήσεις αρκετά κενά (σε μια σχολαστική συζήτηση) και ένα μείζον ερώτημα. Το μείζον ερώτημα είναι το ακόλουθο: υπάρχει και ποιά είναι η ποσοτική αναλογία της νέας μεσαίας (ή νέας μικροαστικής για τους ακόλουθους της ανάλυσης του Ν. Πουλαντζά) τάξης;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δεν είναι εύκολη, ιδίως, σε αυτήν τη σύντομη (εισαγωγικού χαρακτήρα) ανάλυση. Δεν μπορεί μάλιστα να συγκροτηθεί ένα ενιαίο πλαίσιο απαντήσεων, καθώς οι εναλλακτικές αναλύσεις για τη νέα μεσαία τάξη θέτουν διαφορετικά θεωρητικά (δηλαδή ποιοτικά) στοιχεία εντοπισμού της κοινωνικής θέσης των ατόμων και της ένταξής τους σε κοινωνικές ομάδες ή τάξεις.

Μια γενική παρατήρηση επιτρέπεται σε αυτήν την αποτύπωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Είτε θεωρήσουμε ότι υπάρχει μια νέα μεσαία τάξη είτε αναγνωρίσουμε ότι υφίστανται κοινωνικές ομάδες των νέων μεσαίων στρωμάτων (με διάφορους και σε αντιπαράθεση θεωρητικούς προσδιορισμούς), τα πεδία της αναζήτησης, στο επίπεδο των μετρήσεων, θα μπορούσαν να είναι αφενός τα δεδομένα για την απασχόληση στο Δημόσιο και αφετέρου τα στοιχεία που αφορούν στην κατανομή των επαγγελμάτων, σε συνδυασμό προς τις μετρήσεις της απασχόλησης, σύμφωνα με τη θέση στο επάγγελμα. Σημειώνουμε βέβαια ότι ορισμένα στοιχεία αυτών των αποτιμήσεων αλληλοεπικαλύπτονται και επομένως καμιά αριθμητική πράξη δεν δύναται, να αποτυπώσει απόλυτα την πραγματικότητα. Μόνο η εκτίμηση έχει θέση σε αυτήν την διαχείριση των μετρήσεων.

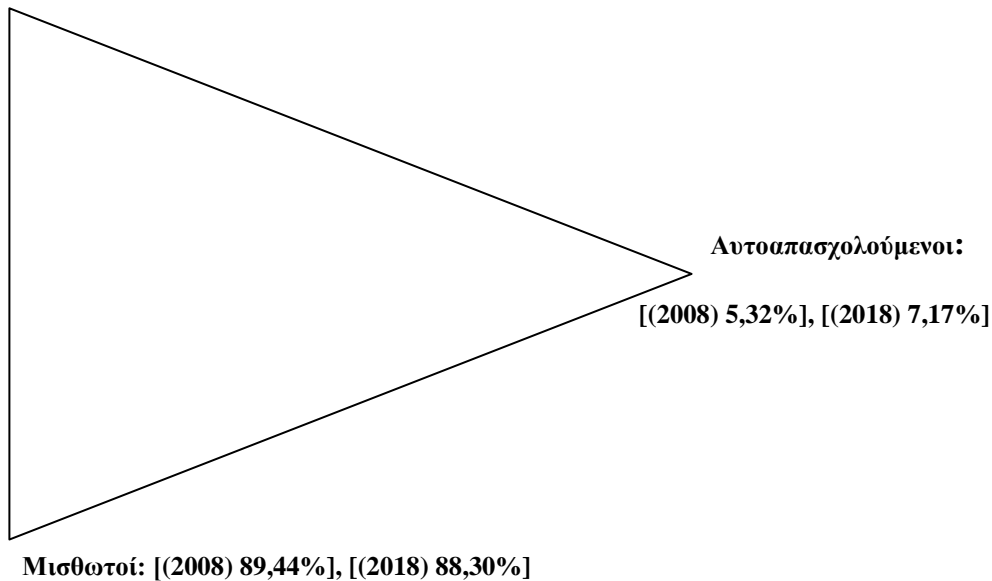
Επισημαίνουμε, ότι όσες κατηγορίες της συνολικής απασχόλησης προσδιορίζονται ως μεσαία διευθυντικά ή απλώς μεσαία στελέχη έχουν τις περισσότερες προϋποθέσεις για την αναγνώρισή τους ως μετέχουσες στην ενότητα της νέας μεσαίας τάξης ή των νέων μεσαίων στρωμάτων. Η αναγνώριση, ωστόσο, είναι πολύ πιο δύσκολη από όσο δείχνουν με ευθύτητα και απλότητα οι μετρήσεις. Οι περισσότεροι από τους ιδιοκτήτες επιχειρήσεων (εργοδότες) ή ακόμη και οι αυτοαπασχολούμενοι, όταν ερωτώνται για το είδος του επαγγέλματος που ασκούν, δηλώνουν συχνότατα διευθυντές. Αυτοί είναι σίγουρο ότι δεν είναι μέλη της νέας μεσαίας τάξης. Ακόμη (προκειμένου να αναφερθούμε σε πολύ σημαντικά παραδείγματα), τα διευθυντικά (ανώτερα και μεσαία στελέχη) στελέχη στο Δημόσιο είναι πολύ κοντά στο να αναγνωριστούν ως μέλη της νέας μεσαίας τάξης. Οι μετέχοντες στις λειτουργίες της εξουσίας (εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική) λαμβάνουν στη θητεία τους μηνιαία αποζημίωση, καταγράφονται ως μισθωτοί και σύμφωνα με την κατηγορία των επαγγελμάτων καταγράφονται ως διευθυντικά στελέχη. Προφανώς δεν είναι ακριβώς τέτοια, στις δημοκρατικές νομιμότητες, καθώς είναι αιρετά (στις ΗΠΑ οι επιτελικοί αστυνομικοί και οι δικαστές) και οι κοινωνικοί (ή για ορισμένες αναλύσεις οι ταξικοί) προσδιορισμοί τους είναι διαφορετικοί ή εντελώς διαφορετικοί. Τα ίδια ισχύουν για όλα τα αιρετά στελέχη της τοπικής αυτοδιοίκησης όλων των βαθμών (δήμαρχοι, μέλη των δημοτικών συμβουλίων, περιφερειάρχες, μέλη των περιφερειακών συμβουλίων κ.ά.). Θα ήταν μια στρέβλωση όλοι αυτοί να θεωρηθούν μέλη της νέας μεσαίας τάξης, επειδή μετέχουν των σωμάτων που επιβάλλει η δημοκρατική νομιμότητα. Επιπλέον, ορισμένες νεωτερικές χώρες έχουν ομοσπονδιακή οργάνωση, με πλήρη και κάθετη λειτουργία όλων ή κάποιων πολιτειακών αιρετών οργάνων (π.χ. ΗΠΑ και Γερμανία και σε ένα βαθμό το Η.Β.). Το πλήθος των αιρετών στελεχών σε αυτές τις πολιτειακές οργανώσεις είναι πολλαπλάσιο μιας μη-ομοσπονδιακής

συγκρότησης. Επιπρόσθετα, πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι οι στατιστικές υπηρεσίες καταγράφουν με εναλλακτικό τρόπο τις ίδιες κατηγορίες των ατομικών ενασχολήσεων (βλ., τις διαφορές μεταξύ ΗΠΑ, Ιαπωνίας και Γαλλίας). Με όλες τις προηγούμενες διευκρινίσεις, στη νέα μεσαία τάξη μπορούν να συμπεριληφθούν τα ανώτερα και μεσαία στελέχη (μισθωτοί, αλλά όχι όσοι απολαύουν μηνιαίας αποζημίωσης) της δημόσιας διοίκησης (και των δημόσιων επιχειρήσεων) και τα μεσαία μισθωτά στελέχη του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας. Για τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, λόγω των βασικών θεωρητικών αναλύσεων περί της θέσης τους (οι περισσότερες αναλύσεις τούς θεωρούν ταυτόσημους με τα μέλη της ανώτερης τάξης) λαμβάνουμε τη θέση ότι δεν δύνανται να θεωρηθούν μέλη της νέας μεσαίας τάξης. Όσο μεγαλύτερο είναι το σώμα των μισθωτών τόσο μεγαλύτερο είναι και το ενδεχομένως αναγνωρισμένο σώμα εκείνων που θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στη νέα μεσαία τάξη.

Στη δική μας αναλυτική προσέγγιση, για τις πρωτοπόρες και γενικά τις αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες έχουν όμοιες κατανομές των καθεστώτων της απασχόλησης, δύσκολα ξεπερνά το 10% της μισθωτής απασχόλησης η συμμετοχή στη νέα μεσαία τάξη (δηλαδή εκτός τις τεράστιες πλειονότητες των λοιπών μισθωτών εργαζομένων, των ελάχιστων μειονοτήτων των καπιταλιστών και τις σχετικά περιορισμένες ομάδες που, είτε αυτονότητα -οι αυτοαπασχολούμενοι- είτε κατ' εκτίμηση -μάλλον οι πολύ μικροί εργοδότες-, εντάσσονται στα παλαιά μεσαία στρώματα).

a

Σχήμα 4.1.1: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στη Γαλλία
 Εργοδότες : [(2008) 4,62%], [(2018) 4,23%]

Γαλλία

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) το 2008 είναι το 4,62% και το 4,23% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν, το 2008, το 5,32% και το 7,17% του συνόλου των απασχολούμενων, το 2018. Η Γαλλία ανήκει στις λίγες σχετικά χώρες που οι αυτοαπασχολούμενοι ενισχύονται ως εργασιακή ομάδα.

Μισθωτοί:

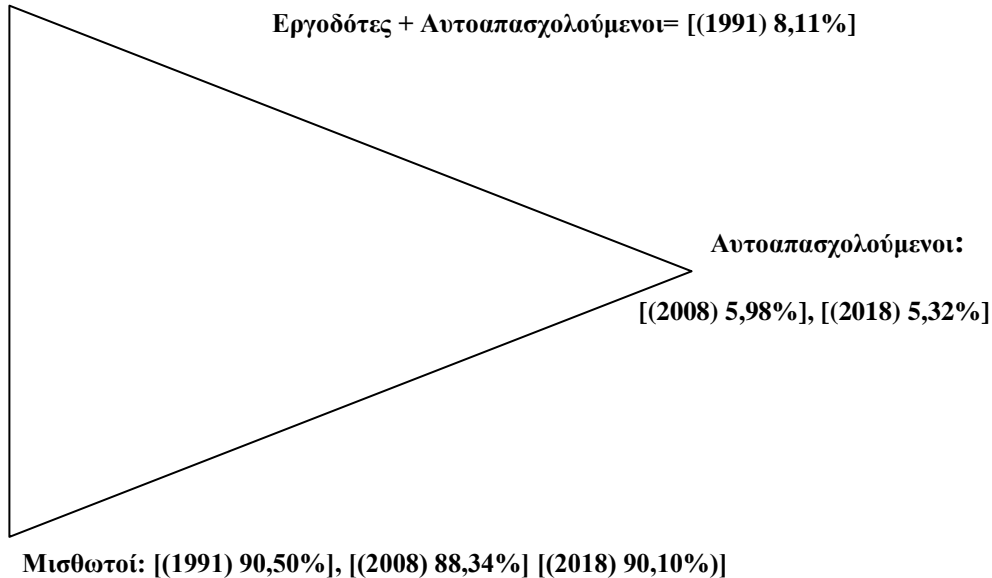
Οι μισθωτοί είναι μια τεράστια πλειονότητα στην απασχόληση. Το 2008, αποτελούν το 89,44% και, το 2018, το 88,30%. Η αναλογία τους οριακά μειώθηκε.

Εργασιακή πόλωση:

Πολύ μεγάλη και έντονη εργασιακή πόλωση.

Σχήμα 4.1.2 Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στη Γερμανία

Εργοδότες : [(2008) 4,77%], [(2018) 4,25%]

a

Γερμανία

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1991, το 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες και οι αυτοαπασχολούμενοι, ως σύνθεση, αποτελούν, το 1991, το 8,11%. Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) το 2008 είναι το 4,62% και το 4,23% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν, το 2008, το 5,98% και, το 5,32% του συνόλου των απασχολούμενων, το 2018. Στη Γερμανία οι αυτοαπασχολούμενοι μειώνονται ελαφρά ως εργασιακή ομάδα.

Μισθωτοί:

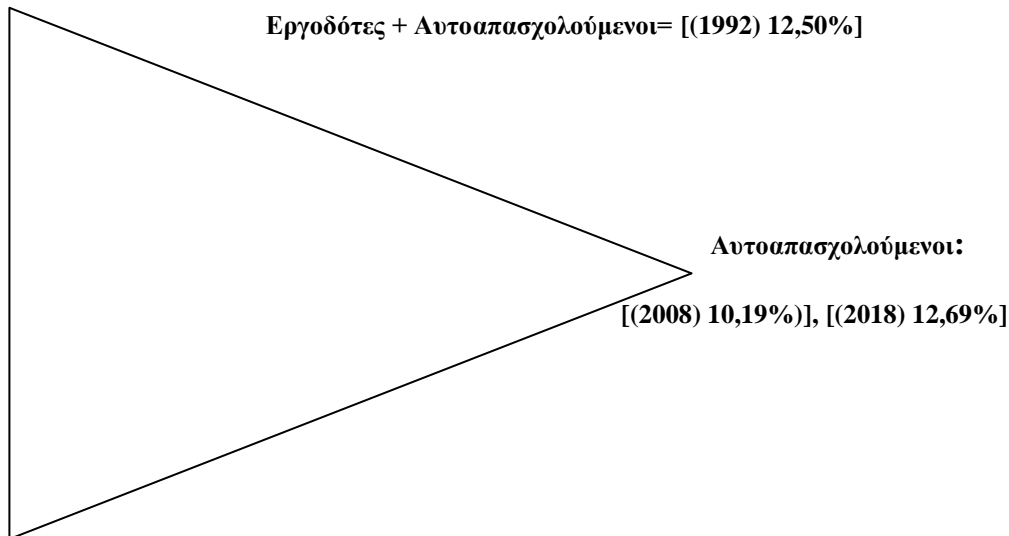
Οι μισθωτοί είναι μια τεράστια πλειονότητα στην απασχόληση. Το 1991 ήταν το 90,50%, το 2008, αποτελούν το 88,34% και, το 2018, το 90,10%.

Εργασιακή πόλωση:

Πολύ μεγάλη και έντεινόμενη εργασιακή πόλωση.

Σχήμα 4.1.3 Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στο Η.Β.

Εργοδότες : [(2008) 2,81%], [(2018) 2,06%]

Μισθωτοί: [(1992) 86,80%], [(2008) 86,45%] [(2018) 84,76%]

Η.Β.

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1992, το 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες και οι αυτοαπασχολούμενοι, ως σύνθεση, αποτελούν, το 1992, το 12,50%. Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) το 2008 είναι το 2,81% και το 2,06% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν, το 2008, το 10,19% και, το 12,69% του συνόλου των απασχολούμενων το 2018. Στο Η.Β., οι αυτοαπασχολούμενοι αυξάνονται σημαντικά, ως εργασιακή ομάδα, τα τελευταία χρόνια.

Μισθωτοί:

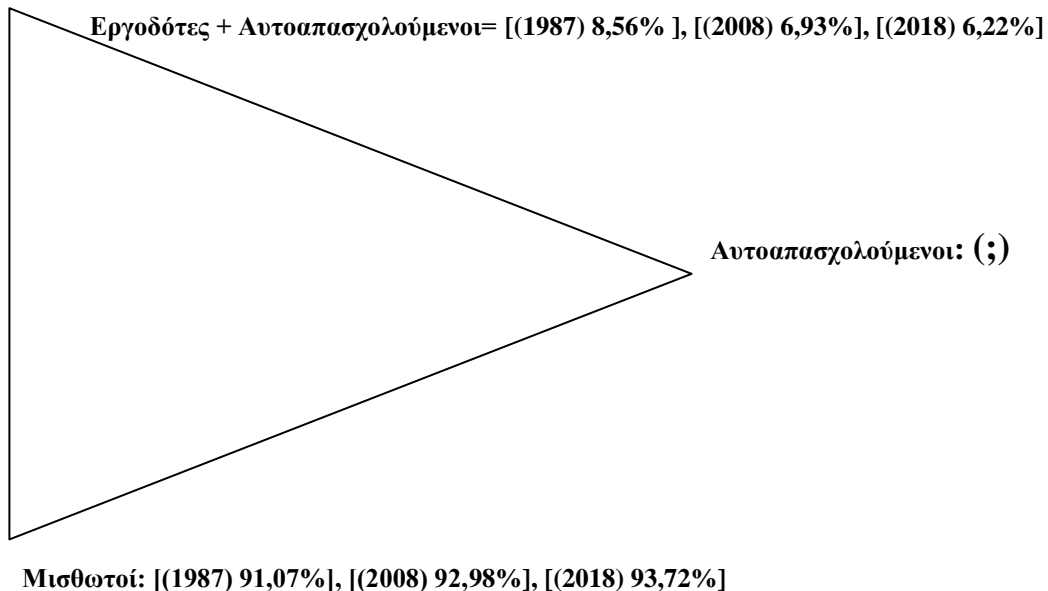
Οι μισθωτοί είναι μια τεράστια πλειονότητα στην απασχόληση. Το 1991 ήταν το 86,80%, το 2008, αποτελούν το 86,45% και, το 2018, το 84,76%.

Εργασιακή πόλωση:

Πολύ μεγάλη και έντονη εργασιακή πόλωση.

Σχήμα 4.1.4: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στις ΗΠΑ

Εργοδότες : (;)

ΗΠΑ

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1987, το 2008 και το 2018.

Εργοδότες+ Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι εργοδότες και οι αυτοαπασχολούμενοι, ως σύνθεση, αποτελούν, το 1987, το 8,56%, 2008 είναι το 6,93% και το 2018, το 6,22% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι ΗΠΑ δεν καταγράφουν με διακριτό τρόπο τους αυτοαπασχολούμενους.

Μισθωτοί:

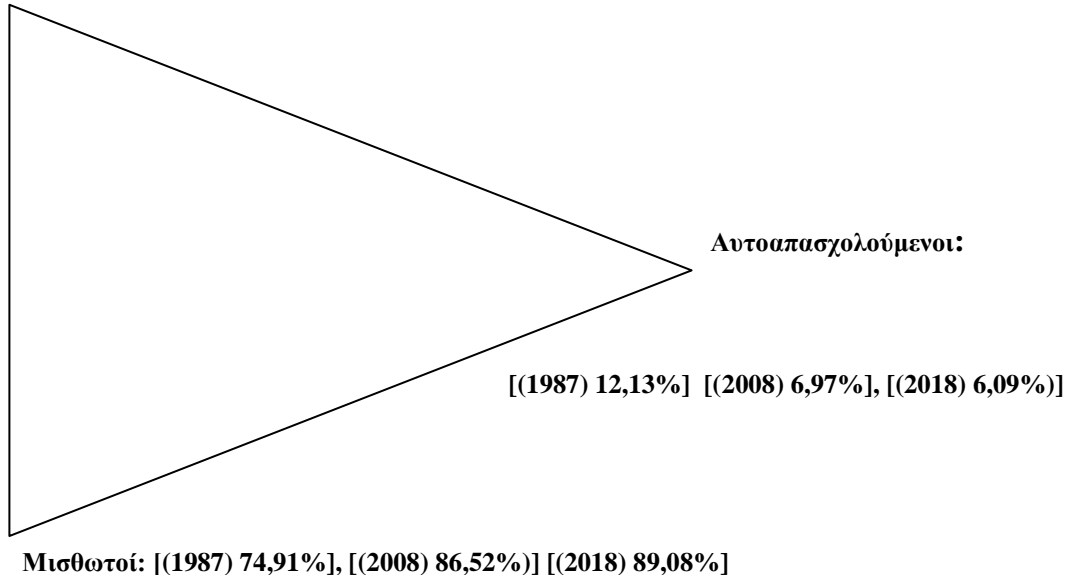
Οι μισθωτοί είναι μια τεράστια πλειονότητα στην απασχόληση. Το 1987 ήταν το 91,07%, το 2008, αποτελούν το 92,98% και, το 2018, το 93,72%.

Εργασιακή πόλωση:

Πολύ μεγάλη και διαρκώς εντεινόμενη εργασιακή πόλωση.

Σχήμα 4.1.5: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στην Ιαπωνία

Εργοδότες : [(1987) 3,35%] [(2008) 2,52%], [(2018) 1,92%]

Μισθωτοί: [(1987) 74,91%], [(2008) 86,52%] [(2018) 89,08%]

Ιαπωνία

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1987, το 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες το 1987, είναι το 3,35%. Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) το 2008 αποτελούν το 2,52% και το 1,92% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018. Είναι λοιπόν μια απειροελάχιστη μειονότητα, μετά από συνεχή συρρίκνωση.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν, το 1987, το 12,13%, το 2008, το 6,97% και το 6,09% του συνόλου των απασχολουμένων, το 2018. Στην Ιαπωνία οι αυτοαπασχολούμενοι μειώνονται, κατά το ήμισυ, ως εργασιακή ομάδα.

Μισθωτοί:

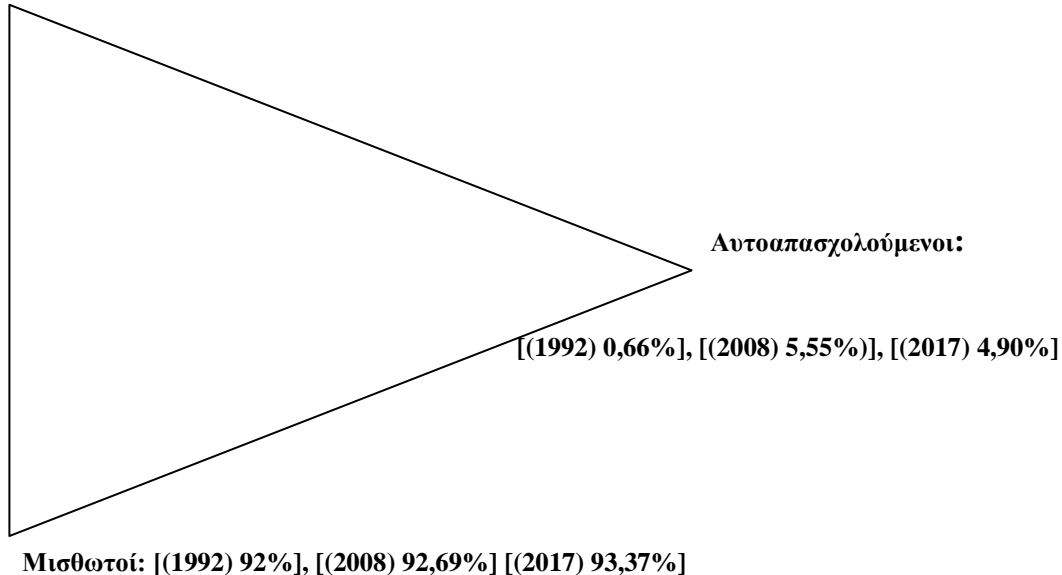
Οι μισθωτοί είναι μια τεράστια πλειονότητα στην απασχόληση. Το 1987 ήταν το 74,91%, το 2008 αποτελούν το 86,52% και, το 2018, το 89,08%. Αυτή είναι σίγουρα πολύ σοβαρή ενίσχυση της αναλογίας.

Εργασιακή πόλωση:

Πολύ μεγάλη και διαρκώς εντεινόμενη εργασιακή πόλωση.

Σχήμα 4.1.6: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στη Ρωσία

Εργοδότες : [(1992) 0,10%], [(2008) 1,49%], [(2017) 1,35%]

Ρωσία (Ρωσική Ομοσπονδία)

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1992, το 2008 και το 2017.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες, το 1992, είναι το 0,10% (στην ουσία δεν υπάρχουν εργοδότες). Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) το 2008 αποτελούν το 1,49% και το 1,35% του συνόλου των εργαζομένων, το 2017. Είναι λοιπόν μια απειροελάχιστη μειονότητα, μετά από συνεχή και πρόσφατη συρρίκνωση, μετά τον αρχικό σπασμό.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν, το 1992, το 0,66%, το 2008, το 5,55% και το 4,90% του συνόλου των απασχολούμενων, το 2017. Στη Ρωσία οι αυτοαπασχολούμενοι μειώνονται, ως εργασιακή ομάδα, παρά τον αρχικό σπασμό της διαμόρφωσης.

Μισθωτοί:

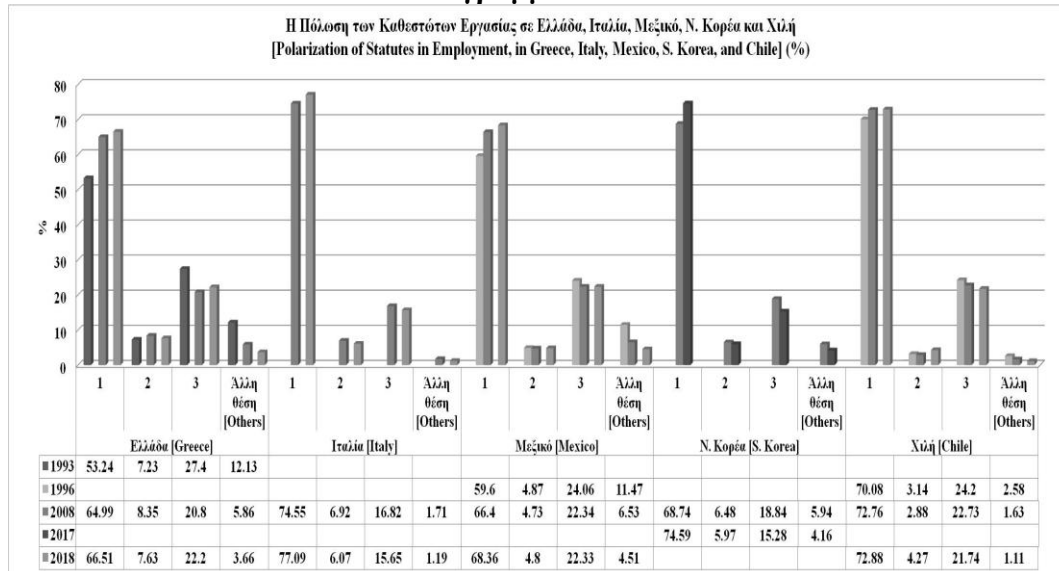
Οι μισθωτοί είναι μια τεράστια πλειονότητα στην απασχόληση. Το 1992 ήταν το 92%, το 2008 αποτελούν το 92,69% και, το 2018, το 93,37%. Οι μισθωτοί στη Ρωσία είναι ανάλογοι με την αντίστοιχη ομάδα στις ΗΠΑ.

Εργασιακή πόλωση:

Πολύ μεγάλη και έντεινόμενη εργασιακή πόλωση.

4.2 Όψεις της κοινωνικής πόλωσης σε Ελλάδα, Ιταλία, Μεξικό, Ν. Κορέα και Χιλή

Διάγραμμα Α.4.2.1

Πηγή: ILO, LABORSTA, ILOSTAT (Databases).

Σημείωση: 1=Μισθωτοί [Employees], 2= Εργοδότες [Employers], 3=Αυτοαπασχολούμενοι [Own-Account Workers], Άλλη Θέση [Others]=Βοηθοί [Contributing Family Workers+Μέλη Συνεταιρισμών Παραγωγών [Members of Producers' Cooperatives]+Εργαζόμενοι μή-Δυνάμενοι να Καταταγούν με Βάση τη Θέση στο Επάγγελμα [Workers not Classifiable by Status].

Η εργασιακή διάρθρωση στις χώρες αυτής της ενότητας χωρών διακρίνεται από εκείνη των πιο πρωτοπόρων χωρών της παγκόσμιας σφαίρας. Ενώ πρόκειται για αναπτυγμένες χώρες έχουν μεγάλες διαφορές στο πεδίο της ευημερίας (ισχύει βασικά για το Μεξικό). Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι η Ιταλία, η Ν. Κορέα και το Μεξικό συμμετέχουν στο G20 (οι χώρες με τη μεγαλύτερη μάζα ετήσιου πλούτου). Η εργασιακή πόλωση σε αυτές τις χώρες, παρά την τάση επανάληψης του μοτίβου των πρωτοπόρων, είναι πολύ μικρότερη. Η σημαντικότερη διαφορετική διάσταση στην απασχόληση είναι η διατήρηση μιας πολύ ευρείας

ομάδας αυτοαπασχολουμένων. Μια δεύτερη ένδειξη της διαφοράς είναι η σχετικά μεγαλύτερη ομάδα εργοδοτών, η οποία υποδεικνύει και πως η μέση επιχείρηση είναι μικρή ή πολύ μικρή (σε αυτό το πεδίο η Χιλή εξαιρείται) σε αυτές τις χώρες.

Οι εργοδότες (ιδίως οι πολύ μικροί), εκτός από το γεγονός ότι αποτελούν μια μεγαλύτερη κοινωνική ομάδα (σε σχέση με τους εργοδότες της αμέσως προηγούμενης ομάδας χωρών), έχουν ενδεχομένως μια στενή σχέση με τους αυτοαπασχολούμενους. Στην Ελλάδα έχουμε περισσότερες ενδείξεις για την προέλευση, την αμοιβαία σχέση και πιθανώς για την πρόσφατη επικοινωνία μεταξύ τους. Το 2018, μετά από συνεχείς διακυμάνσεις και συμπίεσεις, οι εργοδότες στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν το 7,63% της απασχόλησης (δηλαδή ανάλογοι με το 1993). Στην Ιταλία, οι εργοδότες είναι το 6,07% το 2018, στο Μεξικό το 4,8% το 2018, στην Ν. Κορέα το 5,97% το 2017 και στην Χιλή αναλογούν στο 4,27% το 2018. Μια κοινή παρατήρηση για τις συγκεκριμένες διαρθρώσεις της απασχόλησης είναι πως δεν είναι δεδομένη η σταθερή και διαρκής μείωση των αναλογιών των εργοδοτών.

Οι αυτοαπασχολούμενοι, στην παρούσα ενότητα, είναι πολύ πιο σημαντικοί, ήδη από το παρελθόν, αλλά και στη σημερινή φάση, σε σχέση με τις πιο πρωτοπόρες χώρες. Το 2018, μετά από συνεχείς διακυμάνσεις, διανθισμένες από τη σχετική ποσοτική αντοχή για τριάντα χρόνια (παρά την αναλογική μείωση στη μέση διάρκεια, που οφείλεται, βασικά, στην αύξηση της απασχόλησης), την αναλογική αύξηση (με ποσοτική πτώση, που οφείλεται στη μεγαλύτερη μείωση της απασχόλησης) στα έτη της κρίσης, οι αυτοαπασχολούμενοι στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν το 22,2% της απασχόλησης. Στην Ιταλία, οι αυτοαπασχολούμενοι είναι το 15,65% το 2018, στο Μεξικό το 22,33% το 2018, στην Ν. Κορέα το 15,28% το 2017 και στην Χιλή αναλογούν στο 21,74% το 2018. Σε τρεις χώρες (Ελλάδα, Μεξικό και Χιλή) η αναλογία υπερβαίνει το ένα πέμπτο

της συνολικής απασχόλησης. Η αυτοαπασχόληση στην Ελλάδα και την Ιταλία συνδυάζεται με τεράστιο ποσοστό ιδιοκτησίας και ιδιοκατοίκησης ακινήτων. Η Ελλάδα και η Ν. Κορέα μέχρι τουλάχιστον το 2008 είχαν κοινές τάσεις στην εξέλιξη της αυτοαπασχόλησης. Στο πλαίσιο της κοινής τάσης παρατηρούμε ότι όσο μειώνονται οι αυτοαπασχολούμενοι και τα βοηθητικά μέλη της οικογένειας τόσο διευρύνεται αναλογικά η μισθωτή απασχόληση. Πάντως, η τάση είναι σχετικώς αργόσυρτη. Ανάλογα θα μπορούσαν να ειπωθούν για τη σχέση των δύο χωρών με το Μεξικό, στα συγκεκριμένα ζητήματα και τις σχετικές συγκρίσεις. Δεν είναι, όμως, συγκρίσιμες οι συνθήκες της ευημερίας, στην τελευταία χώρα, καθώς η ατομική ευημερία απέχει πολύ από τις δύο προαναφερθείσες. Η ομοιότητα της Χιλής με τα στοιχεία της αυτοαπασχόλησης των τριών προηγούμενων χωρών, συνοδεύεται από σχετική απόκλιση, σχετικά με τους εργοδότες και τους μισθωτούς. Στην αναλογία των μισθωτών η Χιλή μοιάζει με την Ιταλία, αλλά διαφέρει αρκετά και με αυτήν στην αναλογία των εργοδοτών, όπως ήδη παρατηρήσαμε.

Η μισθωτή εργασία είναι αρκετά ανεπτυγμένη και βασικά αύξουσα, αλλά παρουσιάζει αρκετή απόσταση από τις πρωτοπόρες χώρες της προηγούμενης ενότητας, στην παρούσα σύγκριση. Η μέση απόσταση της, από αυτή των πρωτοπόρων, είναι περί τις 18 εκατοστιαίες μονάδες (μεγαλύτερη στην αρχή της σύγκρισης, μικρότερη τα τελευταία χρόνια). Η μόνη χώρα που παρουσίασε σημαντική υποχώρηση των μισθωτών, αριθμητικά και ως αναλογία στην συνολική απασχόληση, είναι η Ελλάδα. Το 2018, μετά από τις συνεχείς διακυμάνσεις, οι μισθωτοί στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν το 66,51% της απασχόλησης, αλλά οι αριθμοί τους είναι συγκρίσιμοι με εκείνους της δεκαετίας του '90 (του εικοστού αιώνα). Στην Ιταλία, οι μισθωτοί είναι το 77,09% το 2018, στο Μεξικό το 68,36%

το 2018, στην Ν. Κορέα το 74,59% το 2017 και στην Χιλή αποτελούν στο 72,88% το 2018.

Η κοινωνική πόλωση σε αυτές τις χώρες είναι μικρότερη και οι μειωμένες κοινωνικές ανισότητες οφείλονται βασικά στην ύπαρξη και την αντοχή των ευρύτερων ή ευρύτατων μικροαστικών στρωμάτων (παλαιά μεσαία τάξη), τα οποία συνδυάζουν την αυτοαπασχόληση, με τη μικρή ιδιοκτησία και την μικρή παραγωγή [σε όλους τους τομείς παραγωγής: αγρότες, βιοτέχνες, μικρέμποροι, ανεξάρτητοι επαγγελματίες (και σε πολύ επιτηδευμένης ειδίκευσης επαγγέλματα: γιατροί, οδοντίατροι, φαρμακοποιοί, δικηγόροι, λογιστές, μηχανικοί κλπ)]. Η ύπαρξη και αντοχή αυτών των στρωμάτων συντονίζεται (ιδίως σε Ελλάδα και Ιταλία) με τη μικρή ιδιοκτησία και την πάγκοινη ιδιοχρησία σε αγροτικές ιδιοκτησίες και αστικά ακίνητα (με ιδιοκατοίκηση). Η ευρεία διανομή της μικρής ιδιοκτησίας σε ακίνητα παρατηρείται και στους μισθωτούς (κυρίως μέσω της κληρονομικής διαδοχής), πράγμα που κάνει τις οικονομικές αντοχές τους απείρως περισσότερες (η αξία κάθε ακινήτου είναι πολλαπλάσια του ετήσιου μισθού τους), κάνοντας τον κοινωνικό προσδιορισμό από την ιδιοκτησία σημαντικότερο από εκείνο της μισθωτής εξάρτησης, ακόμη και όταν εκείνη διευρύνεται. Ο συνδυασμός της αυτοαπασχόλησης και της μικρής ιδιοκτησίας σε αγροτικά και αστικά ακίνητα είναι μεγαλύτερος, στην Ελλάδα. Στην ίδια χώρα είναι ένα εθνικό χαρακτηριστικό, να διανέμεται η ιδιοκτησία στο πλαίσιο της οικογένειας, διαμορφώνοντας διαφορετικού τύπου αντοχές. Στην ίδια οικογένεια υπάρχει η ισχυρή πιθανότητα να συνυπάρχουν μέλη της με μισθωτή εργασία, με αυτοαπασχόληση ή με ιδιότητα μικρών εργοδοτών, σε συνδυασμό με ακέραιες ιδιοκτησίες (μικρές κατά κύριο λόγο) ή με συνιδιοκτησίες σε κάθε ξεχωριστό ενήλικο μέλος (μερικές φορές και στα ανήλικα μέλη). Σε ανάλογες περιπτώσεις, η

ατομική ευημερία είναι ευρύτερη, αλλά σπανίως επικοινωνεί απολύτως με την ταυτόχρονη και εύκολη οικονομική ρευστότητα.

Δεν διαθέτουμε ανάλογα συγκριτικά στοιχεία, στην ίδια έκταση, για τις δύο χώρες της Λατινικής Αμερικής και τη Ν. Κορέα. Με βάση τα δεδομένα για την κοινωνική ευημερία γνωρίζουμε ότι το Μεξικό (76η) είναι αρκετά πιο χαμηλά από την Ελλάδα (32η) στο Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), ενώ πιο κοντά στις πιο ευημερούσες χώρες βρίσκεται η Χιλή (42η). Η Ιταλία είναι μία από τις ευημερούσες χώρες (29η), αλλά η κατάστασή της είναι συγκρίσιμη με την ελληνική. Η ευημερία στην Ν. Κορέα (22η) μοιάζει με εκείνη των πρωτοπόρων χωρών.⁴¹

Η συγκέντρωση των νέων μεσαίων στρωμάτων είναι μικρότερη, σε μάζα, σε αυτές τις χώρες και εντοπίζεται κατά κύριο λόγο στη μεσαία στελέχωση των μεγάλων επιχειρήσεων (είναι περισσότερες στην Ιταλία, τη Ν. Κορέα και ενδεχομένως στη Χιλή) και στην ανώτερη και τη μεσαία στελέχωση στο Δημόσιο ή τις δημόσιες επιχειρήσεις. Στην Ελλάδα, που οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις είναι πολύ λιγότερες και εντοπισμένες σε ορισμένους κλάδους της οικονομίας (ορισμένες μεγάλες βιομηχανίες, οι τράπεζες, οι ασφαλιστικές εταιρείες, ένας μικρός αριθμός εταιρειών αερομεταφορών, οι πολύ μεγάλες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και οι μεγάλες εμπορικές επιχειρήσεις), τα νέα μεσαία στρώματα αναγνωρίζονται στη μεσαία στελέχωση των μεγάλων επιχειρήσεων και βασικά σε ένα μέρος της στελέχωσης της γενικής κυβέρνησης και των δημόσιων επιχειρήσεων. Δύσκολα μπορεί κάποιος να εκτιμήσει την αναλογία τους σε

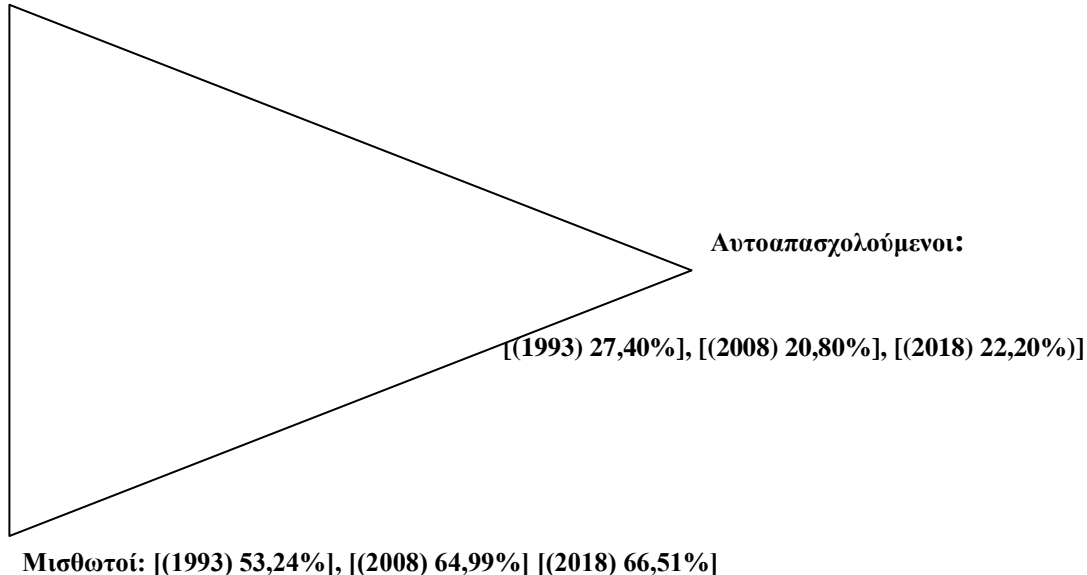
⁴¹ UNDP, *Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, United Nations Development Programme (UNDP), 2010. UNDP, *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone*, United Nations Development Programme (UNDP), 2016.

μεγαλύτερη από το 10%-12% της συνολικής απασχόλησης. Σε πρόσφατη, αλλά παρελθούσα περίοδο (πριν την δημοσιονομική κρίση), κατά την οποία η μάζα των απασχολησθέντων ήταν μεγαλύτερη ίσως πλησίαζαν το 15% των εργαζομένων. Ένα από τα ζητήματα της μισθωτής απασχόλησης στην Ελλάδα είναι η απόσταση ή και η διαφορά (status-γοήτρου και αμοιβών) των ανειδίκευτων μισθωτών (σε σημαντικό μέρος τους είναι μετανάστες, που είναι και μεγάλο μέρος των ανέργων στην εποχή της κρίσης), οι οποίοι απασχολήθηκαν σε πολύ μικρές επιχειρήσεις, και των πολύ επιτηδευμένης ειδίκευσης μισθωτών που απορροφήθηκαν στο Δημόσιο (νοσηλευτές, εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, γιατροί, καθηγητές πανεπιστημίου, δικαστικοί, ανώτεροι και ανώτατοι αξιωματικοί κ.ά.).

Πάντως η μικρότερη κοινωνική πόλωση στην Ελλάδα δεν μπορεί να αποδοθεί στα νέα μεσαία στρώματα, αλλά στα πολύ ανθετικά, ευρύτερα και ποσοτικώς πολύ σημαντικότερα παλαιά μεσαία στρώματα, από οποιαδήποτε άλλη χώρα, η οποία περιλαμβάνεται στις αναπτυγμένες. Στην Ιταλία, η οποία τις τελευταίες δεκαετίες μοιάζει, από την άποψη της απασχόλησης, ολοένα και περισσότερο, με τις πρωτοπόρες χώρες, η σχετικά μικρότερη πόλωση (που δεν είναι δεδομένη για το άμεσο μέλλον) απορρέει από το συνδυασμό των αυτοαπασχολούμενων, την ευρύτατη μικροϊδιοκτησία και ιδιοκατοίκηση (ανάλογη με την Ελλάδα) και τα σχετικά ευρέα νέα μεσαία στρώματα (περί το 10% της απασχόλησης) στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα της οικονομίας, μαζί βέβαια με τους σχηματισμούς της γενικής κυβέρνησης.

Σχήμα 4.2.1: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στην Ελλάδα

Εργοδότες : [(1993) 7,23%], [(2008) 8,35%], [(2018) 7,63%]

Ελλάδα

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1993, το 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες, το 1993, είναι το 7,23%. Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) το 2008 αποτελούν το 8,35% και το 7,63% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018. Είναι λοιπόν μια σημαντική ομάδα. Δέχτηκε, όμως, ισχυρό πλήγμα από την κρίση.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν, το 1993, το 27,40%, το 2008, το 20,80%, και το 22,20% του συνόλου των απασχολουμένων, το 2018. Στην Ελλάδα το 1993 οι μικροί εργοδότες, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι βοηθοί αποτελούν περίπου το 45% της απασχόλησης. Το 2018 οι ίδιες ομάδες συναποτελούν το 33% των εργαζομένων. Δύσκολα να βρεθεί ανάπτυξη μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών.

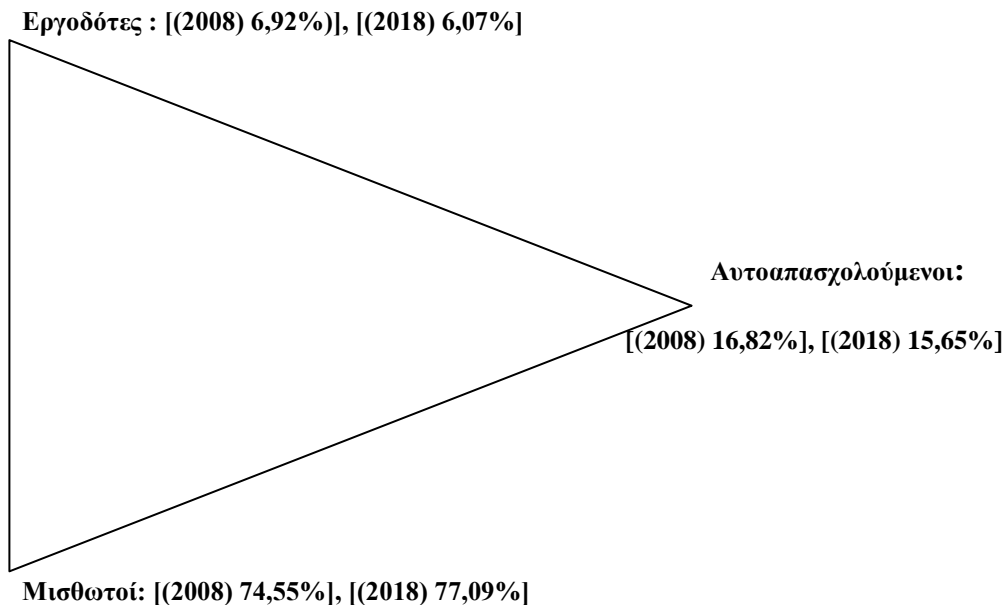
Μισθωτοί:

Οι μισθωτοί καθίσταται μια πλειονότητα στην απασχόληση μετά το 1990. Το 1993 ήταν το 53,24%, το 2008 αποτελούν το 64,99% και, το 2018, το 66,37%.

Εργασιακή πόλωση:

Πιο περιορισμένη εργασιακή πόλωση, αλλά με τάση διεύρυνσης.

Σχήμα 4.2.2: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στην Ιταλία

Ιταλία

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) το 2008 αποτελούν το 6,92% και το 6,07% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018. Είναι λοιπόν μια σημαντική ομάδα. Φαίνεται, να κλονίζεται από την κρίση.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν, το 2008, το 16,82%, και το 15,65% του συνόλου των απασχολουμένων, το 2018. Στην Ιταλία οι μικροί εργοδότες, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι βοηθοί είναι περίπου το 25% της απασχόλησης, το 2008. Το 2018 οι ίδιες ομάδες τείνουν να συναποτελούν το 23% των εργαζομένων.

Μισθωτοί:

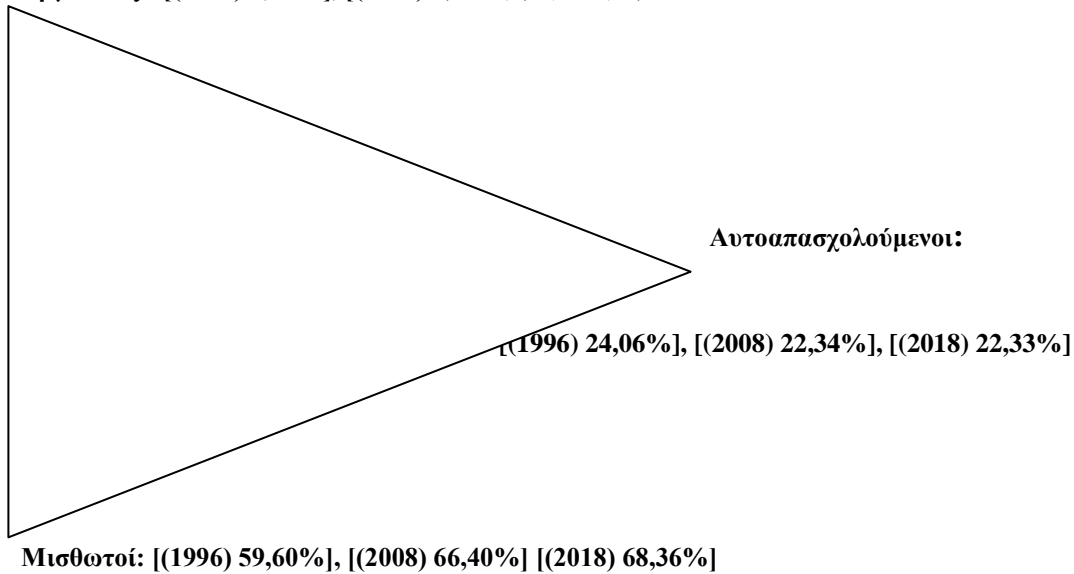
Οι μισθωτοί ήταν το 74,55%, το 2008, και αποτελούν το 77,09% το 2018.

Εργασιακή πόλωση:

Σημαντική εργασιακή πόλωση και με τάση διεύρυνσης-Παρουσία σημαντικών στρωμάτων εργοδοτών και ανεξάρτητων επαγγελματιών.

4.2.3: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στο Μεξικό

Εργοδότες : [(1996) 4,87%], [(2008) 4,73%], [(2018) 4,80%]

Μεξικό

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1996, το 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι) είναι το 1996 το 4,87%, ενώ το 2008 αποτελούν το 4,73% και το 4,80% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018. Είναι λοιπόν μια πολύ σταθερή εργασιακή ομάδα.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούσαν, το 1996, το 24,06%, το 2008, ήταν το 22,34%, και το 22,33% του συνόλου των απασχολουμένων, το 2018. Στο Μεξικό όσοι δεν είναι μισθωτοί, αποτελούν περίπου το 40% της απασχόλησης, το 1996. Το 2018, οι ίδιες ομάδες τείνουν να συναποτελούν, σχεδόν, το 31% των εργαζομένων.

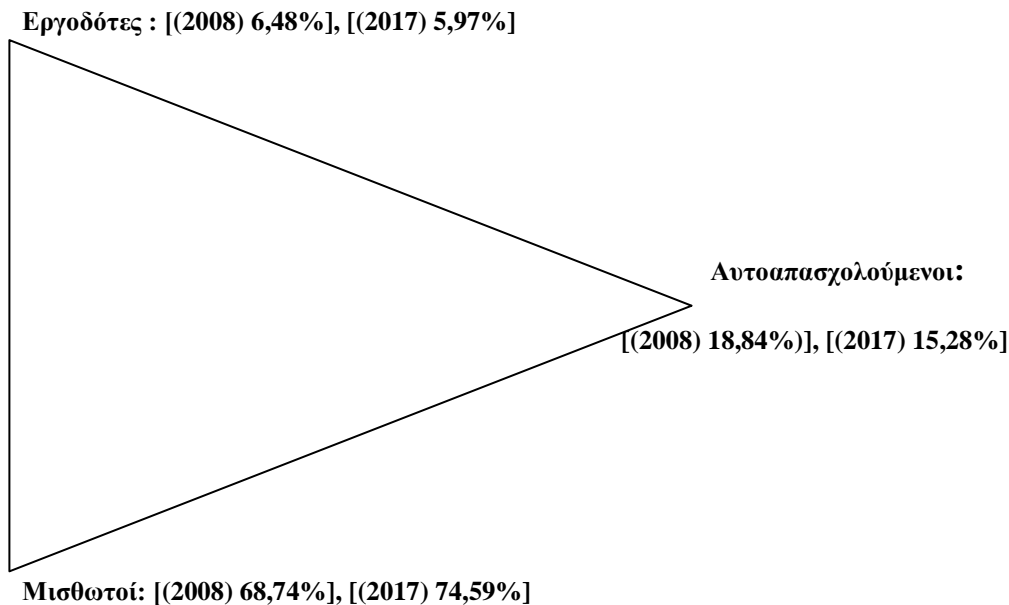
Μισθωτοί:

Οι μισθωτοί είχαν αναλογία 59,60% το 1996, 66,40%, το 2008, και αποτελούν το 68,36% το 2018.

Εργασιακή πόλωση:

Πιο περιορισμένη εργασιακή πόλωση, με τάση διεύρυνσης-Παρουσία σημαντικών στρωμάτων ανεξάρτητων επαγγελματιών ή παραγωγών.

Σχήμα 4.2.4: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στη Ν. Κορέα

Ν. Κορέα (Δημοκρατία της Κορέας)

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 2008 και το 2017.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι), το 2008, αποτελούν το 6,48%, ενώ είναι το 5,97% του συνόλου των εργαζομένων, το 2017. Είναι λοιπόν μια σημαντική εργασιακή ομάδα, η οποία δείχνει ελαφρά τάση συμπίεσης.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούσαν, το 2008, ήταν το 18,84%, και το 15,28% του συνόλου των απασχολουμένων, το 2017. Η Ν. Κορέα αντιπροσωπεύει μια συμβολική μετακίνηση, από μια κατάσταση συγκρίσιμη με την Ελλάδα, σε μια εργασιακή κατανομή συγκρίσιμη με την Ιταλία.

Μισθωτοί:

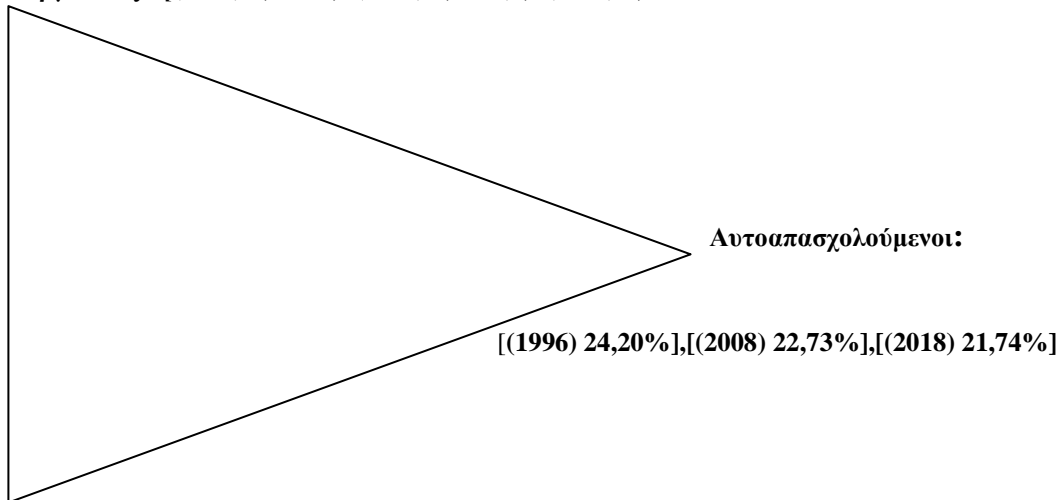
Οι μισθωτοί είχαν αναλογία ίση με 68,44%, το 2008, και αποτελούν το 74,59% το 2017.

Εργασιακή πόλωση:

Μετακινείται, από τη σχετικώς πιο συνεσταλμένη εργασιακή πόλωση, σε μια πιο διευρυμένη και με προοπτική περαιτέρω εξέλιξης.

Σχήμα 4.2.5: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στην Χιλή

Εργοδότες : [(1996) 3,14%], [(2008) 2,88%], [(2018) 4,27%]

Μισθωτοί: [(1996) 70,08%], [(2008) 72,76%], [(2018) 72,88%]

Χιλή

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 1996, το 2008 και το 2018.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι), το 1996, αντιπροσωπεύουν το 3,14%, το 2008, αποτελούν το 2,88%, ενώ είναι το 4,27% του συνόλου των εργαζομένων, το 2018.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούσαν, το 1996, το 24,20%, το 2008, ήταν το 22,73%, και είναι το 21,74% του συνόλου των απασχολούμενων, το 2018.

Μισθωτοί:

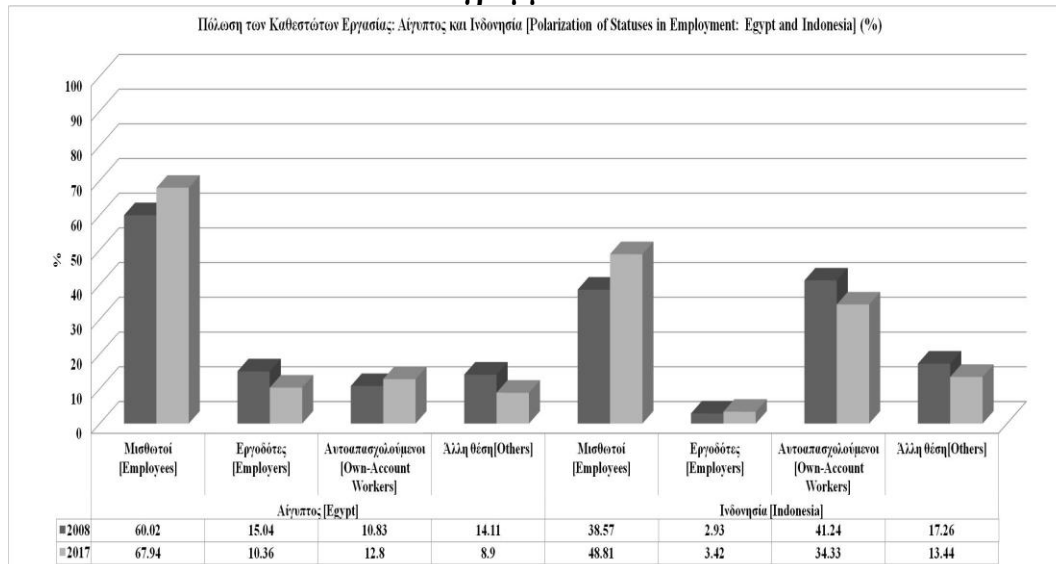
Οι μισθωτοί είχαν αναλογία ίση με 70,08%, το 1996, και 72,76%, το 2008, ενώ αποτελούν το 72,88% της συνολικής απασχόλησης, το 2018.

Εργασιακή πόλωση:

Η Χιλή δείχνει ανάλογη τάση με την Ιταλία και την Ν. Κορέα στους μισθωτούς. Μοιάζει με την Γαλλία και την Γερμανία σχετικά με τους εργοδότες. Στους αυτοαπασχολούμενους, έχει αναλογίες με την κατάσταση στην Ελλάδα.

4.3 Όψεις της κοινωνικής πόλωσης στην Αίγυπτο και την Ινδονησία

Διάγραμμα Α.4.3.1

Πηγή: ILO, ILOSTAT (Databases).

Η Αίγυπτος και η Ινδονησία είναι δύο από τις ενδιαφέρουσες περιπτώσεις χωρών, που συνδέονται με τις «περιπέπειες» της αναπτυξιακής διαδικασίας. Η δομή και η πρόσφατη εξέλιξη της απασχόλησης αποτυπώνει την ιδιότυπη διαδικασία της επικοινωνίας τους με τους τύπους των κοινωνικών οργανώσεων, οι οποίοι θεωρούνται βασικά πρότυπα της σύγχρονης κοινωνίας. Με τους όρους, τους οποίους υποδείξαμε, στην παρούσα εισαγωγή, δεν ανταποκρίνονται (περισσότερο ή λιγότερο), σε αυτά τα πρότυπα. Αυτές οι χώρες δείχνουν να μην αναπαραγάγουν την κοινωνική πόλωση, με βάση τα καθεστάτα της απασχόλησης, όπως αυτή παρουσιάζεται στους πρωτοπόρους. Φαίνεται, να προσεγγίζουν περισσότερο τις τάσεις, οι οποίες εμφανίζονται στις χώρες της Μεσογείου, της Α. Αμερικής και της Α. Ασίας.

Οι παρατηρήσεις μας, ωστόσο, πρέπει να είναι πολύ επιφυλακτικές, διότι οι αποτυπώσεις των μετρήσεων υποδεικνύουν κάποιες απότομες μεταβολές στις αναλογίες των διαφορετικών καθεστώτων της απασχόλησης. Από αυτήν την άποψη, η μόνη επιλογή είναι να αντιμετωπιστούν ως συναρθρώσεις διαφορετικών συστημάτων οικονομικής οργάνωσης, τα οποία έχουν τις αναμφισβήτητες εκβολές τους στην οργάνωση της παραγωγής και της εργασίας. Η δομή της απασχόλησης

είναι μια αντανάκλαση της συγκεκριμένης συνάρθρωσης, αλλά ορισμένες περιέργες αποτυπώσεις των μετρήσεων φαίνονται, ως αποτελέσματα διαμεσολαβήσεων, για την ενδεχόμενη στρέβλωση αυτής της αντανάκλασης.

Εντελώς διαφορετικής δυναμικής εμφανίζεται η ομάδα των εργοδοτών στις δύο χώρες. Στην Αίγυπτο είναι μια μεγάλη ομάδα, με αναλογία ίση με 15,04%, το 2008 και με 10,36%, το 2017. Η εύκολη παρατήρηση είναι ότι αυτές οι αναλογίες αντανακλούν το πολύ μικρό μέγεθος της μέσης επιχείρησης στην χώρα.

Στην Ινδονησία, αντίθετα, οι εργοδότες είναι μια πολύ περιορισμένη ομάδα. Αντιπροσωπεύουν το 2,93%, το 2008, και το 3,42% της απασχόλησης, το 2017. Σε συνδυασμό με τα δεδομένα της αυτοαπασχόλησης, κρίνουμε πως είτε οι επιχειρήσεις, που ανταποκρίνονται στο σύγχρονο πρότυπο της κερδοσκοπικής επιχείρησης, είναι ακόμη πολύ λίγες (θέση που ενισχύεται από την ελαφρά τάση διεύρυνσης της αναλογίας των εργοδοτών) είτε είναι γεωγραφικά περιορισμένες σε ορισμένες περιοχές (πιθανώς, μέσα ή κοντά στα αστικά κέντρα). Στις λοιπές περιοχές, εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων, φαίνεται απλώς να βρίσκεται σε πορεία μετασχηματισμού (με ανάλογες μετακινήσεις προς μια αναγνωρίσιμη μορφή εμπορευματικής οικονομίας) ένα προγενέστερο (ή και ακόμη παρόν) οικογενειακό πρότυπο παραγωγής.

Οι αυτοαπασχολούμενοι στην Αίγυπτο δείχνουν να ακολουθούν μια αντίστροφη τάση (αν και η μέτρηση δεν υποδεικνύει πολύ μεγάλη απόκλιση) από τη γνωστή τάση της μείωσης της αναλογίας. Δεν είναι, ωστόσο, απίθανο η μέτρηση να αντανακλά τη στενή επικοινωνία της ομάδας των πολύ μικρών εργοδοτών και των αυτοαπασχολουμένων. Κάποτε, δηλαδή, ορισμένοι πολύ μικροί «επιχειρηματίες» είναι εργοδότες και κάποτε εμφανίζονται ως αυτοαπασχολούμενοι. Οι διακυμάνσεις, λοιπόν, των μετρήσεων μπορεί να οφείλονται στο δυσανάγνωστο χαρακτήρα των μικρών επιχειρήσεων, από τους ασκούντες τη διερεύνηση της απασχόλησης. Οι αυτοαπασχολούμενοι αντιπροσωπεύουν το 10,83%, το 2008, και το 12,8% της απασχόλησης, το 2017. Οι βοηθοί, που συνήθως συνοδεύουν την αυτοαπασχόληση, ακολουθούν σαφώς πτωτική τάση. Αυτό το γεγονός πρέπει να συνεκτιμηθεί για την εξέλιξη της αυτοαπασχόλησης.

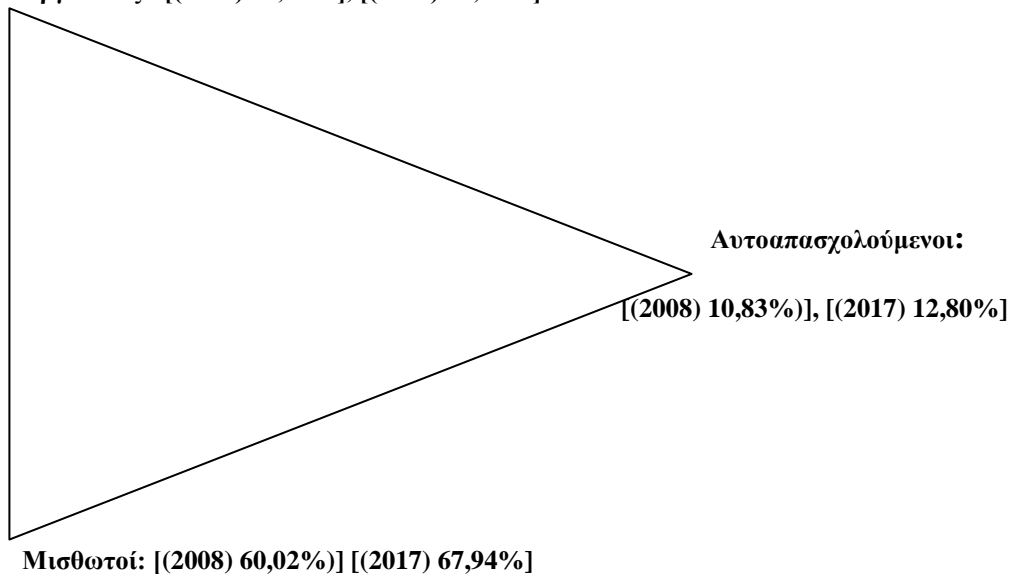
Στην Ινδονησία, οι αυτοαπασχολούμενοι είναι, και τα δύο έτη της σύγκρισης, μια τεράστια ομάδα. Το 2008 αντιπροσωπεύουν το 41,24% και μαζί με τους βοηθούς συναποτελούν πάνω από το 58% των απασχολουμένων. Το 2017, έχουν περιοριστεί στο 34,33% και μαζί με τους βοηθούς συναποτελούν, προς το 48% της συνολικής απασχόλησης. Αυτή είναι μια πολύ σοβαρή εξέλιξη, εφόσον βέβαια οι μετρήσεις είναι ακριβείς.

Η ακριβώς αντίστροφη τάση με την αυτοαπασχόληση, παρουσιάζεται στην μισθωτή απασχόληση, στην Ινδονησία. Από το 38,57% το 2008, αντιπροσωπεύουν, το 2017, το 48,81% της απασχόλησης. Κατ' αυτήν την έννοια, η παρούσα και η προβλεπόμενη (μελλοντική) εξέλιξη δείχνει να τείνει στην αναπαραγωγή του μοτίβου, το οποίο εδραιώθηκε στις πρωτοπόρες χώρες. Η απόσταση, σίγουρα, είναι ακόμη πολύ μεγάλη.

Στην Αίγυπτο οι μισθωτοί έχουν ξεπεράσει το 60% των απασχολούμενων ήδη από το 2008. Δείχνουν να αγγίζουν το 68%, το 2017. Η εικόνα των μισθωτών και η αναλογία τους παρουσιάζεται αρκετά προωθημένη. Κατά τη γνώμη μου, οι νέοι που εισέρχονται για πρώτη φορά στην απασχόληση, εντάσσονται σχεδόν αποκλειστικά στη μισθωτή εργασία. Στο μέλλον, θα μπορεί να εκτιμηθεί καλύτερα από την παρούσα στιγμή η επίδραση της σημερινής κατάσταση της εργασίας στην κοινωνική πόλωση.

Σχήμα 4.3.1: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στην Αίγυπτο

Εργοδότες : [(2008) 15,04%], [(2017) 10,36%]

Αίγυπτος

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 2008 και το 2017.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι), το 2008, αποτελούν το 15,04%, ενώ είναι το 10,36% του συνόλου των εργαζομένων, το 2017. Αυτή η ομάδα μοιάζει «υπερμεγέθης». Πιθανόν, να επικοινωνεί με τους αυτοαπασχολούμενους.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούσαν το 10,83% το 2008, και είναι το 12,80% του συνόλου των απασχολούμενων, το 2017. Ισχύει και εδώ η υπόθεση που αφορά στους εργοδότες.

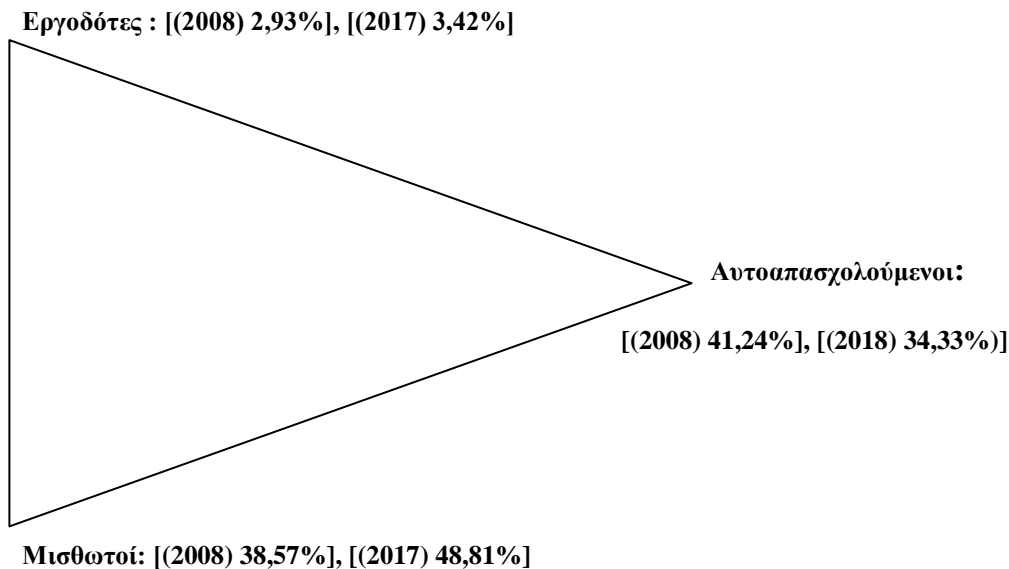
Μισθωτοί:

Οι μισθωτοί είχαν αναλογία ίση με 60,02%, το 2008, ενώ αποτελούν το 67,94% της συνολικής απασχόλησης, το 2017.

Εργασιακή πόλωση:

Η Αίγυπτος, παρουσιάζει αναλογίες με την Ελλάδα στους μισθωτούς. Έχει μια προφανή ιδιοπροσωπία στους συσχετισμούς εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων. Είναι, ωστόσο, ενδεχόμενο, η συγκεκριμένη εικόνα να έχει διασκευαστεί από τρόπο διαμόρφωσης των μετρήσεων και της παρουσίασης των αποτελεσμάτων.

Σχήμα 4.3.2: Η πόλωση των Καθεστώτων Εργασίας στην Ινδονησία

Ινδονησία

Τα δεδομένα, που χρησιμοποιούμε, εδώ αφορούν στο 2008 και το 2017.

Εργοδότες:

Οι εργοδότες (μικροί και μεγάλοι), το 2008, αποτελούν το 2,93%, ενώ είναι το 3,42% του συνόλου των εργαζομένων, το 2017. Αυτή η ομάδα είναι εξαιρετικώς περιορισμένη.

Αυτοαπασχολούμενοι:

Οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούσαν το 41,24% το 2008, και είναι το 34,33% του συνόλου των απασχολούμενων, το 2017. Είναι μια τεράστια ομάδα, η οποία έχει υποστεί μια πολύ σοβαρή συμπίεση σε μια δεκαετία.

Μισθωτοί:

Οι μισθωτοί είχαν αναλογία ίση με 38,57%, το 2008, ενώ αποτελούν το 48,81% της συνολικής απασχόλησης, το 2017.

Εργασιακή πόλωση:

Η Ινδονησία είναι μια χώρα, της οποίας η διάρθρωση της απασχόλησης έρχεται μάλλον από μια παραδοσιακή οργάνωση. Είναι πολλή γρήγορη η διαδικασία εκσυγχρονισμού των δομών, στην οποία είναι χαρακτηριστική η πολύ μικρή αναλογία των εργοδοτών και η διεύρυνση των μισθωτών. Οι μισθωτοί τείνουν πλέον να προσεγγίζουν την πλειονότητα των εργαζομένων, στη χώρα.

Βιβλιογραφία [Bibliography]

- B. Αρανίτου, *Η μεσαία τάξη στην Ελλάδα την εποχή των μνημονίων*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2018.
- A. Atkinson, “The Luxembourg Income Study (LIS): Past, Present and Future.” *Socio-Economic Review* 2(2): 165-190.
- A. Atkinson, A. Brandolini, “On the identification of the ‘middle class’”, ECENEQ, Society for the Study of the Economic Inequality, *Working Papers*, No. 217, 2011.
- A. Banerjee, E. Duflo, “What is middle class about the middle classes around the world?”, *Journal of Economic Perspective*, 22 (2), 2008, σσ. 3-28.
- Credit Suisse Research Institute, *Global Wealth Databook 2015*, Zurich, Credit Suisse Research Institute (www.credit-suisse.com/researchinstitute), 2015 (October).
- G. Dumenil, D. Levy, *The Crisis of Neoliberalism*, Cambridge Mass.-London, Harvard University Press, 2011.
- M. Friedman, “The role of monetary policy”, *American Economic Review*, 1968, 68 (1), σσ. 1-17.
- A. Gorz, *Farewell to the Working Class. Essay on Post-Industrial Socialism*, London, Pluto Press, 1982.
- J.M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London, Macmillan, 2007 (1936).
- H. Kharas, “The Emerging Middle Class in Developing Countries”, OECD, Development Centre, *Working Papers*, No. 285, 2010 (January).
- R.N. Langlois, “Cognitive Comparative Advantage and the Organization of Work: Lessons from Herbert Simon’s Vision of the Future”, *Economics Working Papers*, Paper 200220, 2002 (http://digitalcommons.uconn.edu/econ_wpapers/200220).
- F. Levy, R.J. Murnane, *The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market*, New York- Princeton N.J., Russell Sage Foundation-Princeton University Press, 2004.
- A.N. Λύτρας, *Κοινωνία και Εργασία*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000.
- A.N. Λύτρας, Κ.Ν. Σουλιώτης, *Αποκλεισμοί στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2004.
- A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση*, Αθήνα, Παπαζήση, 2016.
- A.N. Lytras, *Wage Labour in Modern Society*, Athens, Papazissis Publishers, 2016 (eBook).
- A.N. Lytras, *A Radical Policy for Combating Unemployment*, Papazissis Publishers, 2017 (eBook).

- K. Marx, *Theories of Surplus Value (Volume IV of Capital)*, Moscow, Progress Publishers, 1863, E-Book, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1863/theories-surplus-value/add1.htm.#s12d>.
- K. Marx, «Μισθωτή Εργασία και Κεφάλαιο», K. Marx, F. Engels, *Διαλεχτά Έργα*, Αθήνα, Γνώσεις, τ. 1, σσ. 75-106.
- K. Marx, *Value, Price and Profit*, New York, International Co., Inc, 1969 (HTML Mark-up: Mike Ballard, miballard@stanford.edu,1995; Proofed and corrected by Brandon Poole, 2009, Mark Harris 2010).
- K. Marx, “Wage Labour and Capital”, D. McLellan (ed.), *Karl Marx. Selected Writings*, Oxford-New York, Oxford University Press, 2000, σσ. 273-294.
- K. Marx, *Θεωρίες για την Υπεραξία -τέταρτος τόμος του «Κεφαλαίου»-*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, Μέρος Πρώτο, 1981.
- Oxfam International, “An economy for the 1%. How privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped”, *Oxfam Briefing Papers*, Oxford, Oxfam GB, 2016 (January), No, 210.
- Pew Research Center, *America’s Shrinking Middle Class: A Close Look at Changes within Metropolitan Areas*, 2016 (May 11), <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/3/2016/05/Middle-Class-Metro-AreasFINAL.pdf>.
- A.W. Phillips, “The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957”, *Economica*, 1958, 25 (100), σσ. 283-299, ([doi:10.1111/j.1468-0335.1958.tb00003.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1958.tb00003.x)).
- T. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge Mass., Harvard University Press, 2014.
- Χρ. Πισσαρίδης κ.ά., *Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία (Τελική Έκθεση)*, 2020 (14 Νοεμβρίου).
- N. Πουλιαντζάς, *Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984 (1974).
- S. Pressman, “The decline of middle class: An international perspective”, *Journal of Economic Issues*, 41(1), 2007, σσ. 181-200.
- D. Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, Kitchener (Ontario-Canada), 2001 [1821³ (1817)].
- J. Rifkin, *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1996.
- J.-B. Say, *A Treatise on Political Economy*, New York, A.M. Kelley, 1971.
- H.A. Simon, “The Corporation: Will It Be Managed by Machines?”, M.L. Anshen, G.L. Bach (eds.), *Management and the Corporations*, 1985, New York, McGraw-Hill, 1960, σσ. 17-55.
- A. Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London, G. Bell and Sons, 1887, Vol. I.
- G. Standing, *The precariat*, London, Bloomsbury Academic, 2011.

UNDP, *Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, United Nations Development Programme (UNDP), 2010.

UNDP, *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone*, United Nations Development Programme (UNDP), 2016.

U.S. Department Of Commerce (Economics and Statistics Administration), Office of the Vice President of the United States (Middle Class Task Force)], *Middle Class in America*, Washington D.C., 2010 (January).

M. Weber, *Economy and Society*, Berkeley, University of California Press, 1978, Vol. I.

C. Wright Mills, *White Collar: The American Middle Classes*, Oxford-New York, Oxford University Press, 2002 (1951).

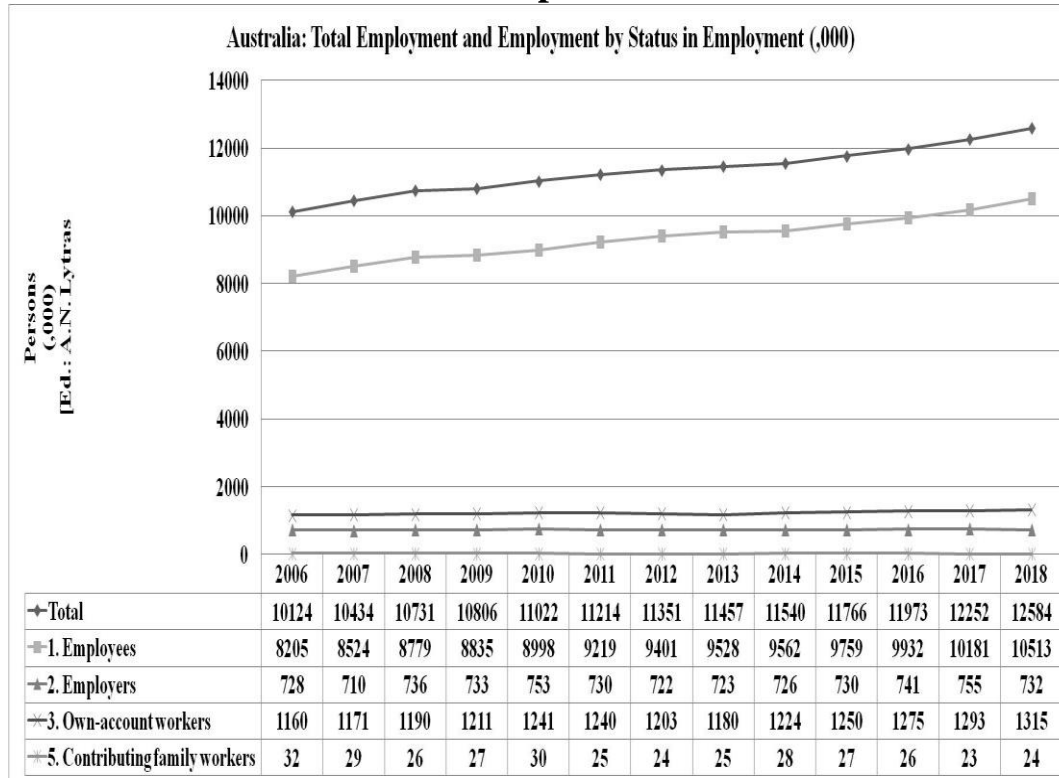
E.O. Wright, *Classes*. New York, Verso, 1985.

B. National Data

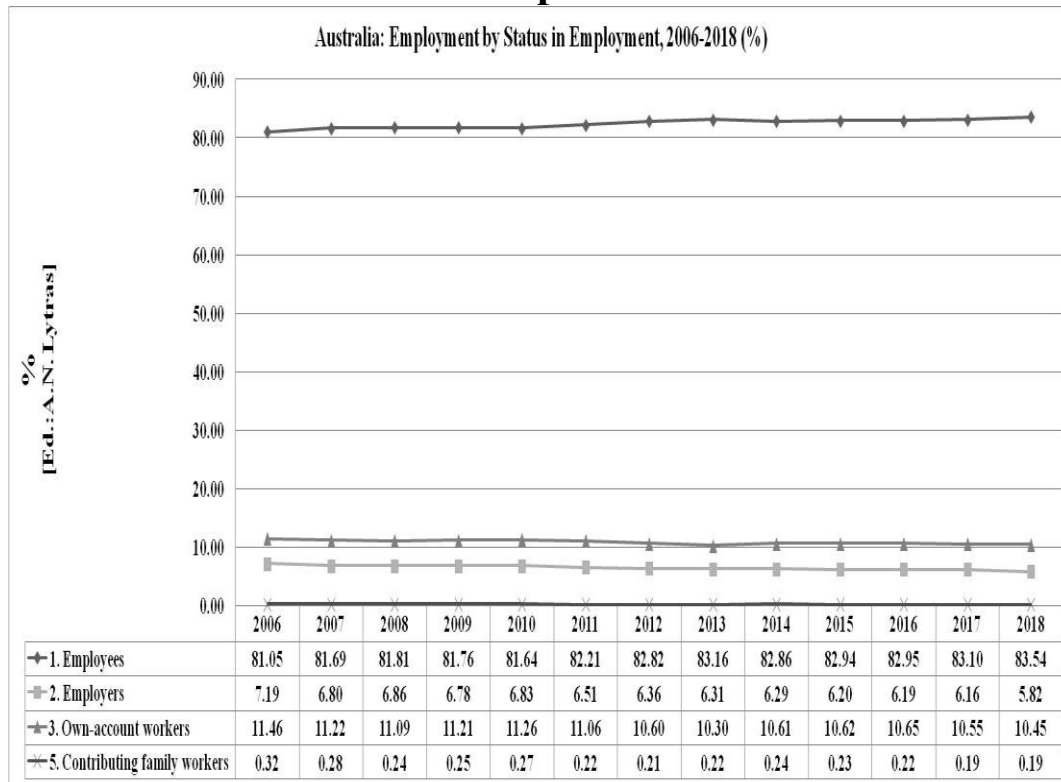
Μετρήσεις σε Εθνική Κλίμακα

Australia

Αυστραλία

Graph 1

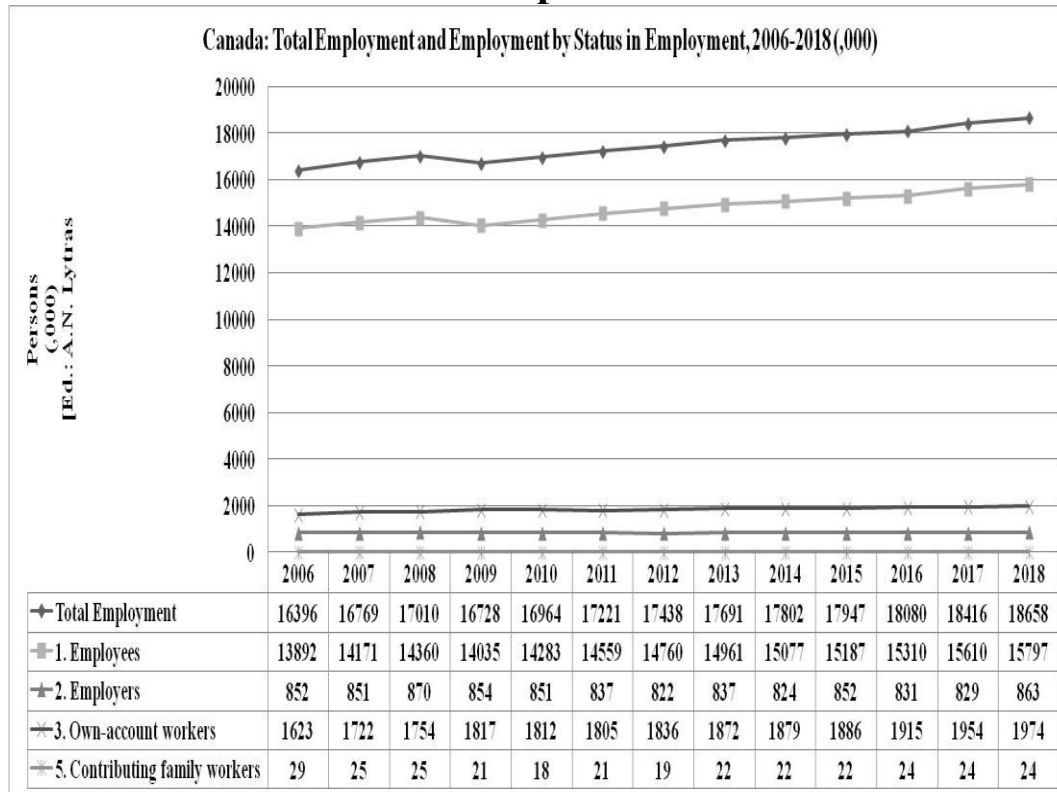
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 2

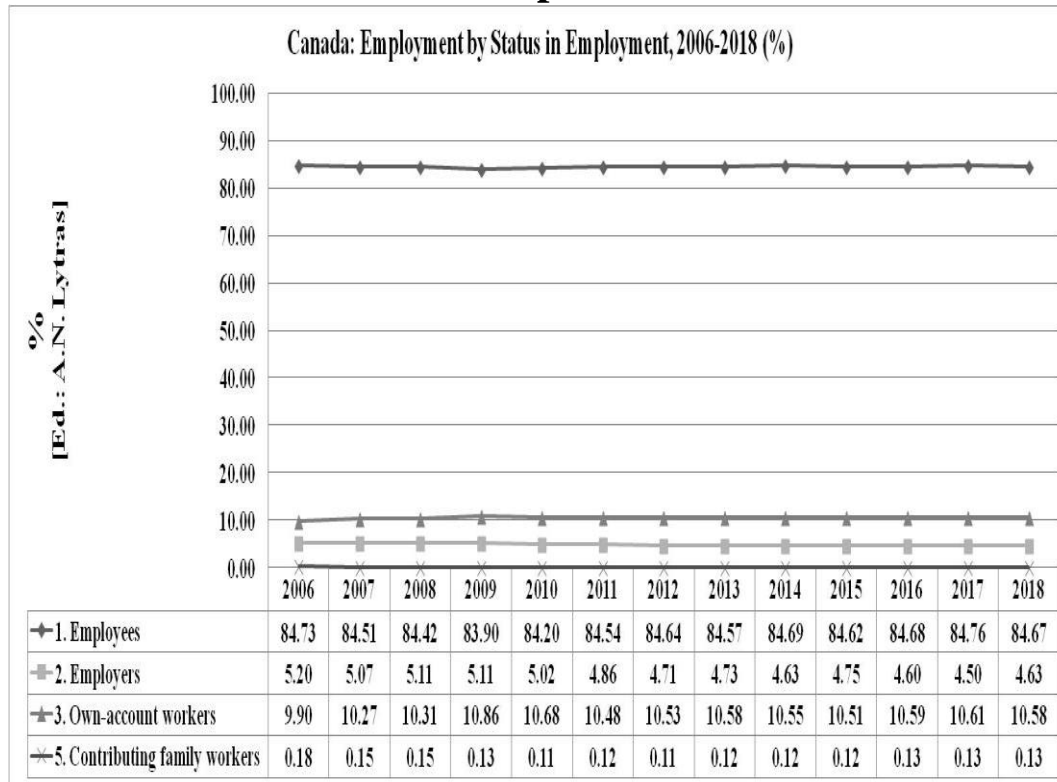
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Canada

Καναδάς

Graph 3

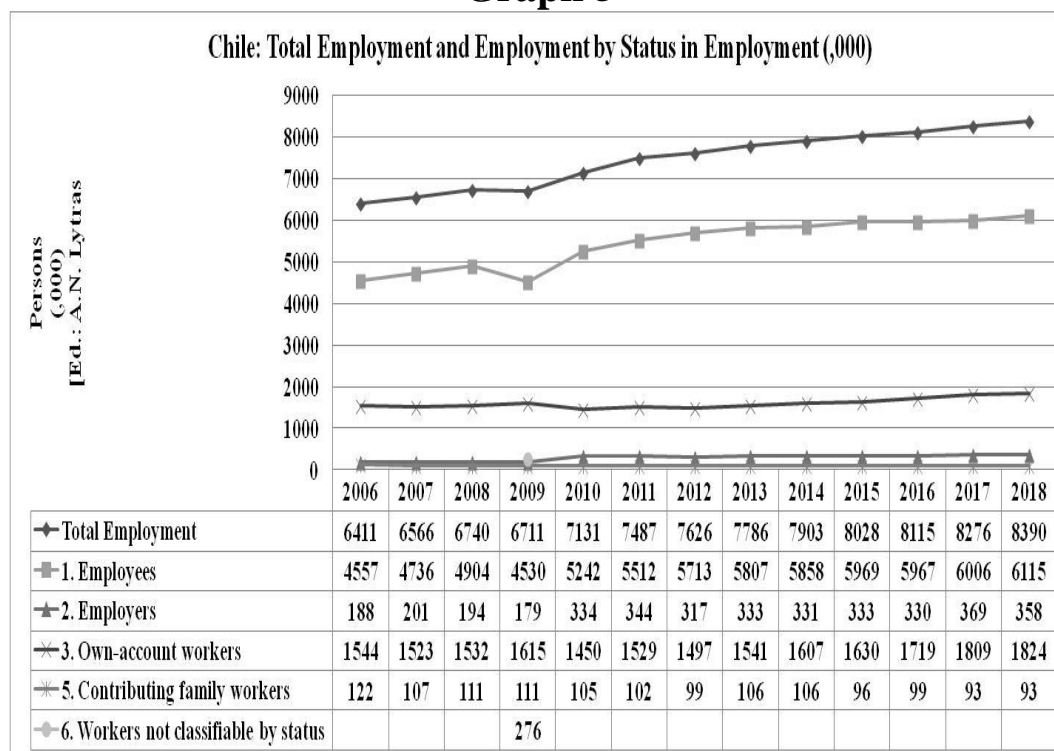
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 4

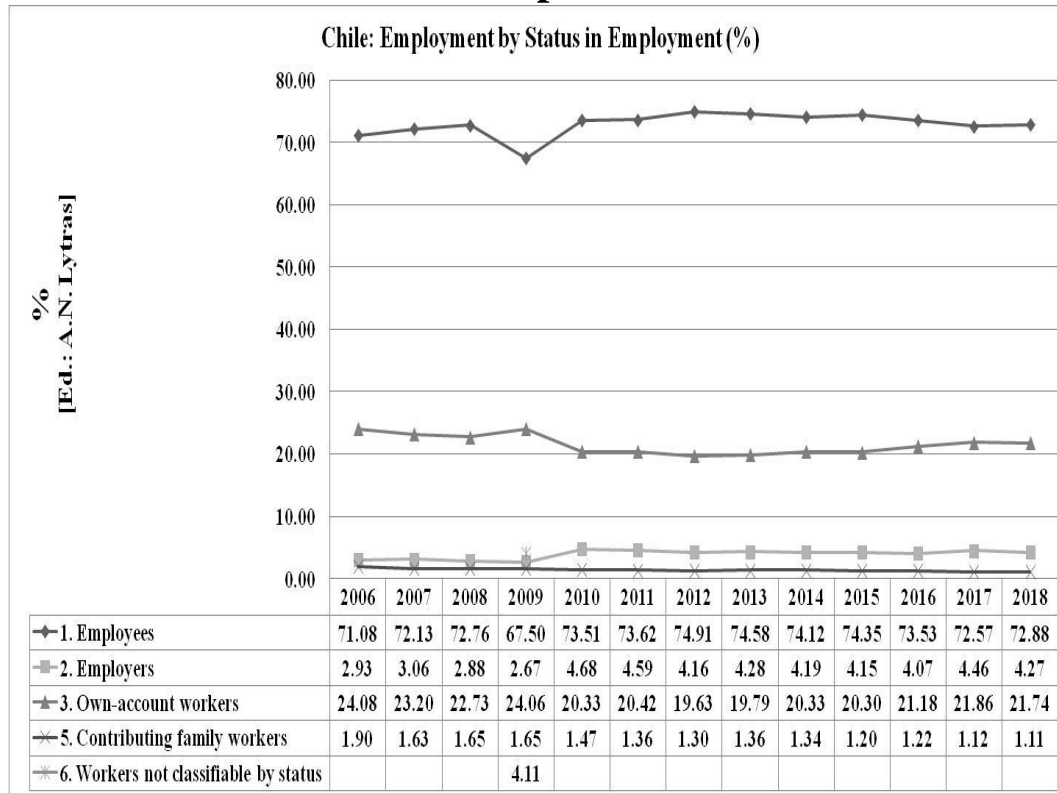
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Chile

Χιλή

Graph 5

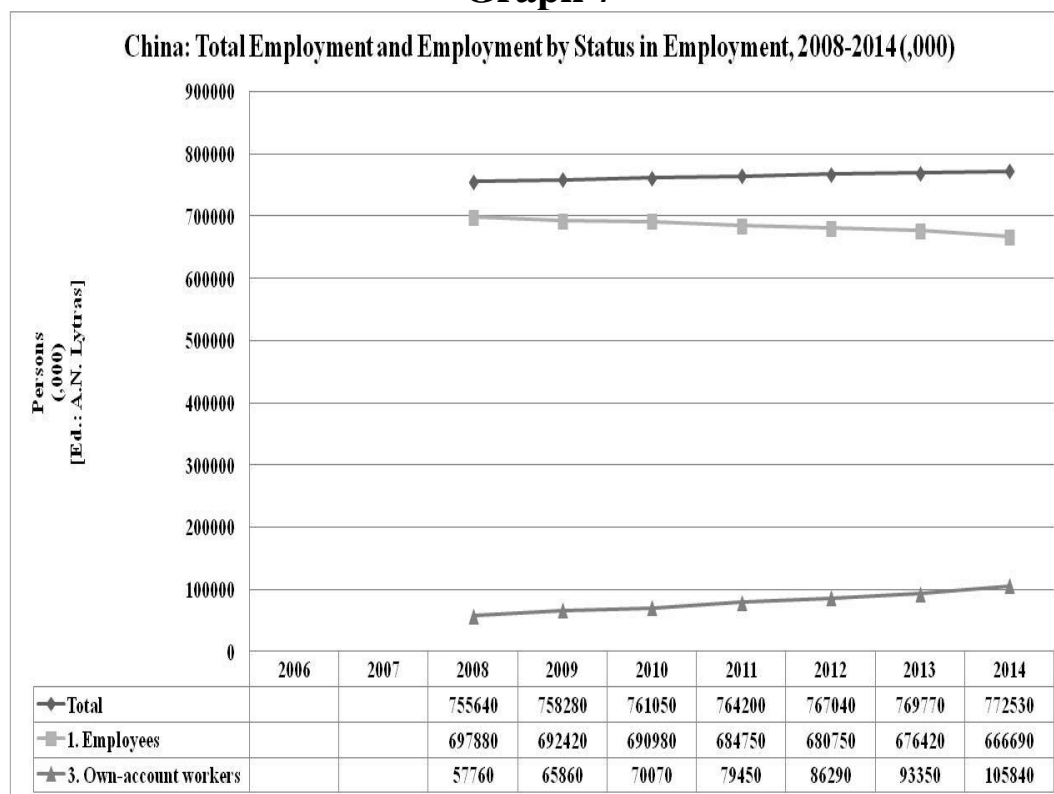
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 6

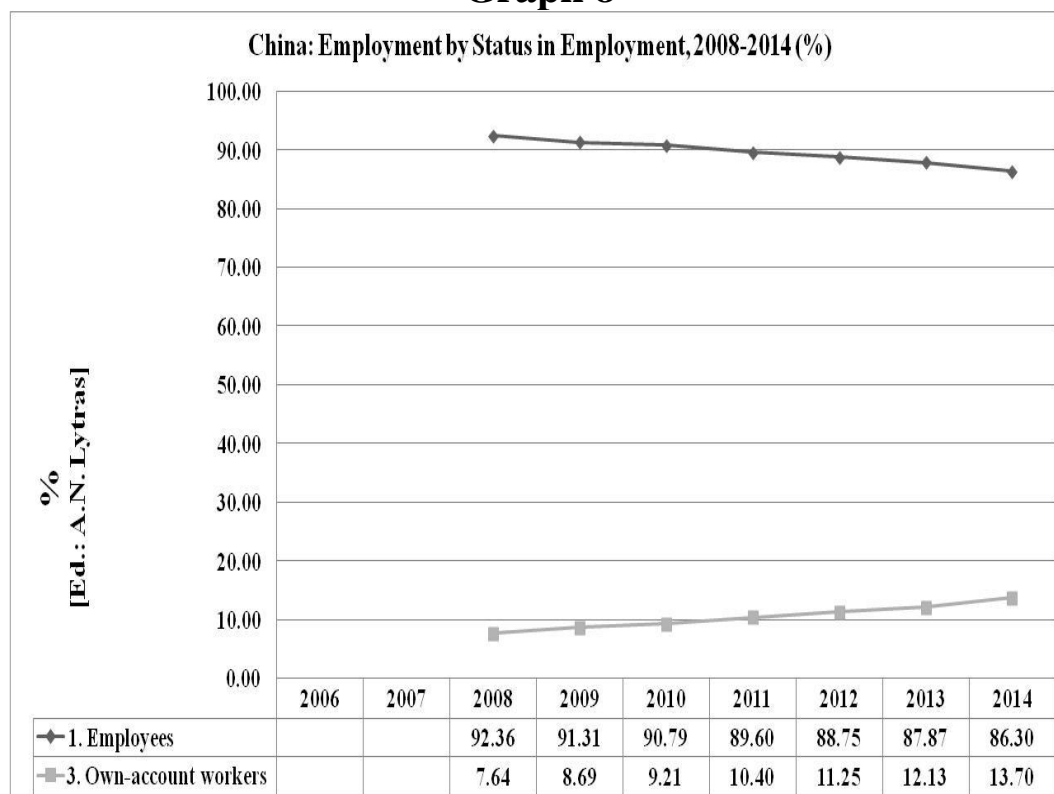
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

China

Κίνα

Graph 7

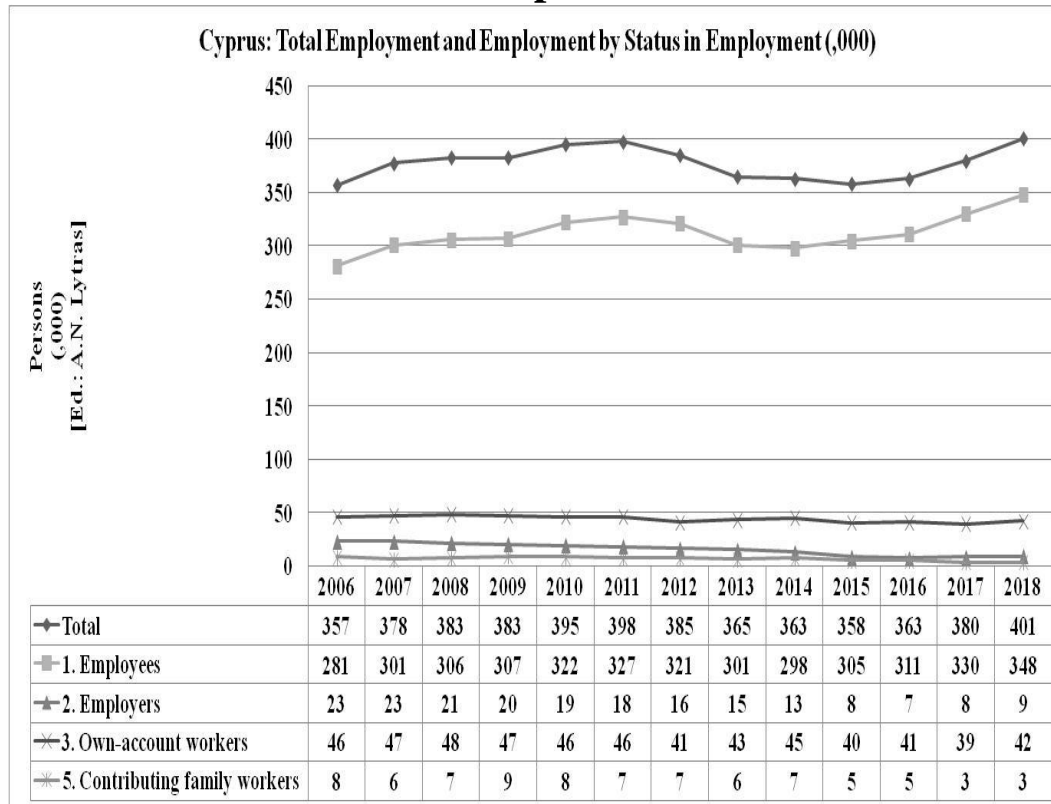
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 8

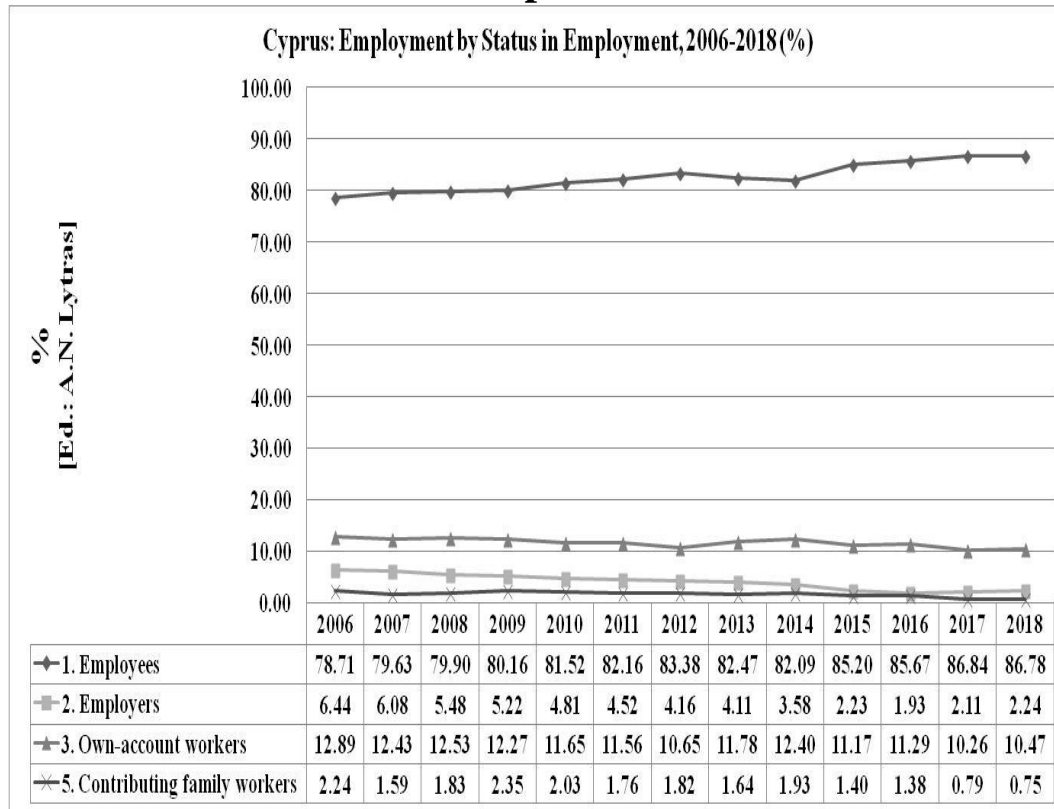
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Cyprus

Κύπρος

Graph 9

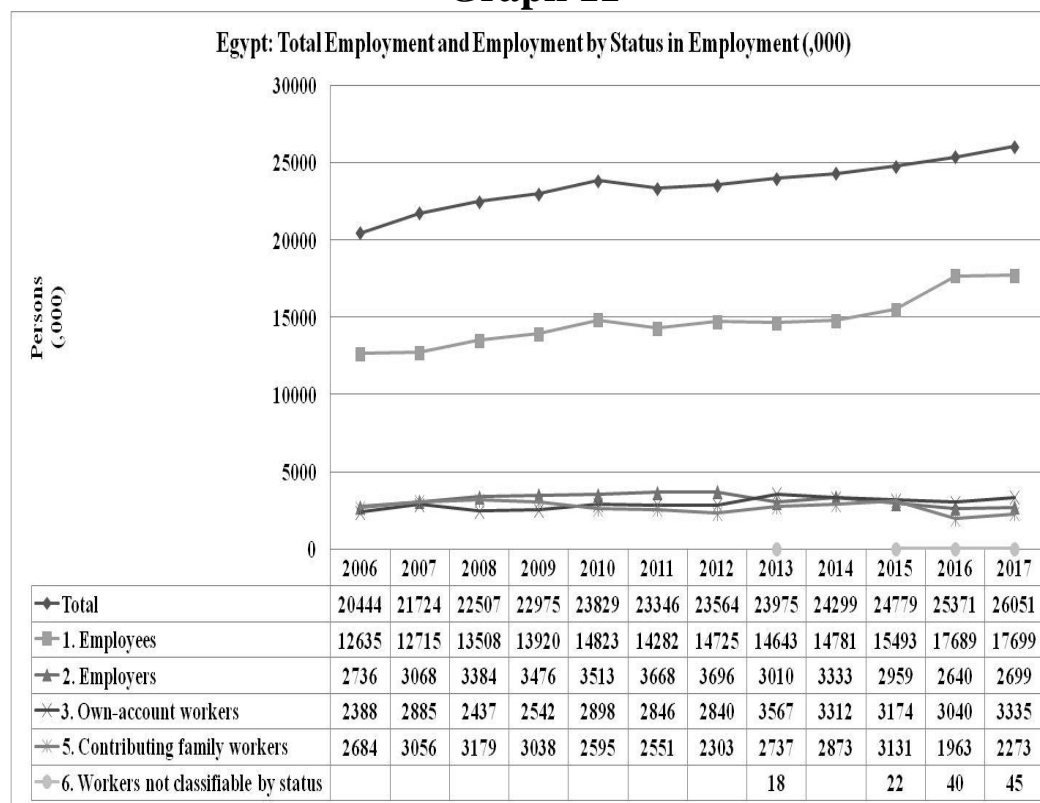
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 10

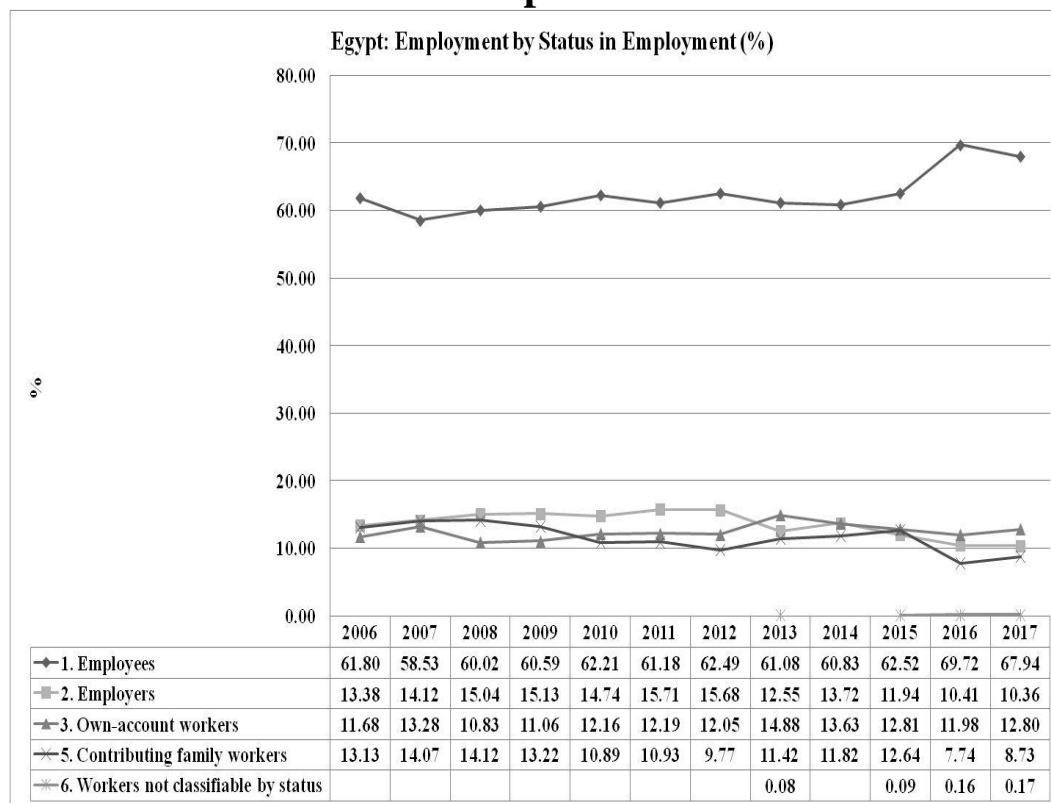
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Egypt

Αίγυπτος

Graph 11

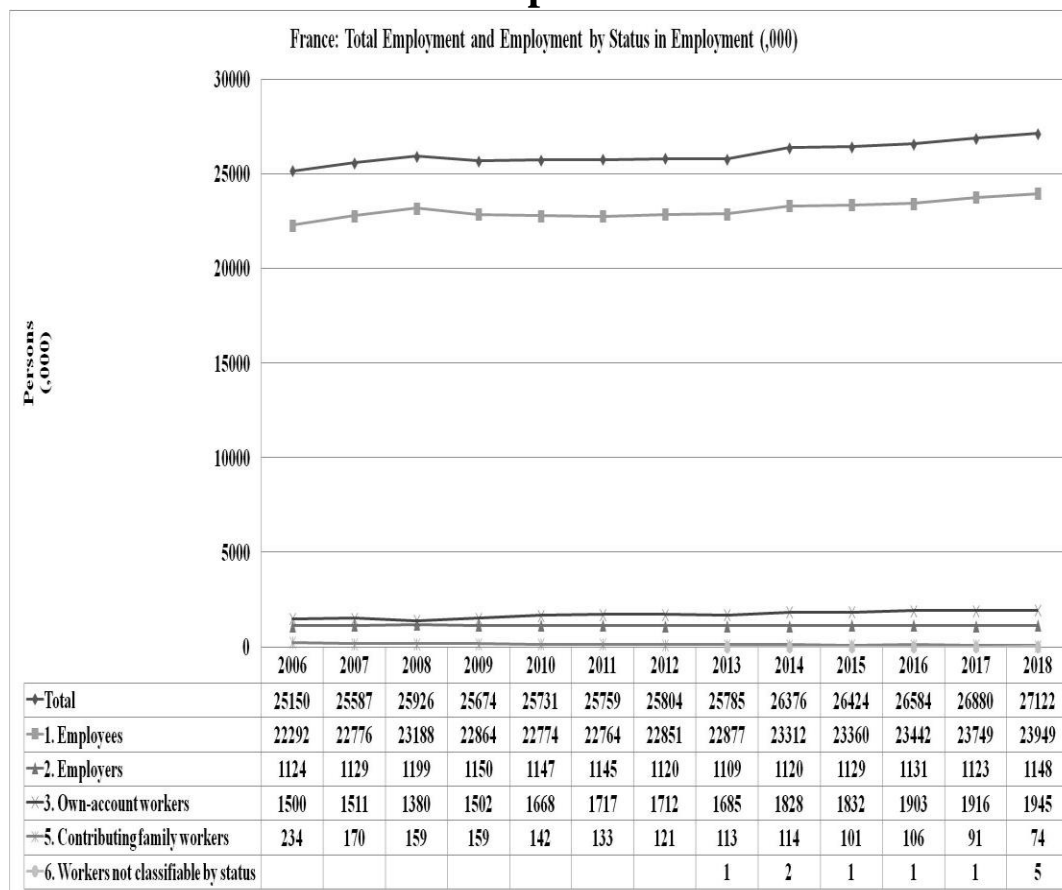
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 12

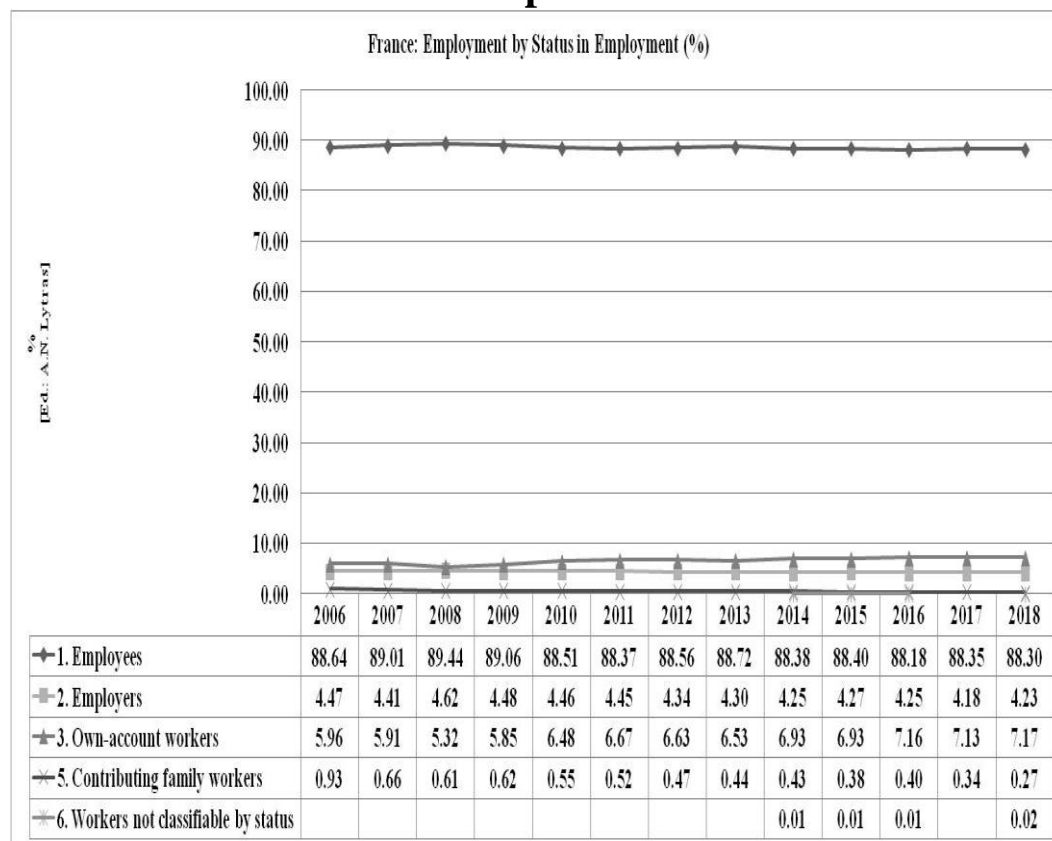
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

France

Γαλλία

Graph 13

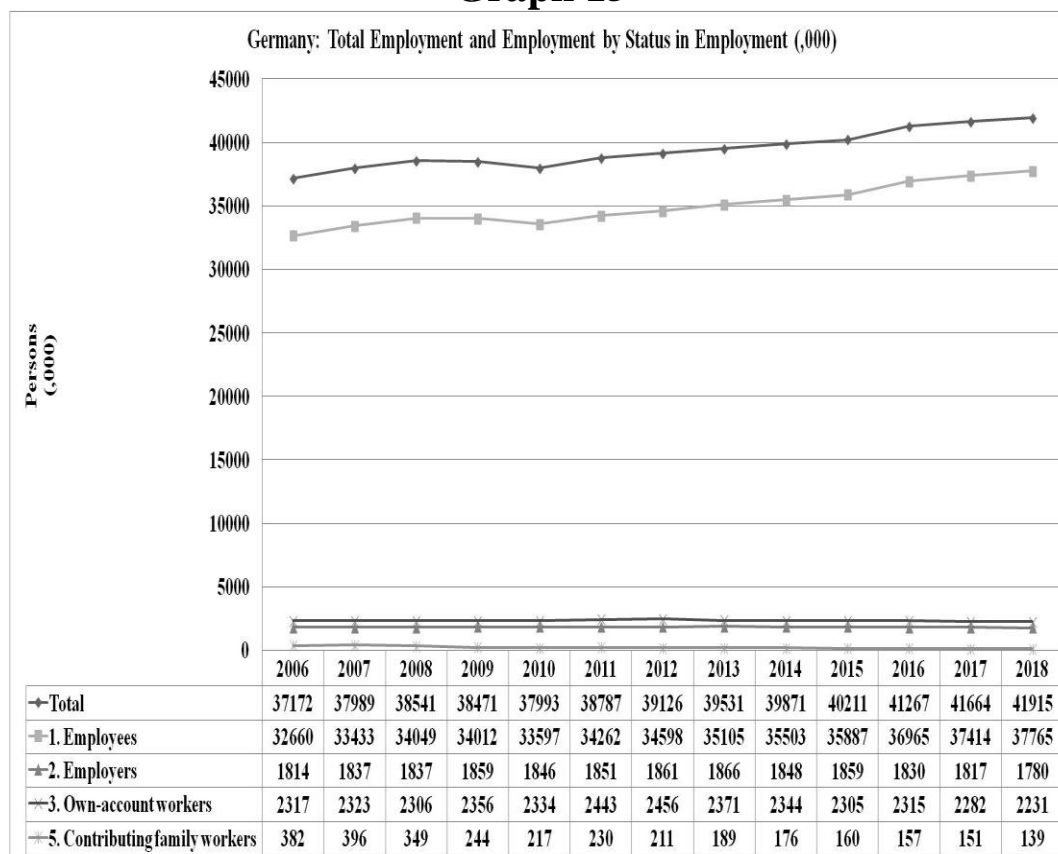
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 14

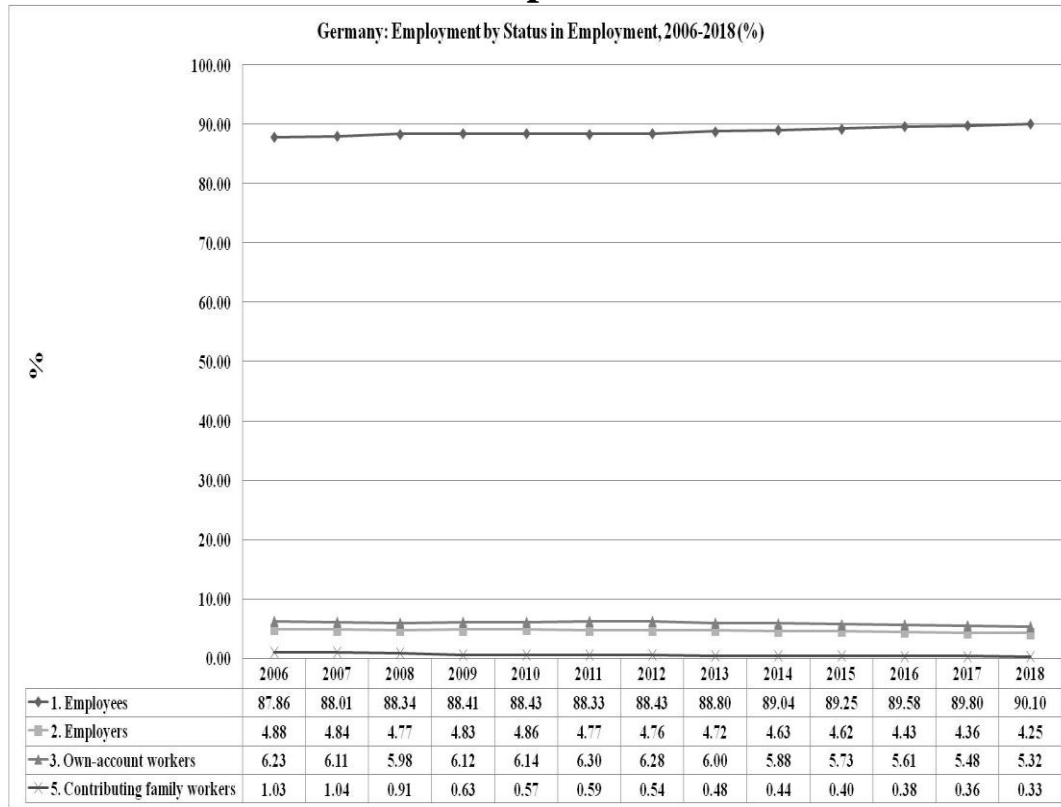
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Germany

Γερμανία

Graph 15

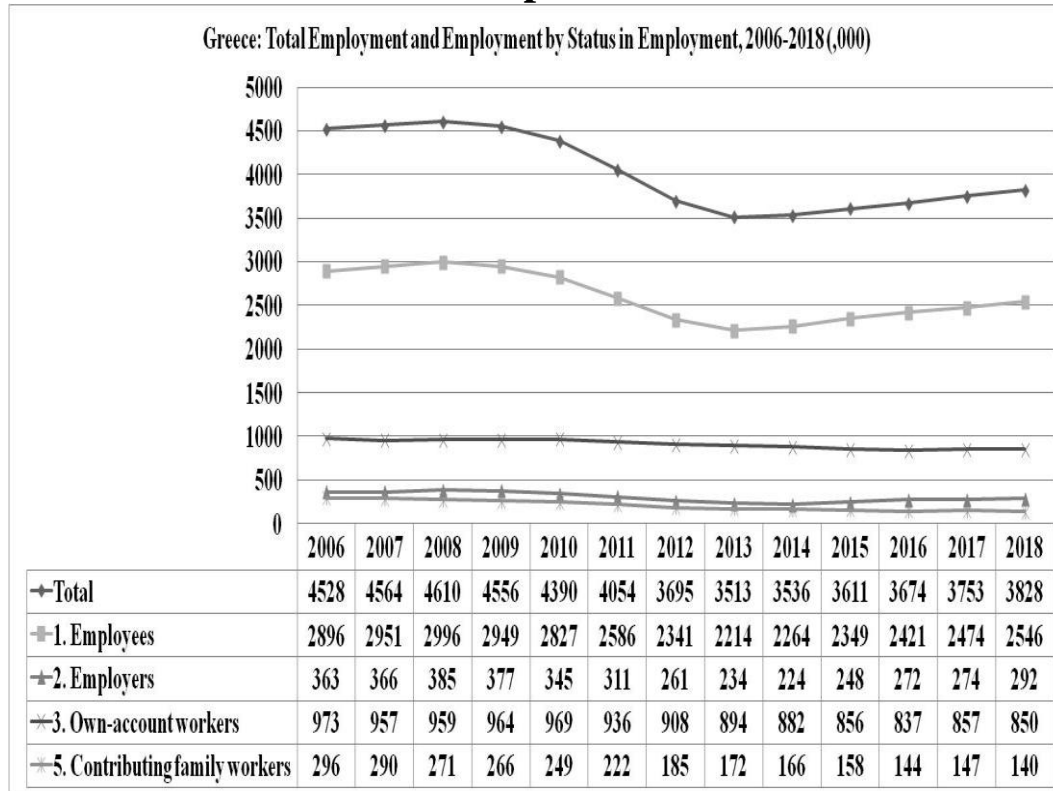
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 16

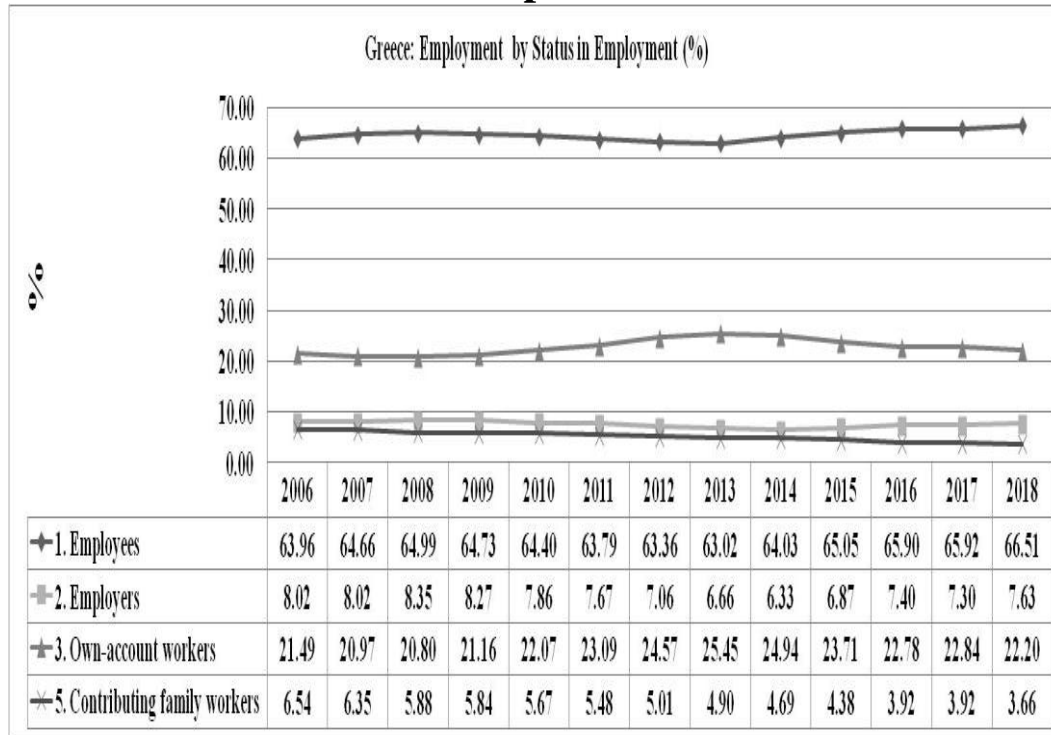
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Greece

Ελλάδα

Graph 17

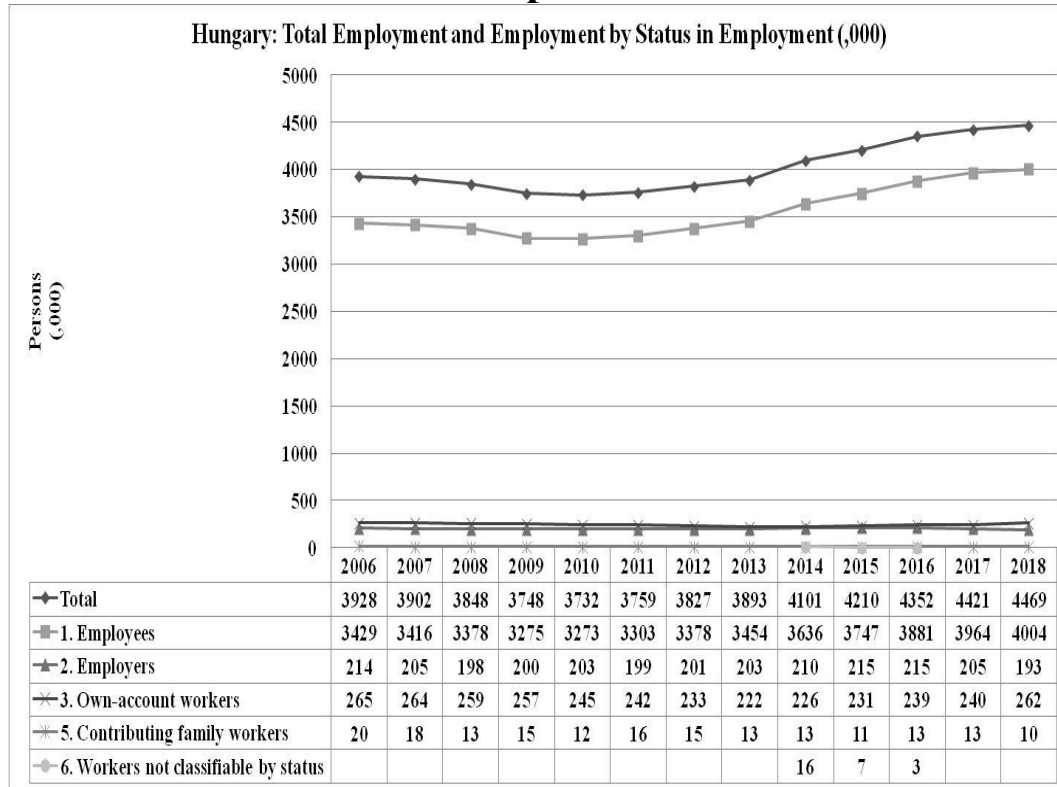
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 18

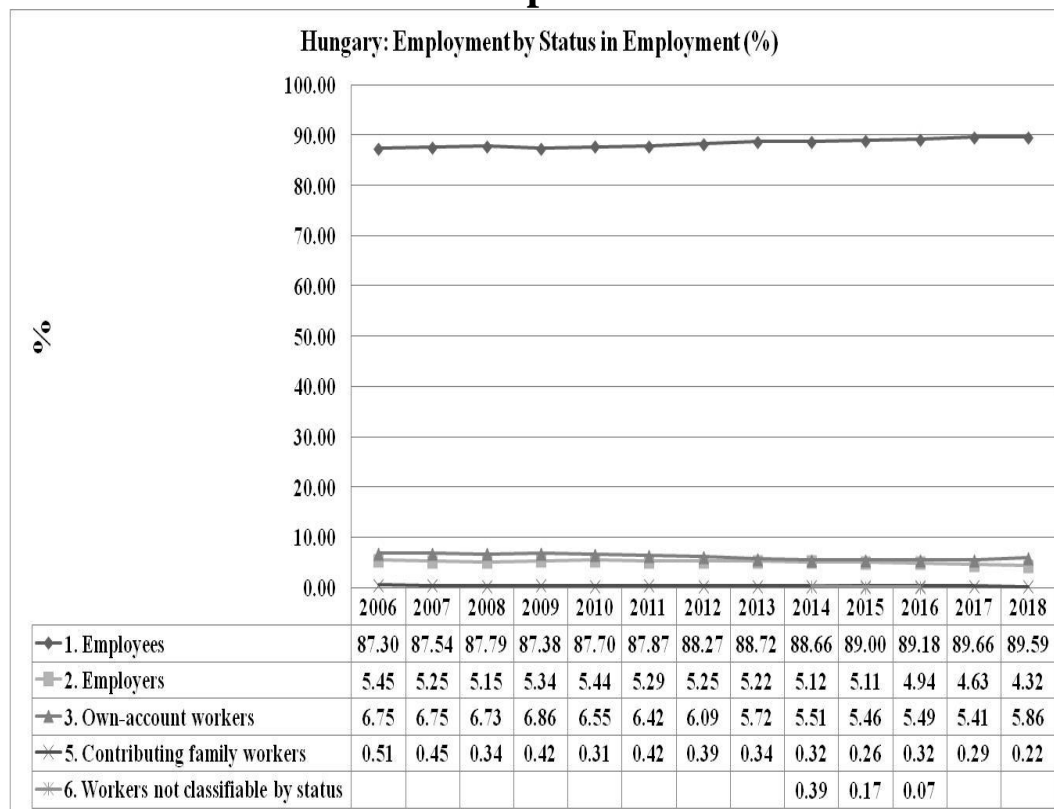
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Hungary

Ουγγαρία

Graph 19

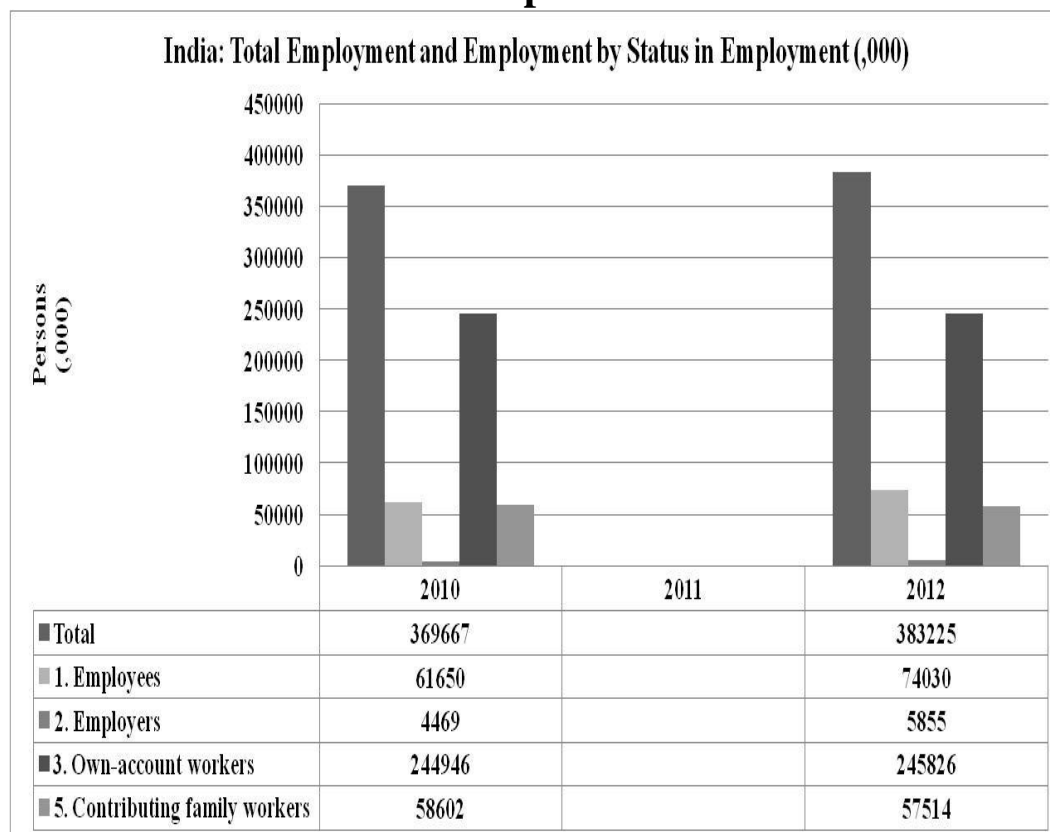
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 20

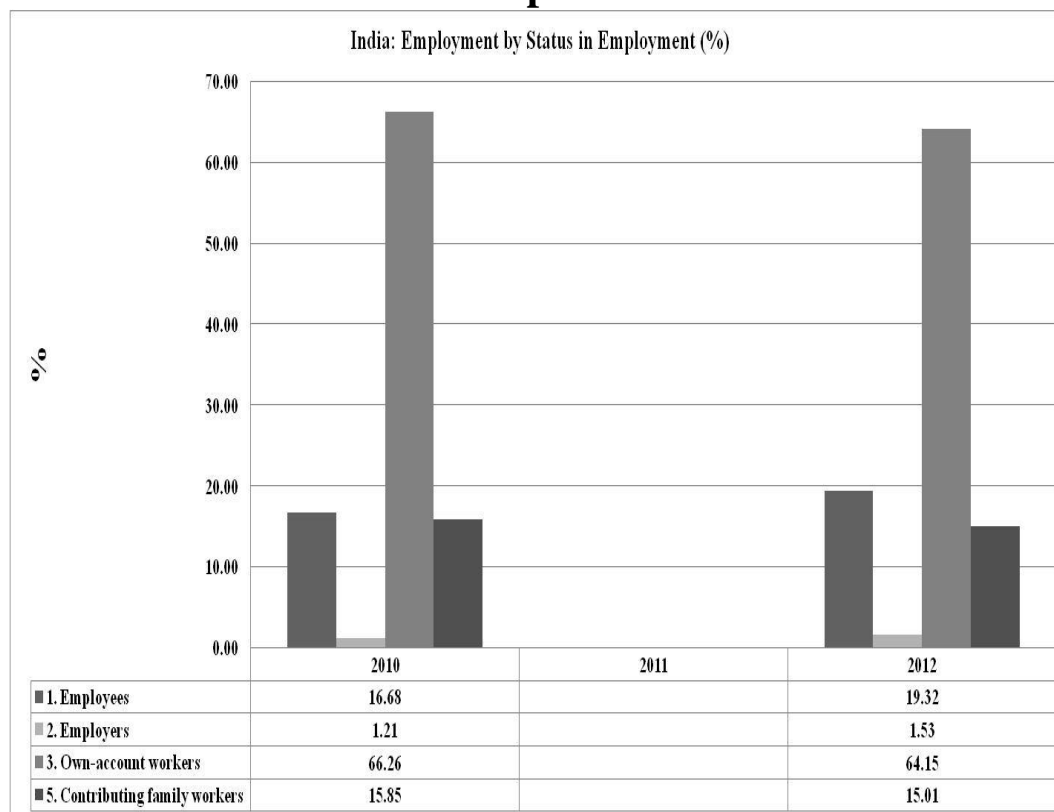
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

India

Ινδία

Graph 21

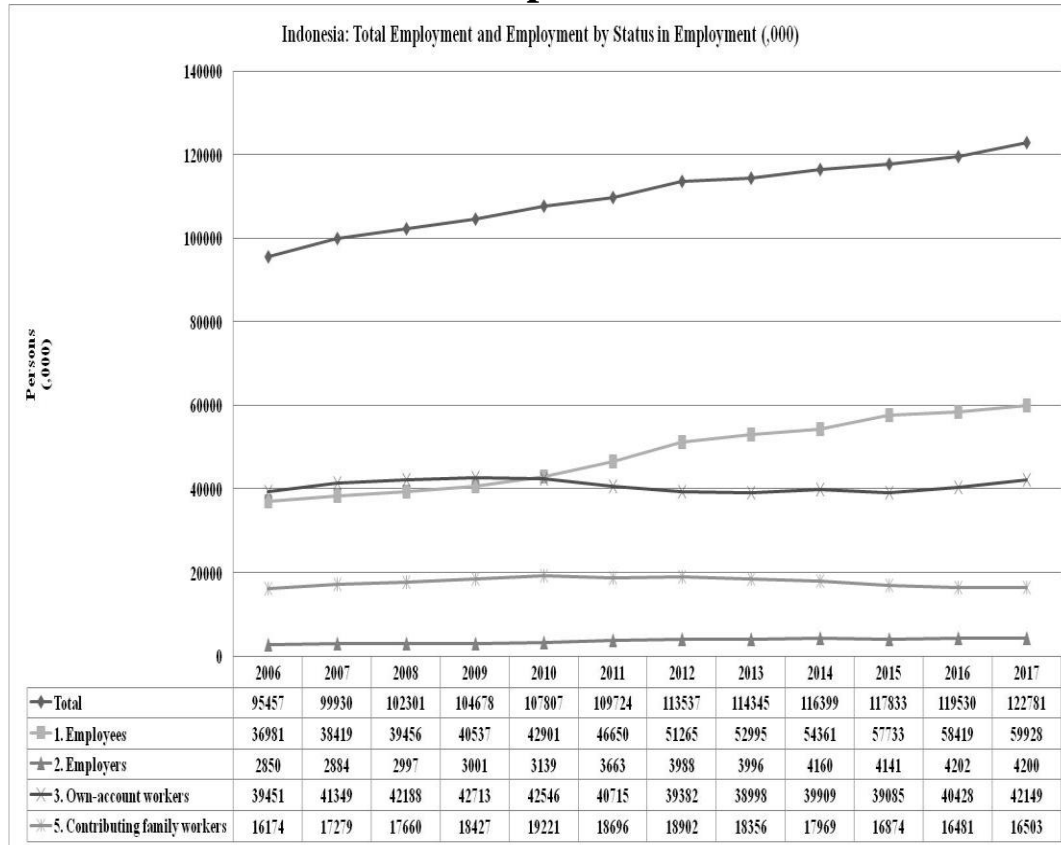
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 22

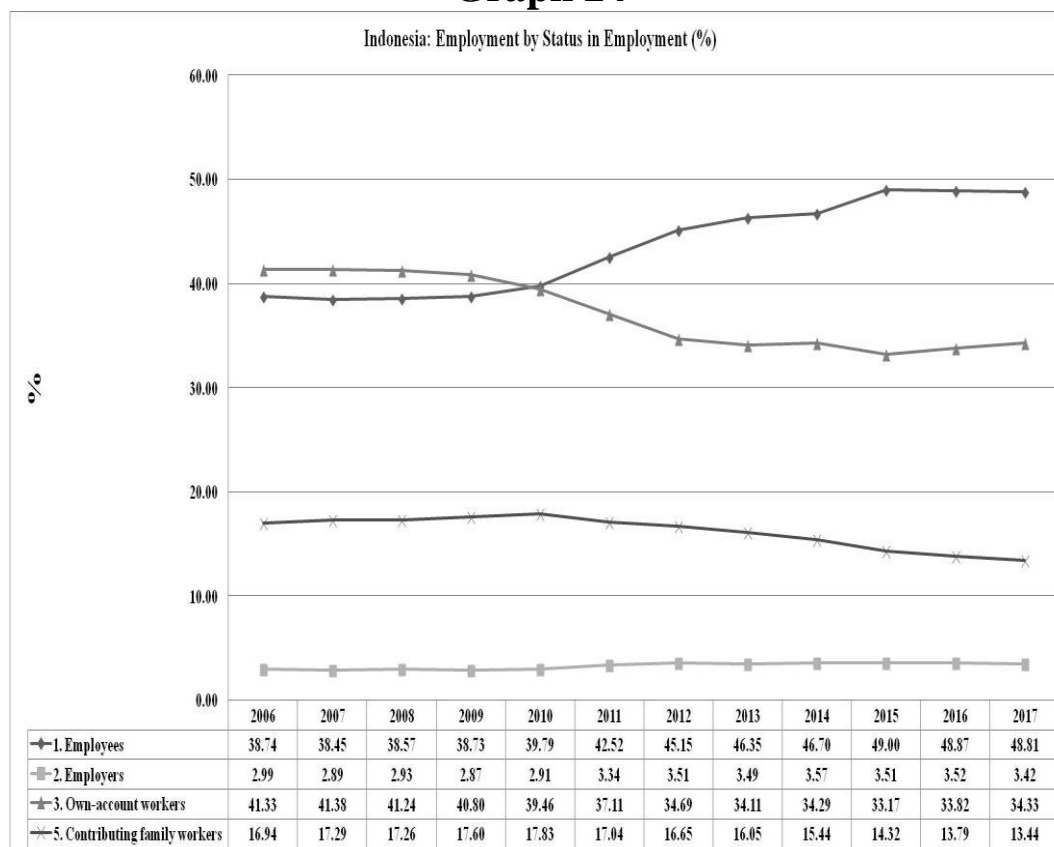
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Indonesia

Ινδονησία

Graph 23

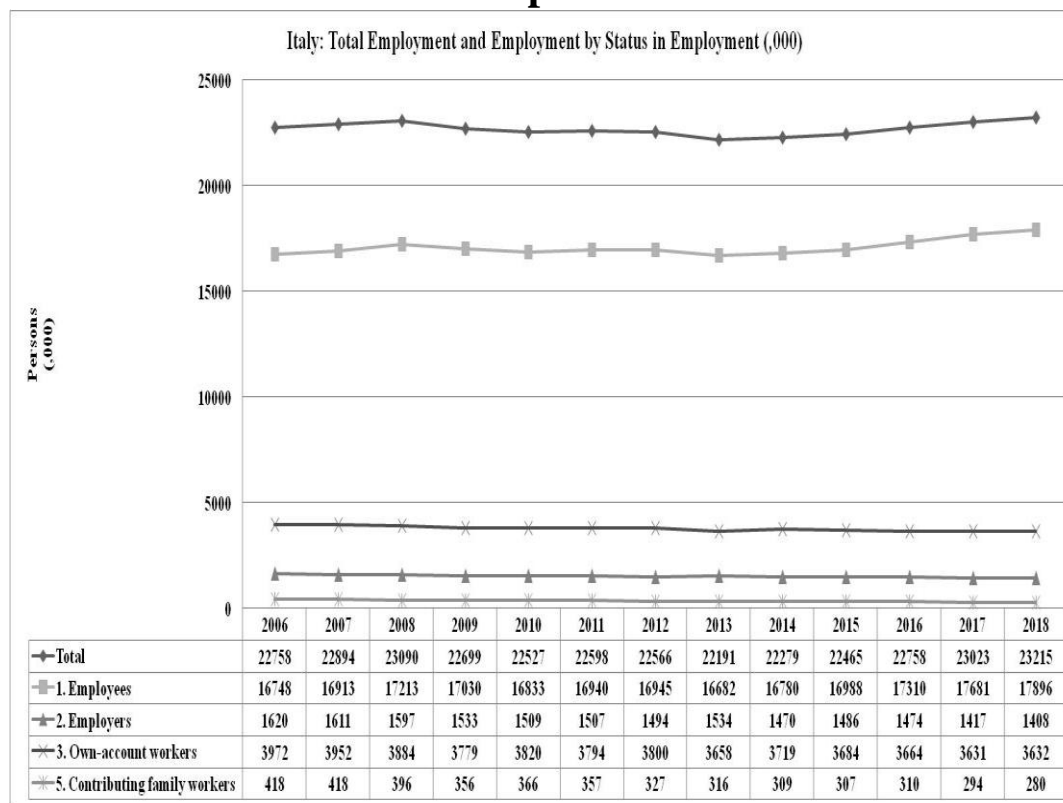
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 24

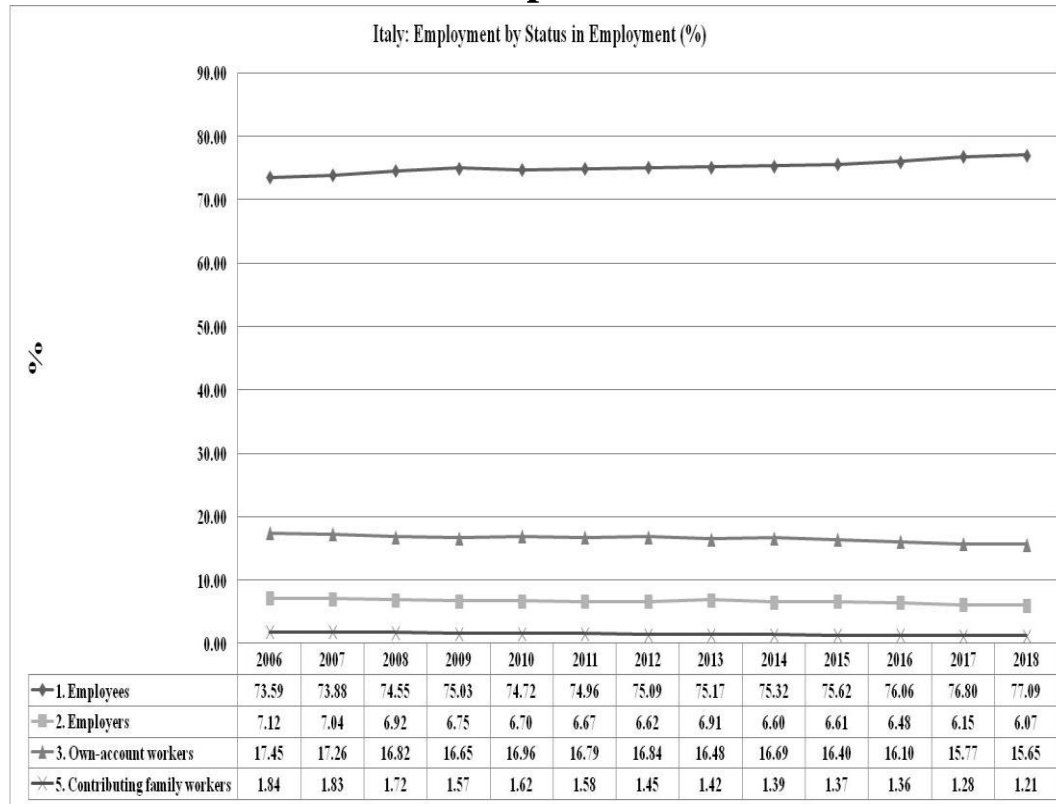
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Italy

Ιταλία

Graph 25

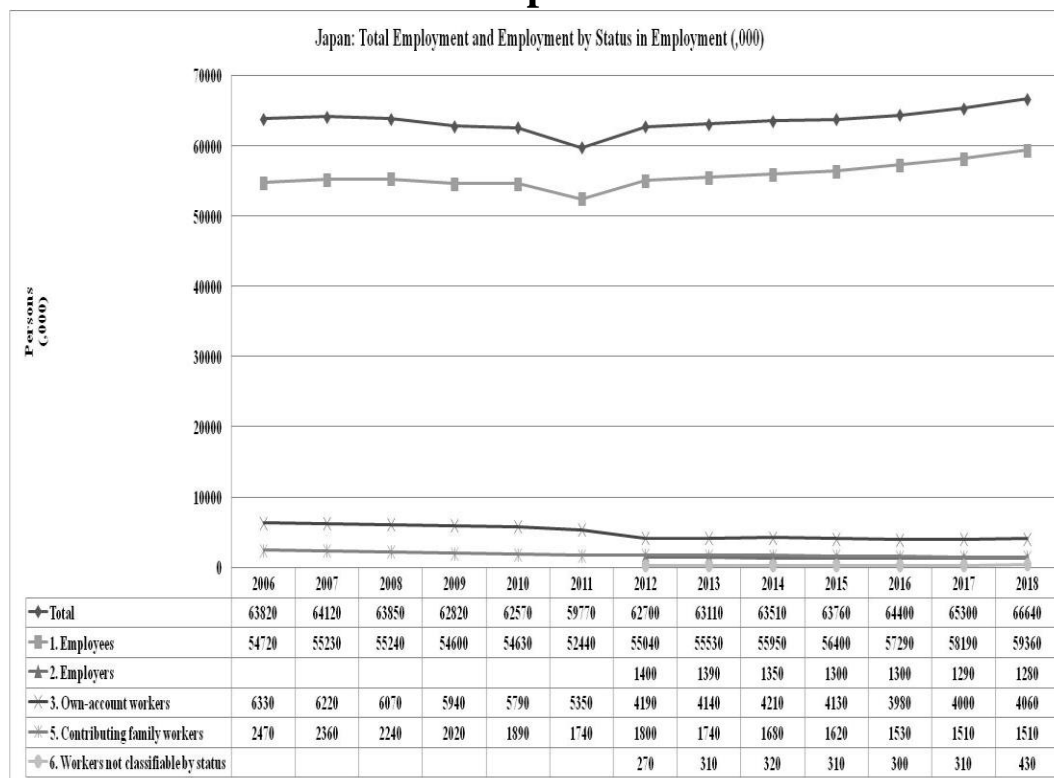
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 26

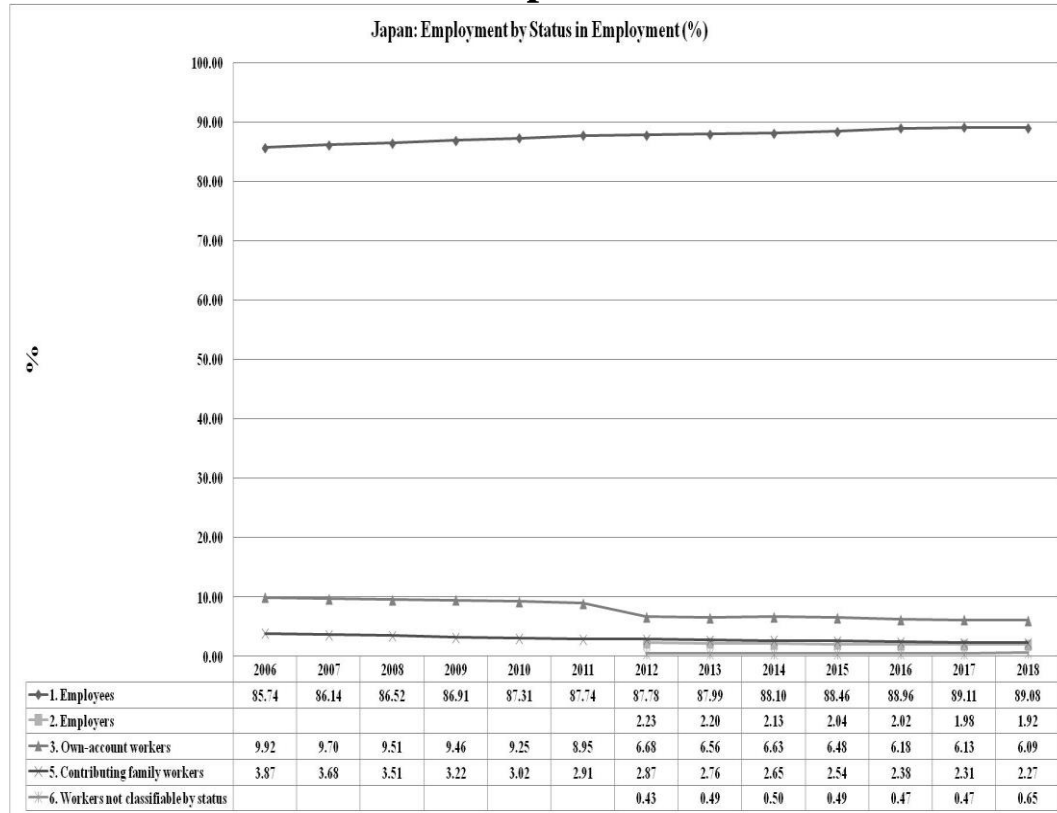
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Japan

Ιαπωνία

Graph 27

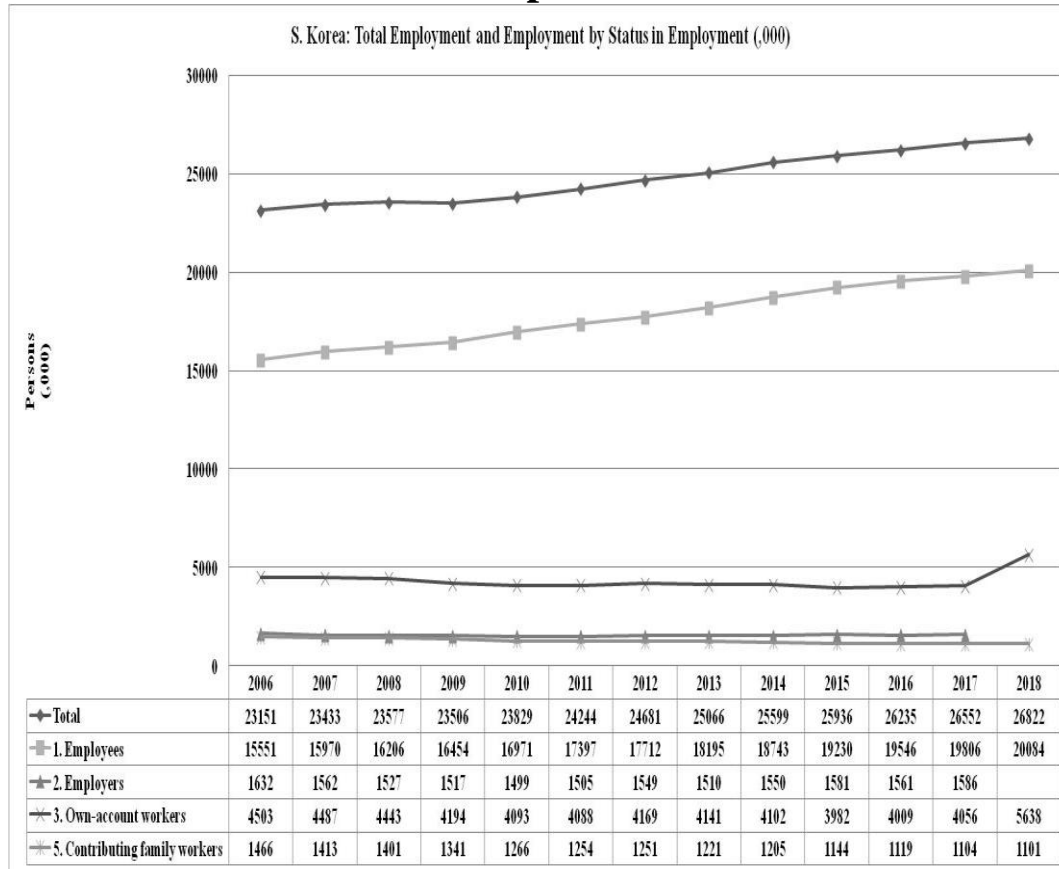
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 28

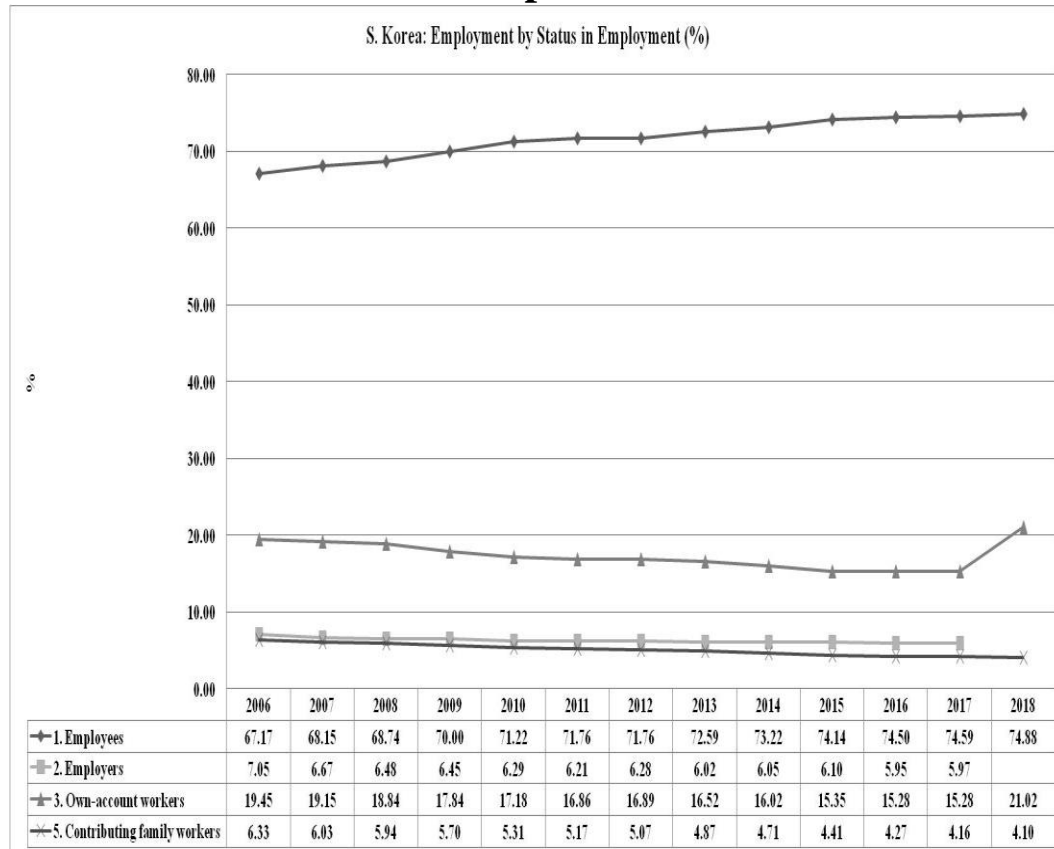
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

S. Korea (Republic of Korea)

N. Κορέα (Δημοκρατία της Κορέας)

Graph 29

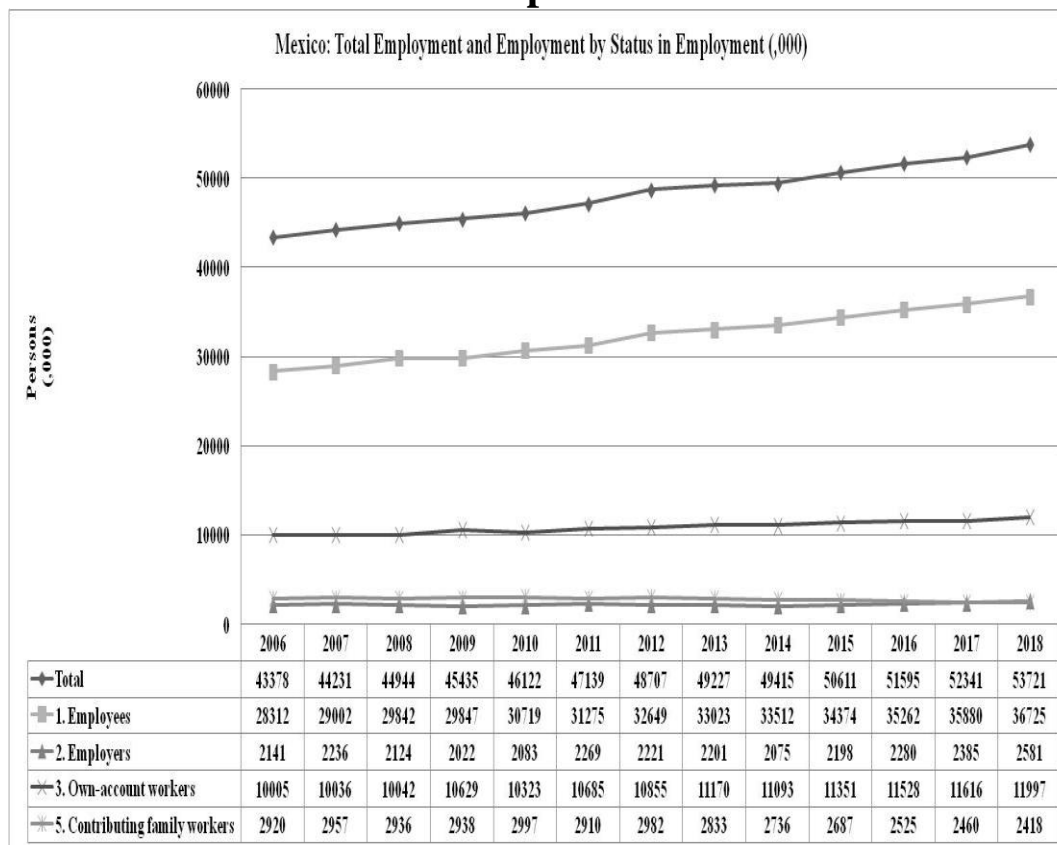
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 30

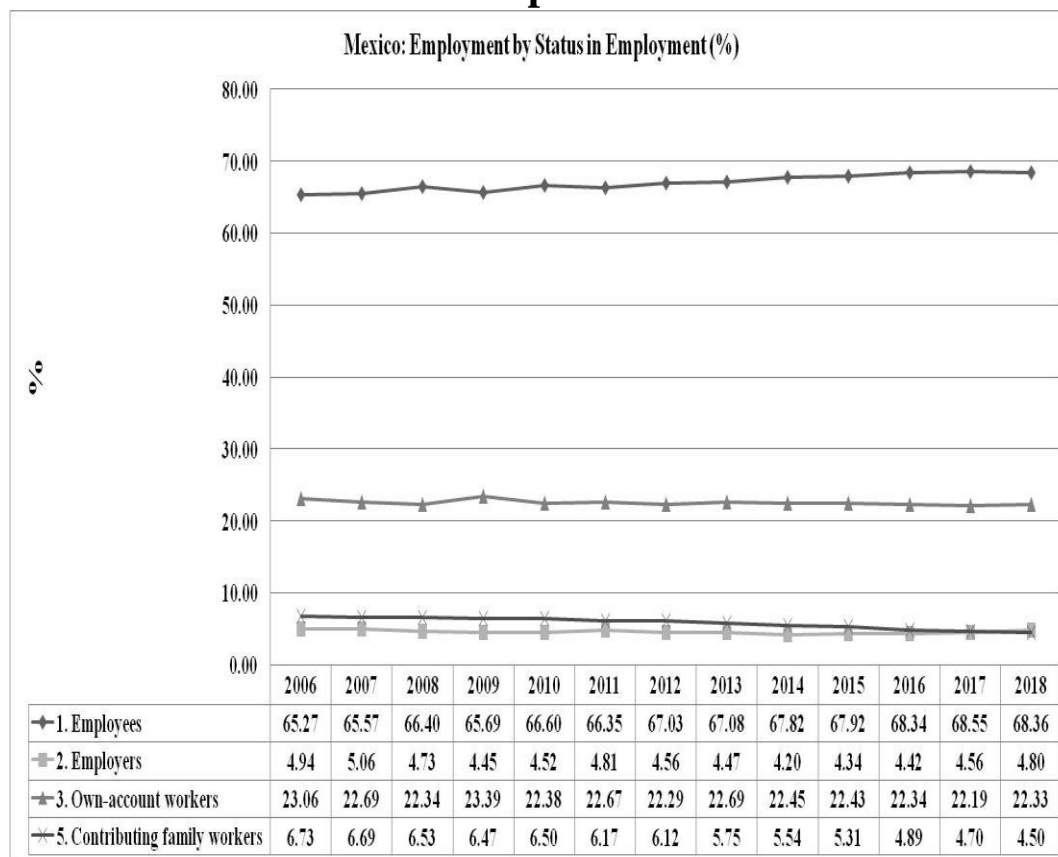
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Mexico

Μεξικό

Graph 31

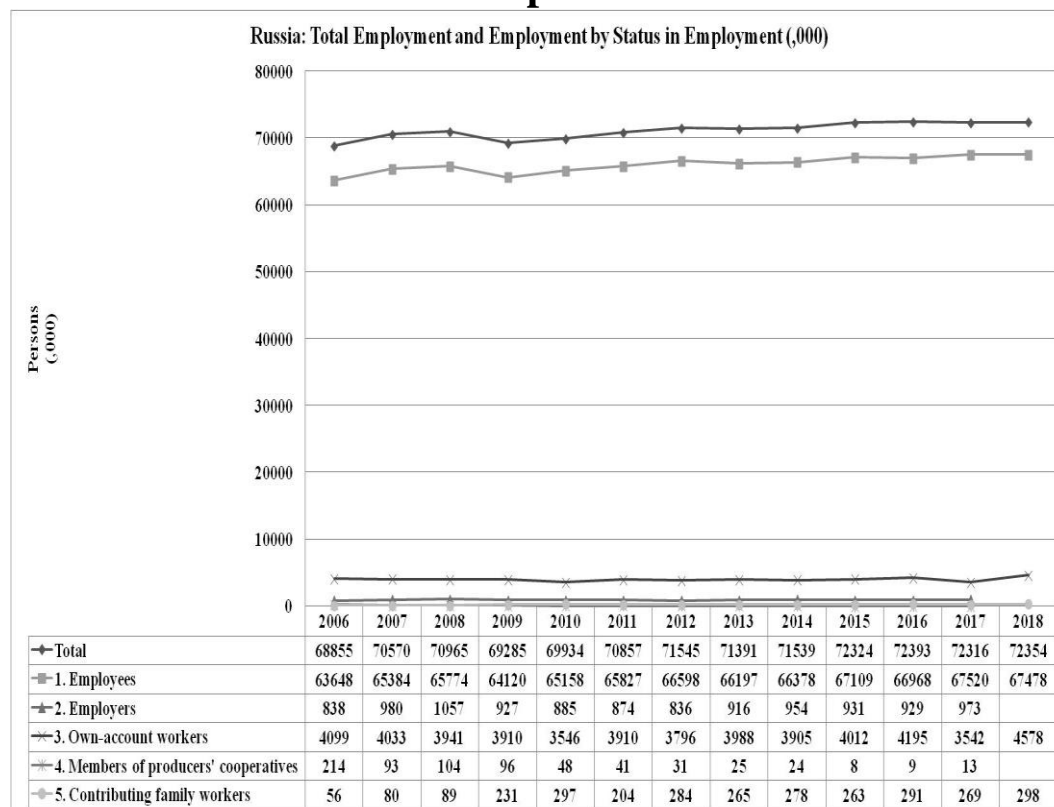
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 32

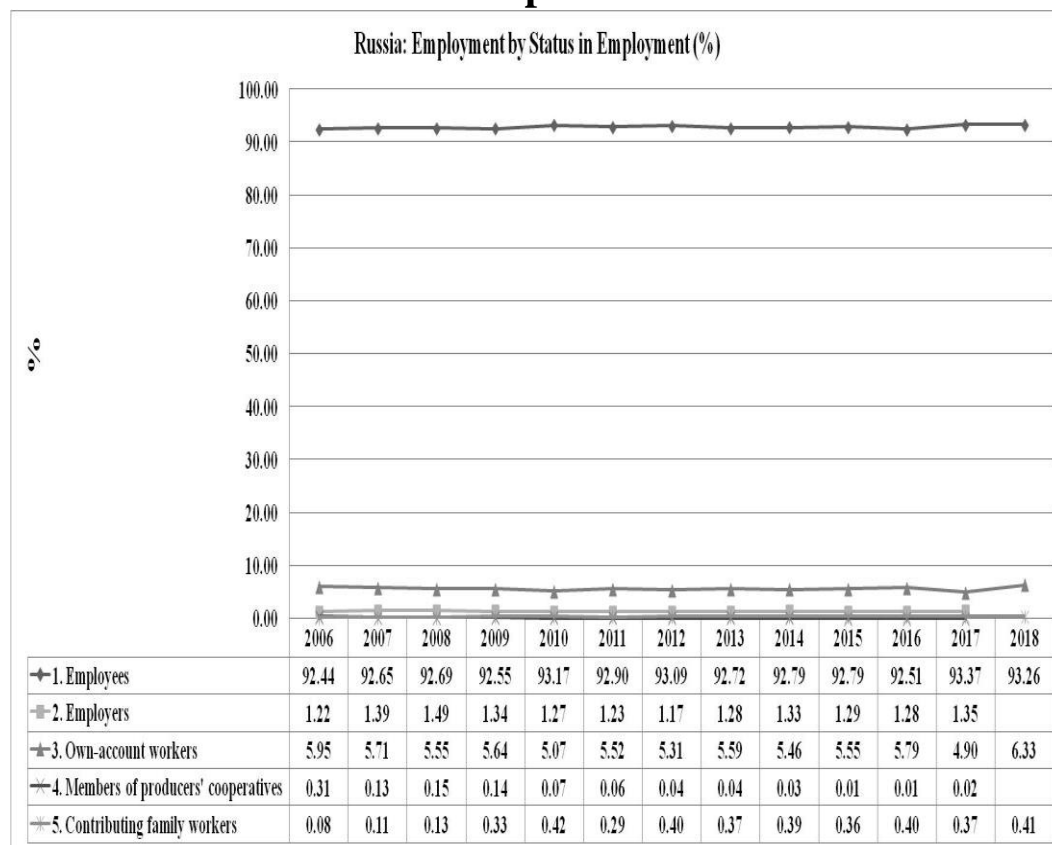
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Russia (Russian Federation)

Ρωσία (Ρωσική Ομοσπονδία)

Graph 33

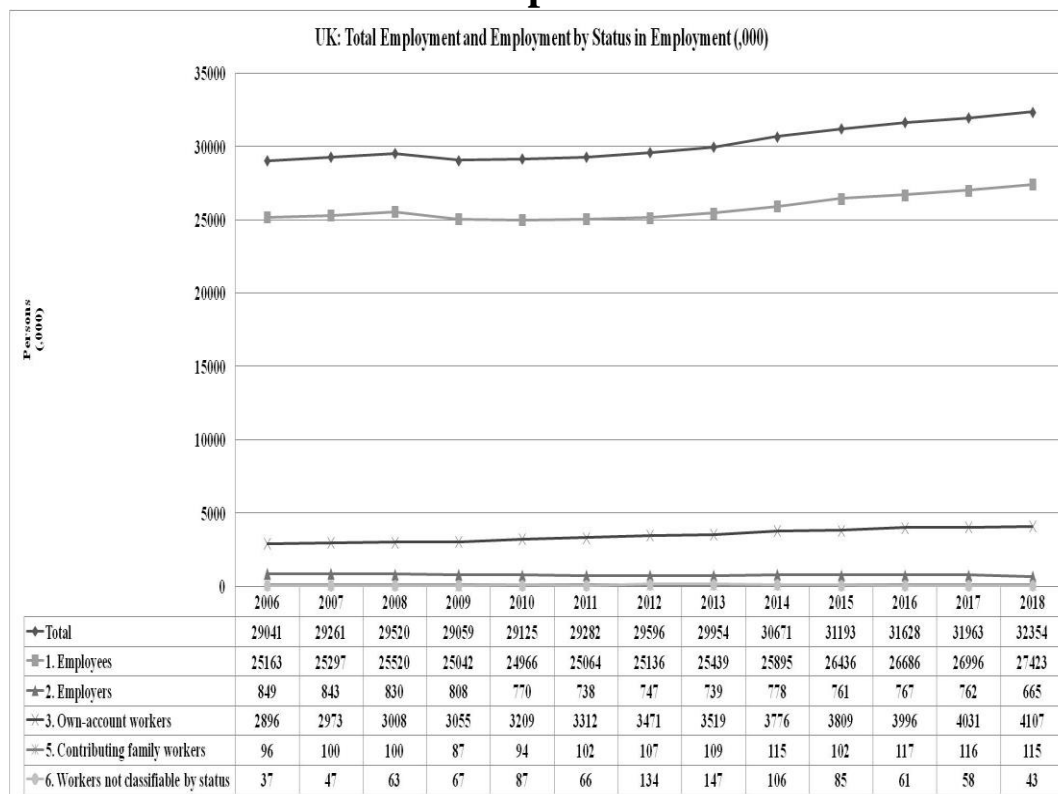
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 34

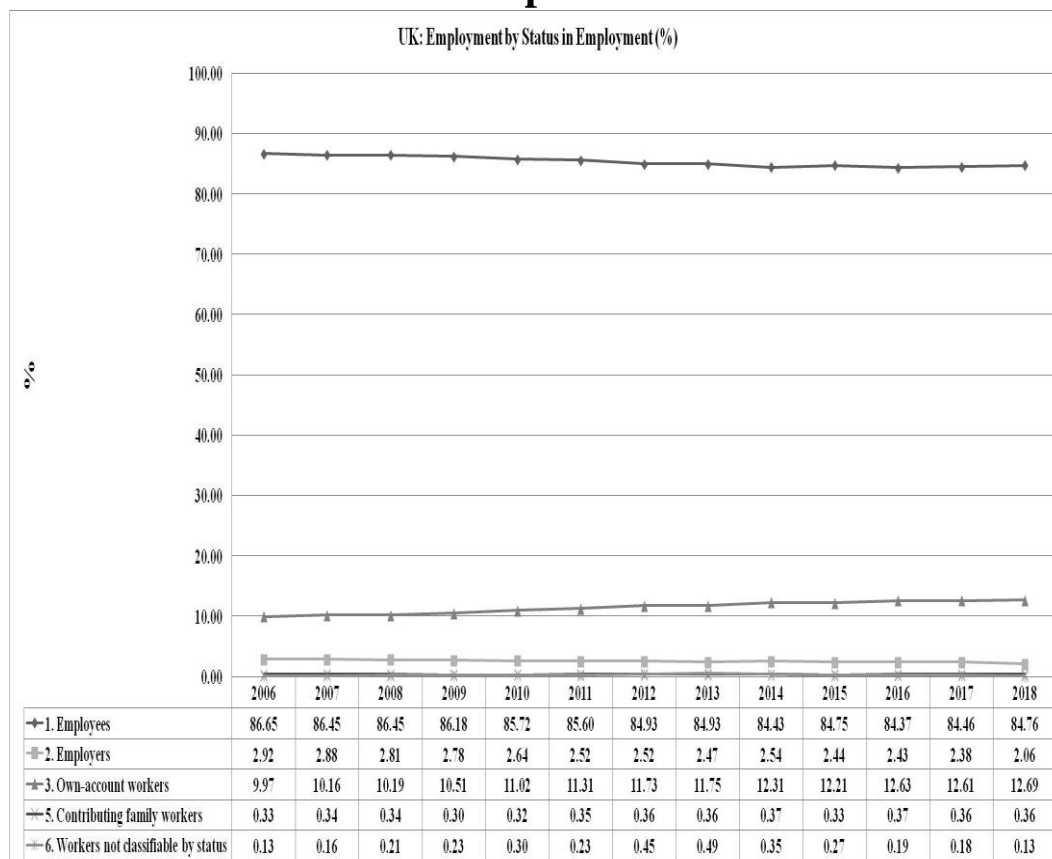
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

H.B. (Ενωμένο Βασίλειο)

U.K.

Graph 35

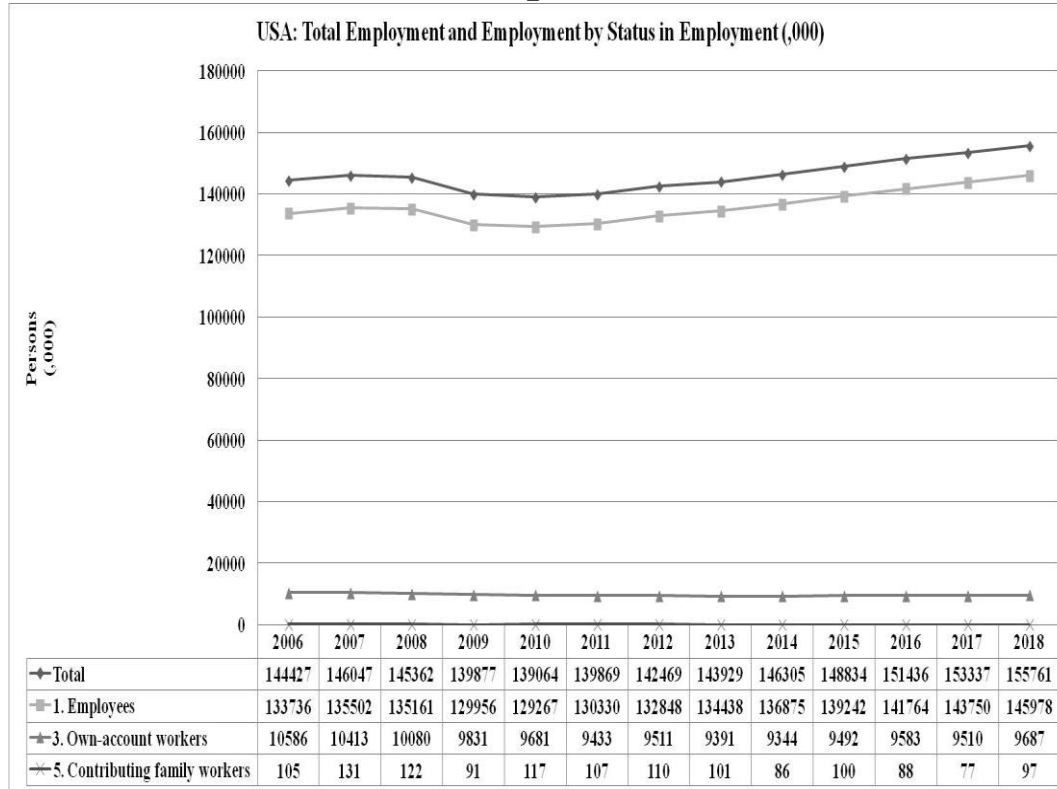
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 36

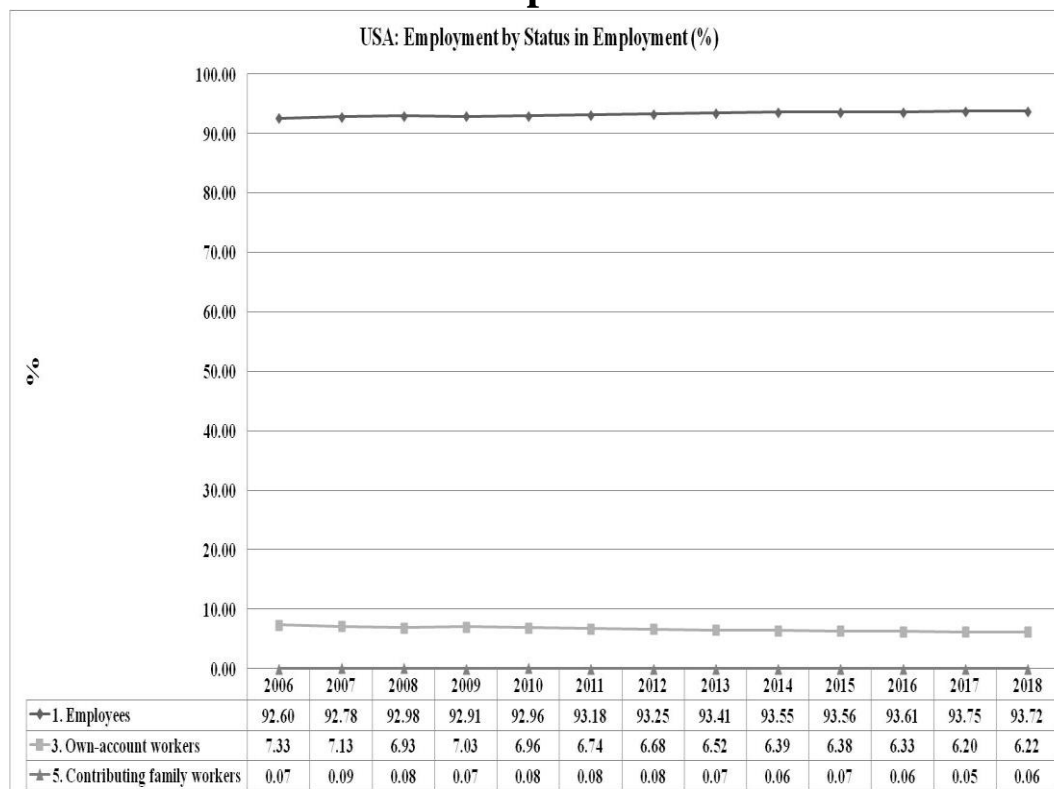
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

HIA

USA

Graph 37

Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 38

Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

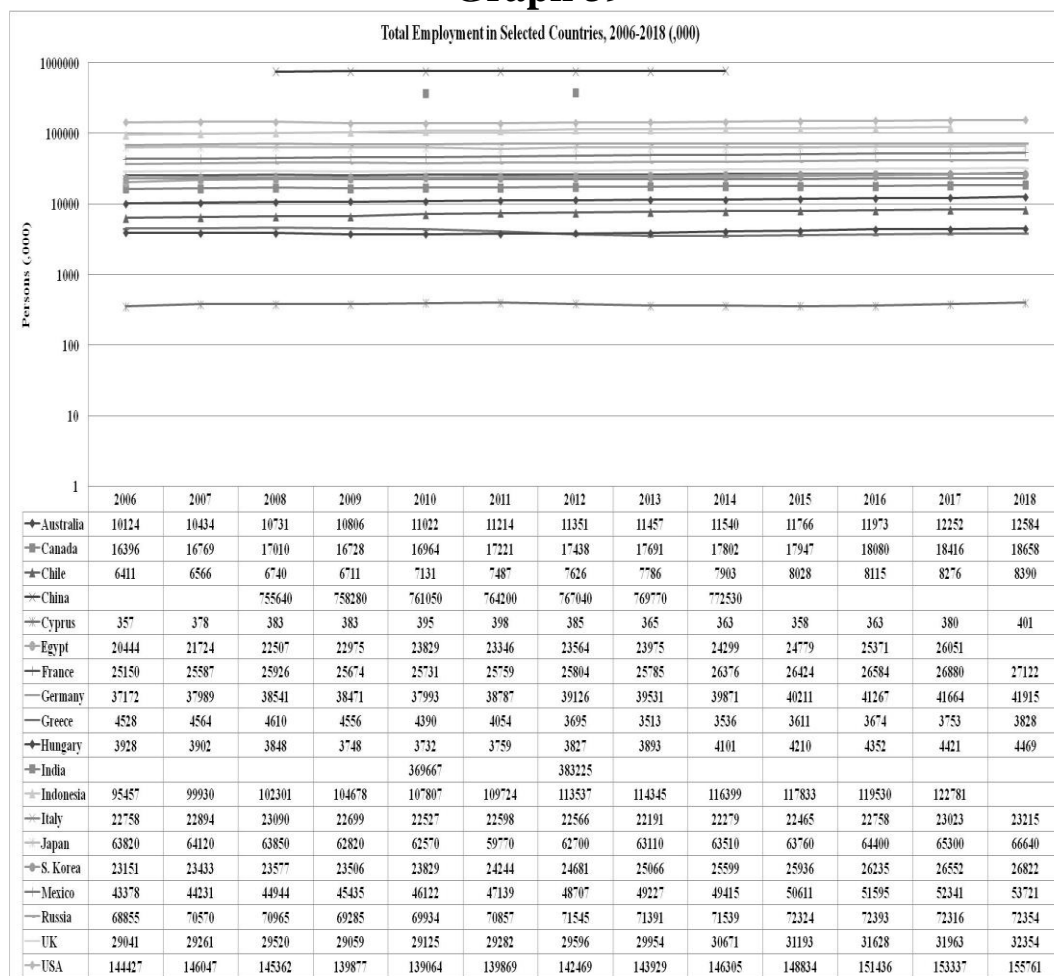
C. Total Employment, Statuses, and Professions

Γ. Συνολική Απασχόληση, Καθεστώτα Απασχόλησης και Κατηγορίες Επαγγελμάτων

C.1 The Growth of Total Employment

Γ.1 Η Αύξηση της Απασχόλησης

Graph 39

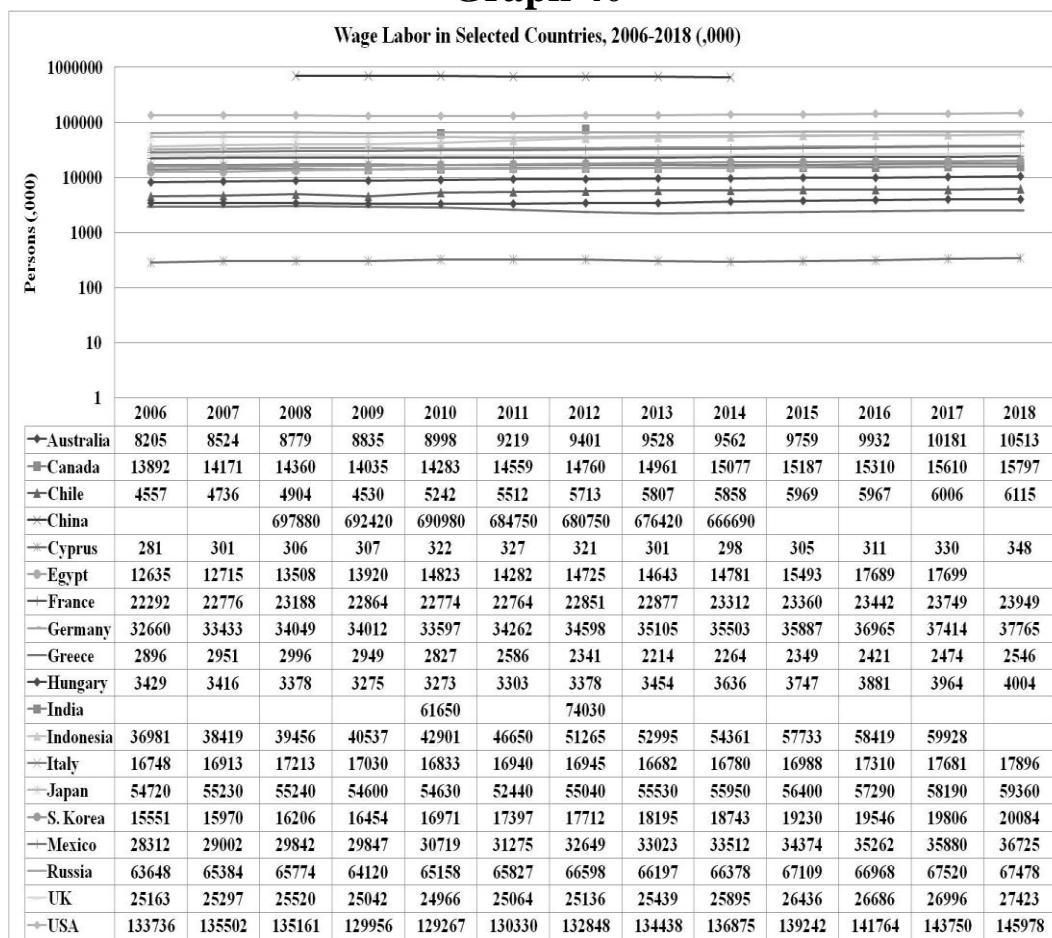

Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

C.2 The Evolution of Wage Labor

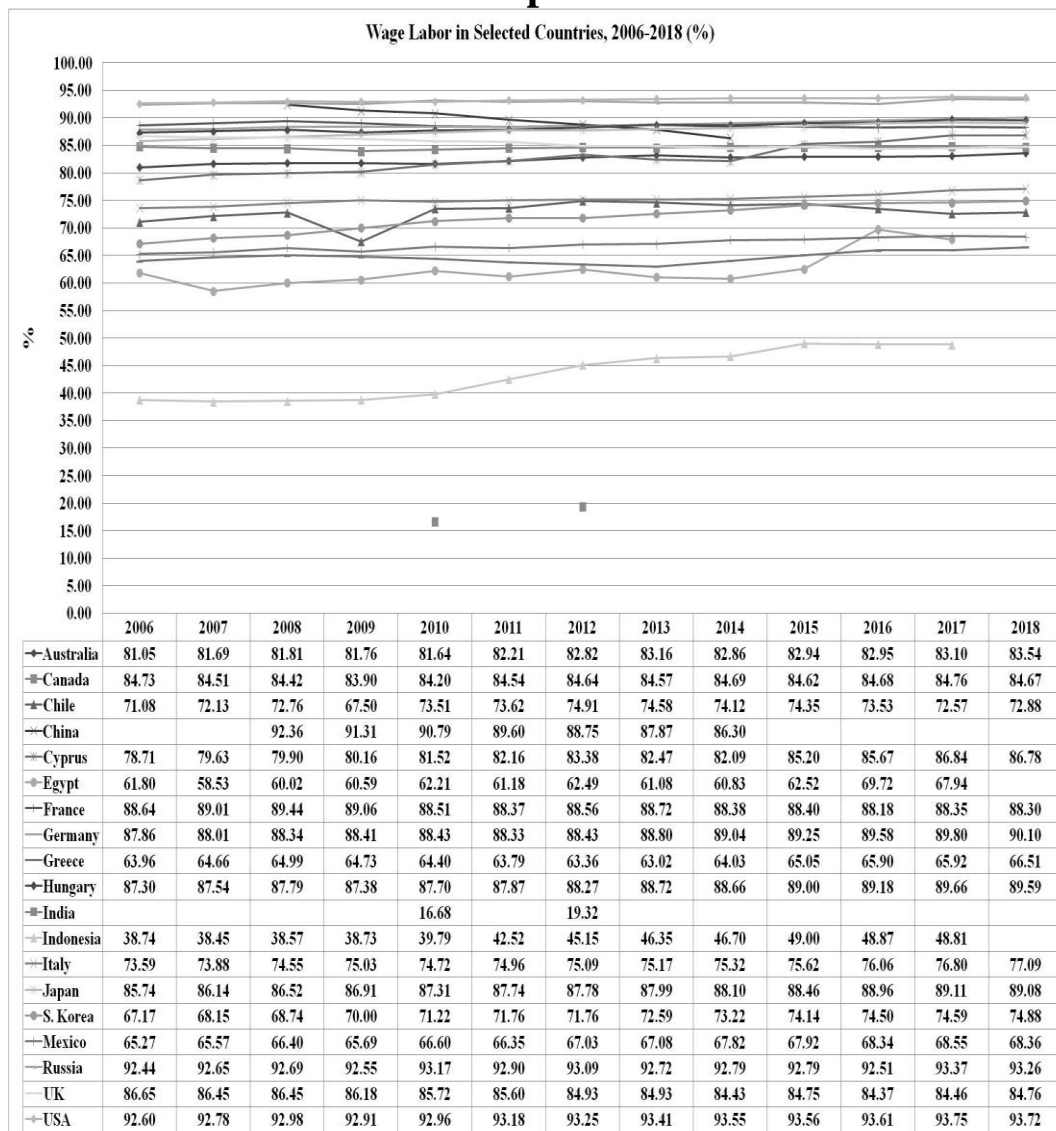
Γ.2 Η Εξέλιξη της Μισθωτής Εργασίας

Graph 40

Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

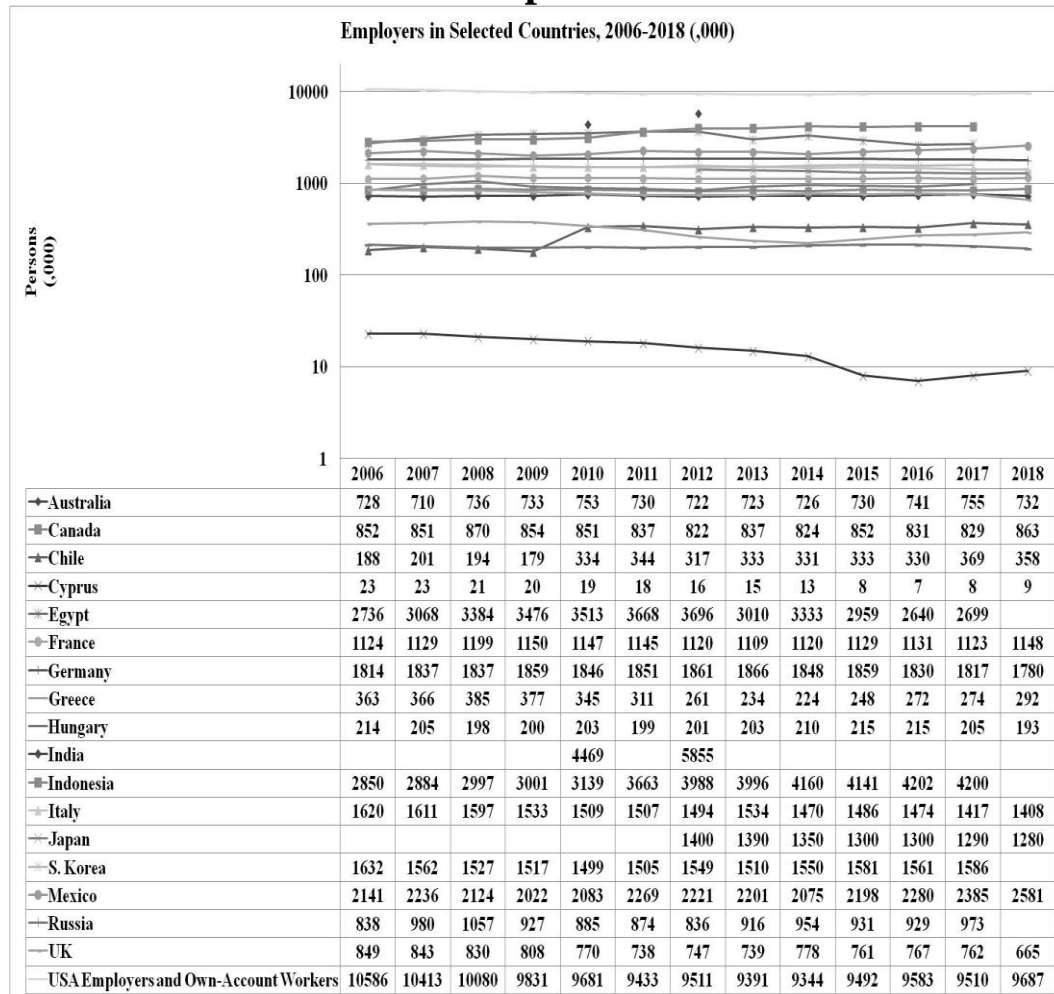
Graph 41

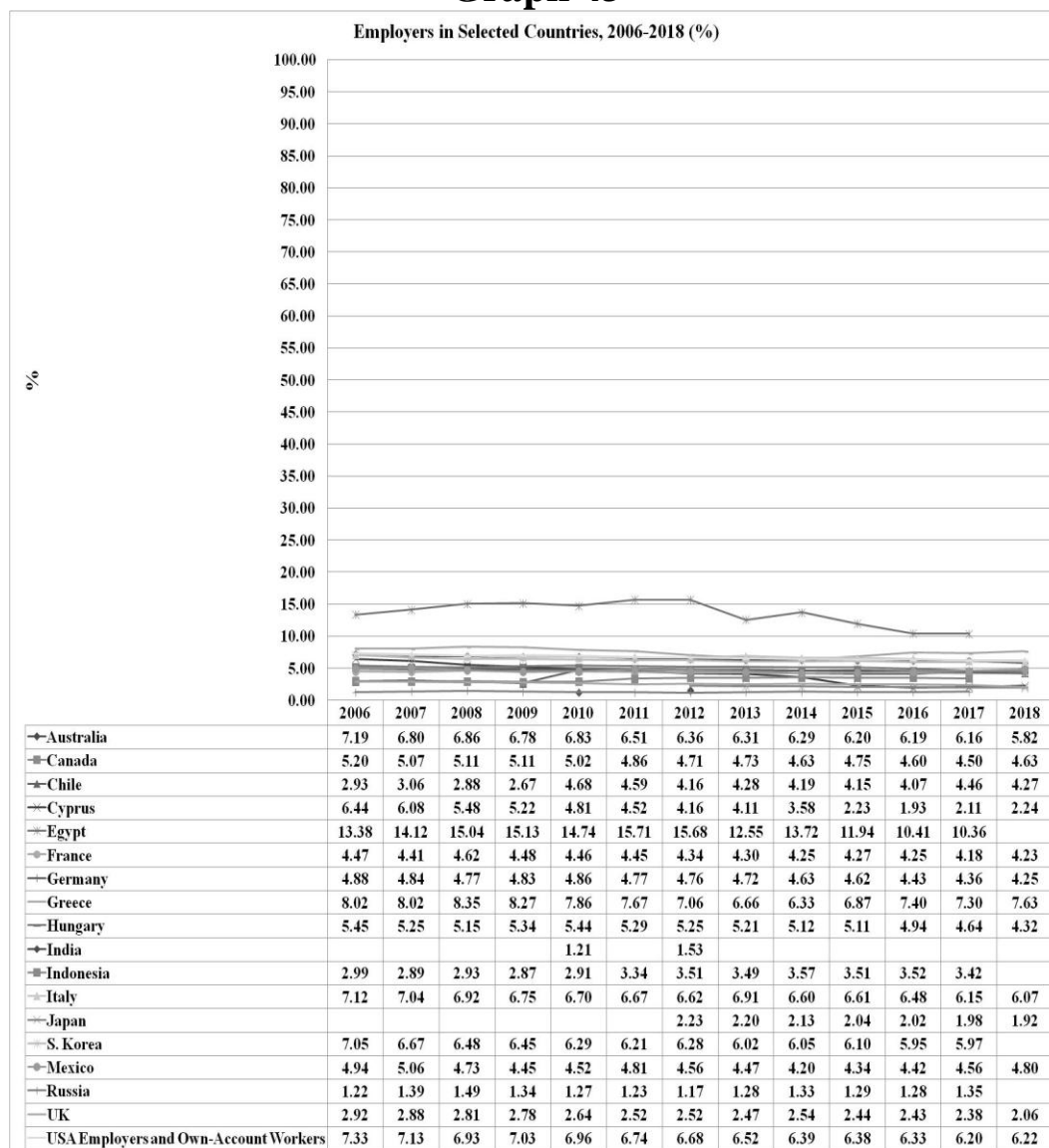
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

C.3 Employers in Selected Countries

Γ.3 Οι Εργοδότες σε Επιλεγμένες Χώρες

Graph 42

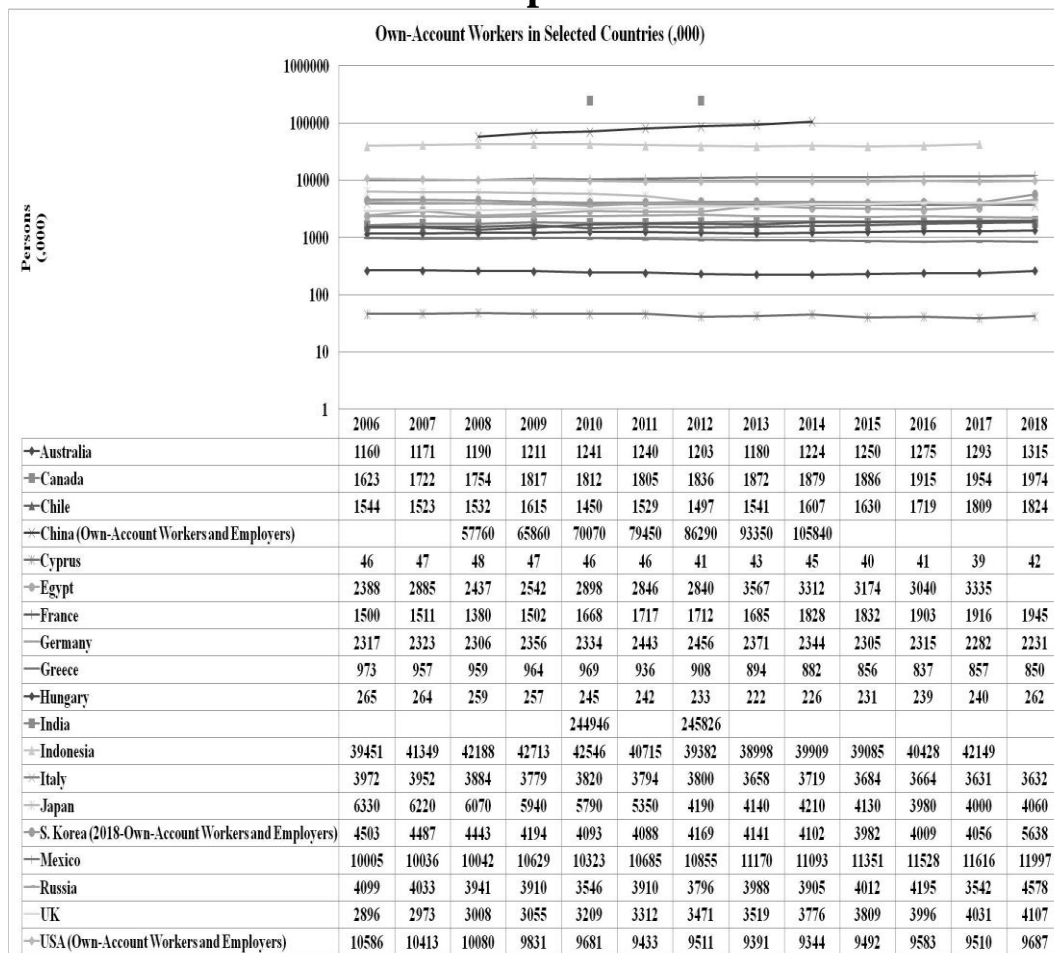
Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

Graph 43

Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

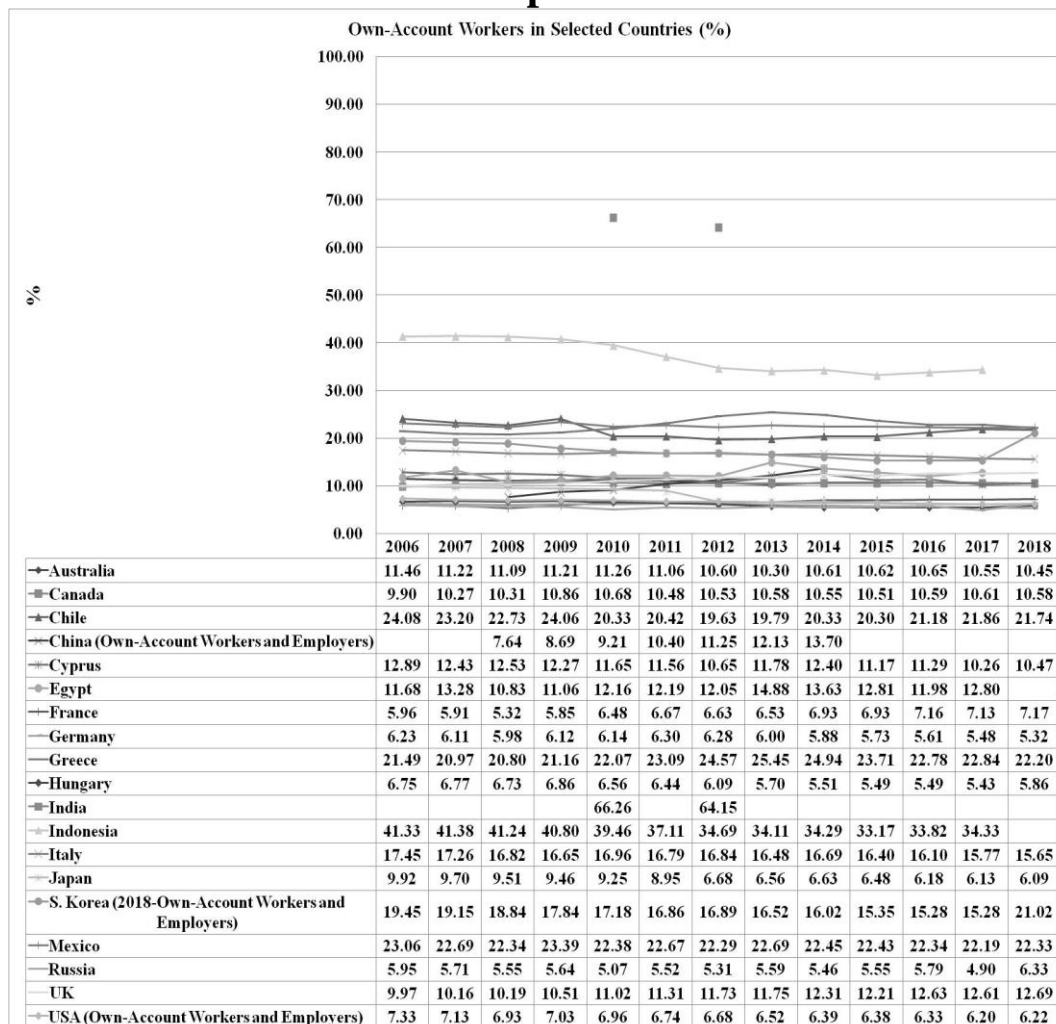
C.4 Own-Account Workers

Γ.4 Οι Αυτοαπασχολούμενοι

Graph 44

Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

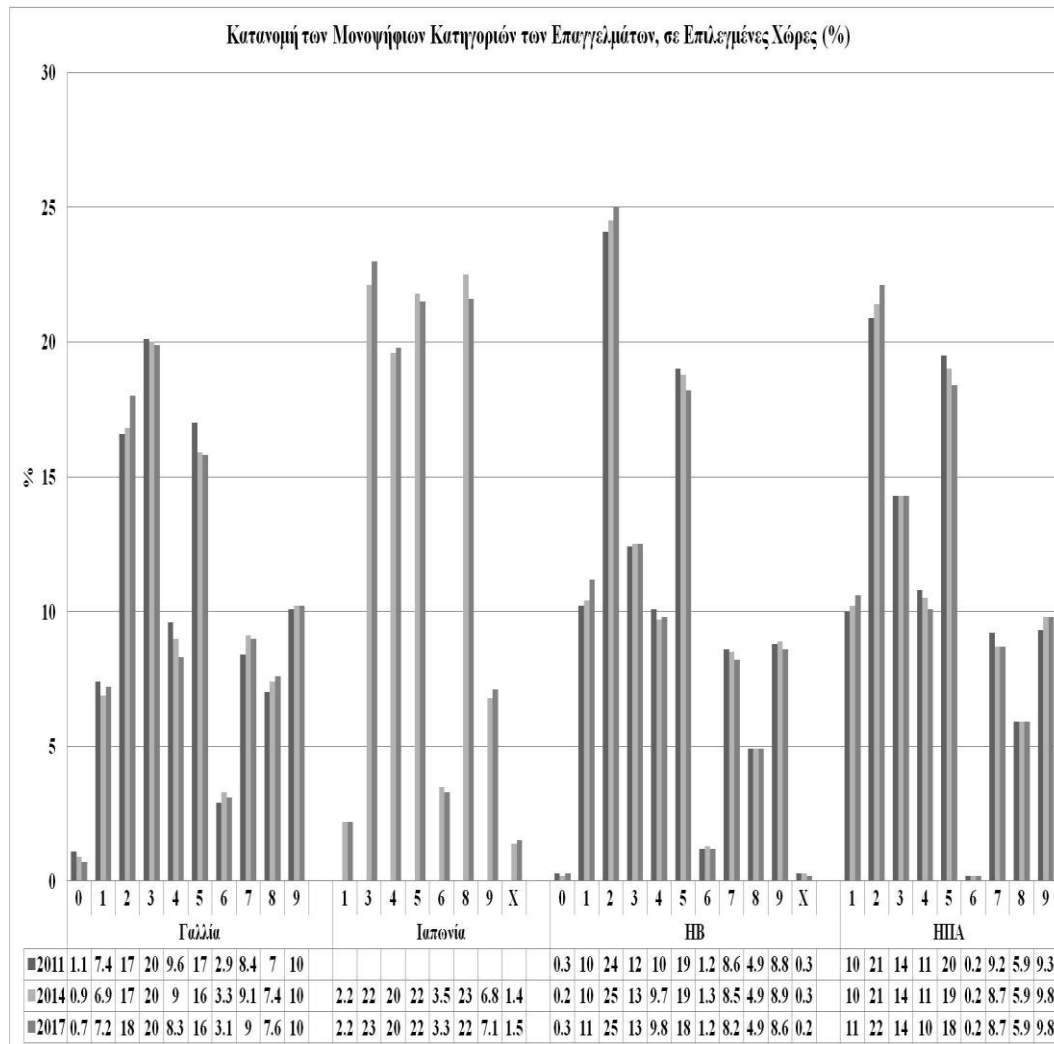
Graph 45

Source: ILO, ILOSTAT (Database); See Appendix.

C.5 Professions

Γ.5 Κατηγορίες Επαγγελμάτων [Μονοψήφιος]

Graph 46⁴²

Πηγή: ILO, ILOSTAT (Database).

Κατηγορίες: 0 Armed forces occupations; 1 Managers; 2 Professionals; 3 Technicians and associate professionals; 4 Clerical support workers; 5 Service and sales workers; 6 Skilled agricultural, forestry and fishery workers; 7 Craft and related trades workers; 8 Plant and machine operators, and assemblers; 9 Elementary occupations; X Not elsewhere classified.

⁴² Πβ., A.N. Lytras, "What about Middle Class. Theoretical Approaches and Realities", *Journal of Sociology and Social Work*, June 2019, Vol. 7, No. 1, σσ. 81-93, και ιδίως, σ. 91.

Παράρτημα

Appendix

Πηγή:
ILO-ILOSTAT (Database)
[www.ilo.org]

Downloaded on SUN, 4 AUG 2019

11:47 +0200 from ILOSTAT

Dataset: Annual data
Indicator: Employment by sex and status in employment
(thousands)

Description: The employed comprise all persons of working age who, during a specified brief period, were in one of the following categories: a) paid employment (whether at work or with a job but not at work); or b) self-employment (whether at work or with an enterprise but not at work). Data are disaggregated by status in employment according to the latest version of the International Standard Classification of Status in Employment (ICSE-93). Status in employment refers to the type of explicit or implicit contract of employment the person has with other persons or organizations. The basic criteria used to define the groups of the classification are the type of economic risk and the type of authority over establishments and other workers which the job incumbents have or will have.